

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO FAKULTETAS
VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO KATEDRA

ANDRIUS STASIUKYNAS
Teisės ir valdymo studijų programa

**LIETUVOS ELEKTROS ENERGETIKOS ADMINISTRAVIMO
KAITOS YPATUMAI**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Doc. dr. Aleksandras Patapas

Konsultantas –
Doc. dr. Algimantas Urmonas

Vilnius, 2006

TURINYS

IVADAS	2
1. Elektros energetikos administravimo raida Lietuvoje ir jos kaitą lemiantys veiksniai	6
1.2. Elektros energetikos administravimo raida Lietuvoje	6
1.2. Lietuvos elektros energetikos administravimo kaitą lemiantys veiksniai.....	9
1.2.2. Socialiniai – ekonominiai veiksniai	14
1.2.3. Teisiniai veiksniai	17
1.2.3.1. Elektros energetikos administravimo kaitos tarptautinės teisinės prielaidos.....	17
1.2.3.1.1. Energetikos chartijos sąlygoti veiksniai.....	17
1.2.3.1.2. Europos Sąjungos teisės sąlygoti veiksniai.....	18
1.2.3.2. Elektros energetikos administravimo kaitos Lietuvos teisinės prielaidos	27
2. Lietuvos elektros energetikos liberalizuoto sektoriaus administravimo ypatumai	33
2.1. Elektros energetikos sektoriaus liberalizavimas	33
2.2. Elektros energetikos liberalizuotos rinkos dalyviai	36
2.2.1. Elektros energijos gamintojas	38
2.2.2. Perdavimo sistemos ir rinkos (tinklo) operatorius	39
2.2.3. Elektros energijos tiekėjas	40
2.2.4. Elektros energijos vartotojai	40
2.2.5. Liberalizuoto elektros energetikos sektoriaus dalyvių sąveika ir jos administravimas	41
2.3. Liberalizuoto elektros energetikos sektoriaus administravimas	43
3. Lietuvos elektros energetikos liberalizuoto sektoriaus administravimo tyrimas.....	55
3.1. Tyrimo metodika.....	55
3.1.1. Tyrimo metodas	55
3.1.2. Tyrimo respondentai (ekspertai).....	57
3.1.3. Interviu organizavimas ir eiga	58
3.2. Tyrimo rezultatai ir jų aptarimas.....	59
IŠVADOS	69
REKOMENDACIJOS	72
LITERATŪROS SĄRAŠAS	74
SANTRAUKA	80
SUMMARY	81
PRIEDAI.....	82

IVADAS

Sunku būtų ginčyti energetikos reikšmę modernios valstybės ūkiui. Lietuvos energetikos sektorius pagal savo svarbą, darbuotojų skaičių, bendrąją ilgalaikio energetikos įmonių turto vertę ir išlaidų, skiriamų importuojamiems energijos ištekliams įsigyti, dydį yra vienas reikšmingiausių šalyje. Ši sritis apima tarpusavyje susijusius energetikos sektorius (elektros energetikos, centralizuoto šilumos tiekimo, naftos, gamtinių dujų, anglių ir vietinio kuro bei atsinaujinančių energijos išteklių), kuriuos sudaro visuma įmonių ir įvairių energijos išteklių gavybos, gamybos, transformavimo, tiekimo, skirstymo ir vartojimo įrenginių.

Ypatinga vieta energetikos sistemoje tenka elektros energijai – tai patogiausia energijos rūšis, nes ją lengvai galima keisti į kitas energijos rūšis, ji tinkama tiesioginiam vartojimui visose žmogaus veiklos srityse. Šiandien sunku įsivaizduoti veiklą ir gyvenimą be elektros energijos ir jai nėra alternatyvos. Nuo jos sistemos funkcionavimo efektyvumo ir patikimumo priklauso daugelis kitų ekonominių veiklų. Nutrūkus elektros energijos tiekimui sutrinka megapolių gyvenimas (neveikia vandentiekis, kanalizacija, ryšio priemonės, metro, liftai, buitinė technika ir t.t.). Elektros energetikos rinkos administravimas žymiai skiriasi nuo kitų prekių rinkų administravimo, nes čia itin didelė reikšmė tenka visuomenės interesams.

Kita vertus, administruojant elektros energetikos ūkį yra susiduriama su nelengvomis užduotimis, kurias sąlygoja elektros energijos specifinės savybės, t.y. ji turi būti suvartojama bei pagaminama tik reikiamais kiekiais ir reikiamu metu, elektros energijos gamyba turi būti nepertraukiama, būtina disponuoti pakankamais rezerviniais galingumais ir užžiedintomis perdavimo linijomis, ji negali būti sandėliuojama ir transportuojama kitaip negu elektros perdavimo linijomis.

Buvo manoma, kad šias užduotis gali išspręsti tik vertikalčiai integruotas, techniškai, ekonomiškai ir finansiškai stiprus koncernas, valdanti visą elektros energijos ciklą iki vartotojo. Tačiau toks administravimas kelia nepagrįsto pasipelnymo iš vartotojų grėsmę dėl dominuojančios padėties rinkoje. Didžioji Britanija buvo pirmoji, kuri pradėjo keisti šią situaciją ir liberalizuoti elektros rinką išskaidant koncernus ir padarant elektros energijos gamybos bei transportavimo kaštus skaidrius ir kontroliuojamus visuomenės. Tačiau pereinant prie rinkos sąlygų būtina užtikrinti, kad elektros energija būtų tiekiamą ne tik žemiausia kaina, bet ir be pertrūkių.

Taigi, elektros energijos svarba visuomenei bei specifinės elektros savybės tiesiogiai daro įtaką ir viso elektros energetikos sektoriaus specifiką, kuri nulemia elektros energetikos administravimo ypatumus. Siekiant aprūpinti visuomenę energija, visas elektros energetikos ūkis privalo dirbti kaip vientisas integruotas mechanizmas.

Pasaulinės ūkio liberalizavimo tendencijos, susiformavusios prieš kelis dešimtmečius Vakaruose, palietė ir Lietuvos elektros energetikos ūkį – restruktūrizuojamas sektorius ir diegiama elektros rinka. Vientisas mechanizmas suskaidomas į atskiras dalis, kurias valdo skirtingi asmenys. Viena vertus, atsiradusi konkurencija skatina technologijos augimą, elektros kainos mažėjimą, kita vertus šis pokyčių procesas kelia įvairias grėsmes elektros energetikos efektyviai veiklai – nesuderinamumas tarp minėto mechanizmo dalių, piktnaudžiavimas dominuojančia padėtimi ir pan. Taigi, keičiasi elektros energetikos sektoriaus struktūra, jos dalių tarpusavio santykiai, šalia pozityvių permaitinimų galimos ir negatyvios pasekmės. Kyla nauji uždaviniai šios energetikos ūkio šakos administravimui, kuris priverstas keistis kartu su pačiu sektoriumi.

Sektoriaus kaitos procesams įgyvendinti Lietuvoje ruošiami teisinio reglamentavimo pagrindai, kuriama nauja elektros energetikos administravimo sistema, keičiami gamintojo ir vartotojo ekonominiai, teisiniai santykiai. Ilgą laiką Lietuvoje egzistavusi monopolinė vertikali elektros energetikos administravimo struktūra keičiama į restruktūrizuotą liberalų rinkos modelį. Nors sąvoka „rinka“ suvokiama kaip liberalios ekonomikos modelio esmė, kuri grindžiama privačios nuosavybės teise, asmens ūkinės veiklos laisve ir iniciatyva, tačiau minėtos teisės ir laisvės gali būti ribojamos siekiant ginti vartotojų interesus, saugoti sąžiningą konkurenciją, bei kitas visuotinai priimtas vertybes. Todėl elektros rinkos administravimas, atsižvelgiant į elektros energetikos sektoriaus svarbą ir specifines savybes, yra būtinas.

Siekiant iširti ir suprasti elektros energetikos kaitos procesą, yra svarbu identifikuoti kaitos veiksniai, kurie sąlygojo patį procesą ir šio proceso tendencijas, kryptis, kuriomis aptariama kaita turi vystytis. Tik išsiaiškinę pagrindinius elektros energetikos sektoriaus administravimo kaitos veiksniai galėsime įvertinti patį procesą kaip iškeltų tikslų įgyvendinimo rezultata.

Moksliniai tyrimai leidžiantys apžvelgti Lietuvos elektros energetikos administravime vykstančias permainas ir jas įtaką darančius veiksniai bei galimas pasekmes gali padėti identifikuojant, gilinantis ir vėliau sprendžiant galimas naujai diegiamos elektros energetikos administravimo sistemoje kylančias problemas. Svarbi ne tik teorinė, bet ir praktinė, realiai egzistuojanti, administravimo aspektų apžvalga. Ne tik priimtų teisės aktų, bet ir jų pagrindu kuriamų teisinių santykių analizė sudaro sąlygas imtis prevencinių priemonių ir neleisti minėtoms problemoms atsirasti. Taigi, Lietuvos elektros energetikos liberalizuotos rinkos mokslinių tyrimų poreikis yra didelis, tačiau, kol kas menkai tenkinamas. Šiuo metu nepakanka tyrimų, kurie nagrinėtų Lietuvos elektros energetikos sektoriaus administravimą perėjimo į elektros rinką aspektu ir teiktų šios kaitos veiksniai bei įgyvendinimo integruotą analizę.

Siekiant iširti ir atskleisti Lietuvos elektros energetikos administravimo kaitos ypatumus, darbas yra suskirstytas į tris dalis (skyrius). Pirmajame skyriuje apžvelgiama Lietuvos elektros

energetikos administravimo raida bei siekiama identifikuoti ir ištirti veiksnius, kurie turėjo įtaką analizuojamai kaitai atsirasti. Veiksnių analizė leidžia geriau suprasti kaitos esmę, jos tikruosius tikslus ir galimas pasekmes. Antrajame skyriuje nagrinėjama šių veiksnių sąlygotos kaitos tikslų įgyvendinimas, daugiau dėmesio skiriant Lietuvos elektros energetikos administravimo ypatumams, kurios yra charakteringos nagrinėjamam Lietuvos energetikos ūkio sektoriui. Trečiame skyriuje atliekamas elektros energetikos administravimo kaitos Lietuvoje tyrimas. Reikia pažymėti, kad atliktos ekspertų apklausos duomenys įtraukti į pirmas dvi teorines dalis, siekiant teorinę ir praktinę dalis integruoti į vieną visumą.

Tyrimo objektas:

Lietuvos Respublikos elektros energetikos administravimas.

Tyrimo dalykas:

Lietuvos elektros energetikos administravimo kaita pereinant į liberalizuotą rinką.

Darbo tikslas:

Ištirti Lietuvos Respublikos elektros energetikos administravimo kaitos ypatumus pereinant į elektros energetikos liberalizuotą rinką.

Siekiant įgyvendinti užsibrėžtą tikslą, buvo išskirti tokie **uždaviniai**:

1. Ištirti Lietuvos elektros energetikos administravimo raidą.
2. Nustatyti Lietuvos elektros energetikos administravimo kaitą lemiančius veiksnius.
3. Išanalizuoti Lietuvos elektros energetikos administravimo kaitą reglamentuojančius teisės aktus.
4. Ištirti Lietuvos elektros energetikos liberalizuotos rinkos administravimo ypatumus.
5. Siekiant ištirti Lietuvos elektros energetikos administravimo kaitą praktikoje, apklausti Lietuvos elektros energetikos specialistus.

Hipotezė:

Lietuvos elektros energetikos liberalizuojamo sektoriaus administravimas yra veiksmingas.

Pagrindiniai tyrimo metodai:

Istorinis ir lyginamasis tyrimo metodai naudojami ištirti elektros energetikos administravimo raidą Lietuvoje bei jai darančius įtaką veiksnius ir sąsajas su Lietuvos tapimu ES nare.

Įstatymų bei kitų teisės aktų aiškinimui naudojami lingvistinis ir sisteminės analizės metodai, sudarantys galimybę išanalizuoti Lietuvos elektros energetikos teisinį reglamentavimą bei jos raidos tendencijas.

Siekiant išsiaiškinti Lietuvos elektros energetikos liberalizuotos rinkos privalumus ir trūkumus praktikoje, naudojamas ekspertinis tyrimo metodas, kurio metu interviu apklausiami energetikos specialistai (ekspertai). Iš interviu gauti duomenys bus apibendrinti ir integruoti į viso darbo turinį.

Apibendrinant rezultatus ir teikiant rekomendacijas naudojamas analitinis – kritinis metodas.

Pagrindinių sąvokų žodynelis

Elektros energetikos sektorius – nacionalinio ūkio energetikos sektoriaus dalis, susijusi su elektros energijos gamyba, perdavimu skirstymu ir tiekimu [3, 2 str.].

Elektros energetikos administravimas (lot. administratio – tvarkymas, valdymas [60, p.11]) – elektros energetikos sektoriaus reguliavimas, sudarant palankią aplinką laisvajai rinkai funkcionuoti (veikti).

Elektros energetikos administravimo kaita – procesas, kurio metu kinta elektros energetikos sektoriaus administravimo būdai ir priemonės.

Rinkos liberalizavimas – energetikos sektoriuje šis terminas reiškia sąlygų sudarymą vartotojams laisvai pasirinkti energijos tiekėją [61, p. 596].

Restruktūrizavimas – esamos struktūros skaidymas į atskiras struktūras. *Elektros energetikos sektoriaus restruktūrizavimas* – valstybinės vertikalios integruotos monopolijos išskaidymas į atskiras technologines grandis, atveriant tinklus konkuruojantiems gamintojams ir tiekėjams, įleidžiant privatų kapitalą, atimant iš vyriausybės reguliavimo funkcijas [33, p. 7].

Veiksny – skatinamoji priežastis, turėjusi žymią įtaką elektros energetikos sektoriaus administravimo kaitai atsirasti.

Viešieji interesai elektros energetikos sektoriuje – veikla ar neveikimas elektros energetikos sektoriuje, tiesiogiai ar netiesiogiai susiję su visuomenės saugumu ir aplinkos apsauga [3, 2 str.].

1. Elektros energetikos administravimo raida Lietuvoje ir jos kaitą lemiantys veiksniai

1.2. Elektros energetikos administravimo raida Lietuvoje

Dinamiškai besivystant elektros energetikai, kito ir jos administravimas, buvo ieškoma vis efektyvesnių valdymo būdų, kurie patenkintų vis didesni vartotojų ratą, vis didėjančius jų poreikius. Tiriant elektros energetikos administravimą Lietuvoje, svarbu apžvelgti ir jo raidą, siekiant nustatyti prielaidas Lietuvos elektros energetikos administravimo kaitai atsirasti.

Elektros energetika per daugiau negu šimtametę savo istoriją keitėsi nuo nuolatinės srovės galvaninio elemento, garo mašinos sukamos dinamos, garo turbinos ir turbogeneratoriaus iki atominių elektrinių ir superaukštos įtampos tarpvalstybinių elektros perdavimo linijų. Elektros gamybos procesas darėsi vis sudėtingesnis ir sunkiau valdomas.

Pasaulio energetikos sistemų raidoje yra ryškūs integracijos procesai. Pirmajame XX a. ketvirtyje pradėjo kurtis energetikos sistemos, o nuo antrojo ketvirčio pabaigos energetikos sistemos ėmė jungtis į susivienijimus arba jungtines energetikos sistemas (JES). Susivienijusios energetikos sistemos yra veiksmingesnės, nes efektyviau gali dirbti elektrinės, galima veiksmingesnė energetikos sistemų savitarpio pagalba avarių bei sutrikimų metu, lengviau sprendžiamos ekologijos problemos. Tačiau yra ir kita pusė. Elektros energetikos sistemų susivienijimuose išryškėja ir kai kurie trūkumai: avarių pasekmės kai kada būna sunkesnės, atsiranda sudėtingesnių valdymo problemų [27, p. 6].

Lietuvos elektros energetikos raidos pradžia laikoma 1892 metai, kuomet Rietave (Plungės r.) pradėjo veikti pirmoji Lietuvos elektrinė.

Jau 1900 metais elektrinės buvo statomos ne vien gamyklų poreikiams tenkinti, bet ir visuomenės – Kaune pradėjo veikti pirmoji Lietuvos viešoji centrinė elektrinė, vėliau Klaipėdoje (1900 m.) ir Vilniuje (1903 m.).

Lietuvos energetikai sparčiai besivystant atsirado poreikis efektyviam jos valdymui. 1936 m. įkurtas Lietuvos energijos komitetas ir jo Elektros komisija parengė pirmus Lietuvos elektros ūkio plėtros planus [24, p. 7]. Siekiant operatyvų valdymą Vilniuje 1944 įkurta pirmoji dispečerių grupė, po metų Kaune įkurta Lietuvos energijos valdybos centrinė (vėliau – vyriausioji) dispečerinė tarnyba.

Lietuvos energetikos ūkio centralizavimas tęsėsi įgaudamas vis platesnius mastus. 1957 m. įkūrus Liaudies ūkio tarybos Energetikos ūkio valdybą, galima buvo konstatuoti centralizuotą Lietuvos energetikos valdymą.

Siekama buvo sukurti vieningą ir stiprią energetinę sistemą. 1960 m. įjungus 110 kV įtampos elektros tiekimo linijas Kaunas – Marijampolė – Sovetskas (Tilžė) – Šilutė – Klaipėda, pradėjo veikti pirmasis tarpsteminis ryšys (tarp Lietuvos ir Kaliningrado energetikos sistemų). Tuo baigtas pirmasis respublikos energetikos sistemos kūrimo etapas: visos valstybinės rajoninės elektrinės – abi Vilniaus, Petrašiūnų Rėkyvos, Klaipėdos šiluminė ir Kauno hidroelektrinė – įjungtos veikti į bendrą energetikos sistemos tinklą. Po poros metų (1962), Lietuvos energetikos sistema sujungiama su Latvijos energetikos sistema ir įjungta į Jungtinę Šiaurės – Vakarų energetikos sistemą. 1964 m. Lietuvos energetikos sistema sujungiama su Baltarusijos, 1966 m. su Kaliningrado energetikos sistemomis [78]. Lietuvos energetikos sistema tapo svarbia centralizuotos Tarybų sąjungos energetinės sistemos dalimi.

Siekiant užtikrinti TSRS poreikius buvo diegiama centralizuota elektros energetikos sistema aplenkianti vartotojų poreikius, kadangi buvo manoma, jog pertekliniai įrenginiai ir didelio pralaidumo elektros linijos tarp šalių yra pagrindinė ekonomikos vystymosi sąlyga. Tuo tarpu Europos Bendrijos¹ narėse visą laiką buvo jaučiamas elektros energetikos galingumų ir perdavimo stygius [44]. Kitaip tariant, Tarybų Sąjungoje ekonomika vijosi energetiką, o Europos Bendrijoje – energetika ekonomiką. Po TSRS iširimo Lietuva paveldėjo elektrą generuojančius galingumus ir perdavimo linijas žymiai viršijančius Lietuvos poreikius – 1990 m. Lietuva disponavo 5 600 mW galingumu, kai maksimalus šalies poreikis buvo 2 100 mW.

1990 m. byrant Tarybų sąjungai, Lietuvos energetikos sistema perėjo Lietuvos Respublikos jurisdikcijai. Už Lietuvos energetikos sistemos valdymą tapo atsakingas Energetikos ir elektrifikacijos gamybinis susivienijimas (GS) „Lietuvos energetika“, kuris 1991 m. pertvarkytas į valstybinę įmonę „Lietuvos valstybinė energetikos sistema“, o pastaroji 1995 m. reorganizuota į specialios paskirties akcinę bendrovę (SPAB) „Lietuvos energija“ (dabar AB „Lietuvos energija“).

Lietuvai siekiant narystės Europos Sąjungoje (ES), Lietuva įsipareigojo harmonizuoti teisę, sudaryti palankesnes sąlygas konkurencijai bei integracijai². To pasėkoje pradėta energetikos sistemos decentralizacija: 1997 m. nuo AB „Lietuvos energija“ buvo atskirtos šilumos tiekimo įmonės bei Vilniaus ir Kauno termofikacinės elektrinės. 2000 m. priimtas AB „Lietuvos energija“ reorganizavimo įstatymas ir atskirti nepagrindinės veiklos filialai ir padaliniai, įsteigtos dukterinės įmonės. Įsteigti regioniniai perdavimo tinklo skyriai: Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių, Panevėžio, Alytaus, Utenos. Po metų AB „Lietuvos energija“ akcininkai patvirtino reorganizavimo projektą. SPAB „Lietuvos energija“ panaikintas specialios paskirties statusas ir išskaidyta į savarankiškas bendroves: AB „Lietuvos elektrinė“, AB „Mažeikių elektrinė“, AB „Rytų skirstomieji tinklai“, AB „Vakarų

¹ 1992 metai Europos Bendrijų pagrindu Maastrichto sutartimi įsteigta Europos Sąjunga.

² Plačiau žr. 2 skyrių – Elektros energetikos liberalizavimą lemiantys veiksniai (teisiniai aspektai).

skirstomieji tinklai“ (2001 gruodžio 31 d. Ūkio ministerijoje įregistruotos ir patvirtinti nauji AB „Lietuvos energija“ įstatai). Nuo 2002 metų AB „Lietuvos energija“ tęsia veiklą kaip perdavimo sistemos ir rinkos operatorius [78].

Tokiu būdu atsirado prielaidos elektros energetikos rinkai, kadangi susikūrė trys grupės savarankiškų „žaidėjų“:

1) gamintojai (stambiausi - AB „Lietuvos elektrinė“, AB „Mažeikių elektrinė“, Ignalinos atominė elektrinė, Kauno ir Vilniaus termofikacinės elektrinės, Kruonio hidroakumuliacinė elektrinė bei Kauno hidroelektrinė);

2) perdavimo sistemos ir tinklo operatorius (AB „Lietuvos energija“);

3) tiekėjai, atsakingi už paskirstymą ir pardavimą (AB „Rytų skirstomieji tinklai“, AB „Vakarų skirstomieji tinklai“ ir kt.). Skiriami visuomeniniai ir nepriklausomi tiekėjai.

Šalia minėtų grupių, atsiradusių išskaidžius centralizuotas elektros energetikos institucijas, reikia išskirti ir ketvirtą grupę – vartotojus, kurie skirstomi į laisvuosius vartotojus (pasirinkusius nepriklausomą tiekėją) ir kitus vartotojus (nepasirinkusius nepriklausomo tiekėjo arba buitinius³ vartotojus).

Taigi, galima skirti kelias Elektros energetikos administravimo kaitos tendencijas raidos kontekste.

Pirmoji – monopolizavimas, vertikalios nacionalinės centralizuotos struktūros kūrimas, leidžiantis centralizuotai valdyti elektros energetikos ūkį, nukreipiant jo potencialą į stambios pramonės regionus. Vienas pagrindinių veiksnių lėmusių šią tendenciją, požiūris į elektros energetiką kaip į viešąją gerybę, kurią užtikrinti gali tik valstybė. Lietuvos atveju centralizuota komandinė administracinė valdymo piramidė buvo Tarybų Sąjungos ekonomikos ideologinis pagrindas. Dėl šios priežasties, tik išstojusi iš TSRS, Lietuva galėjo pradėti reformas, kurioms įtaką darė Vakarų pasaulis ir ypatingai Lietuvos noras tapti ES nare.

Antroji – elektros energetikos liberalizavimas ir konkurencingos rinkos sukūrimas. Konkurencinga rinka skatina gamybos efektyvumą, mažina elektros kainas – dėl to laimi vartotojas [27, p. 7]. Nuo praėjusio amžiaus aštuntojo dešimtmečio pabaigos Europoje įsivyravo ekonominė politika, kurios pagrindiniai tikslai buvo stiprinti Europos vidaus rinkos bendrumą bei sudaryti sąlygas nepertraukiamam ekonominiam augimui ir skatinti konkurencingumą [44]. Taigi, Lietuvai siekiant tapti Europos Sąjungos nare, teko prisiimti ir atitinkamus įsipareigojimus bei bandyti prisiderinti prie Europoje vyraujančių elektros energetikos administravimo kaitos tendencijų.

³ Buitinis vartotojas – fizinis asmuo, perkantis elektros energiją asmeniniams, šeimos ar namų ūkio poreikiams, nesusijusiems su verslu ar profesija, tenkinti [35].

1.2. Lietuvos elektros energetikos administravimo kaitą lemiantys veiksniai

Apžvelgus istorines aplinkybes, toliau nagrinėsime galimus Elektros energetikos administravimo Lietuvoje kaitos veiksnius, kurie leis geriau pažinti esamą elektros energetikos administravimo sistemą, įvardinti pagrindines kaitos priežastis.

1.2.1. Geopolitiniai veiksniai

Lietuva atgavusi nepriklausomybę, būdama besiformuojančia valstybe, nuolat siekė užsitikrinti saugumą ir įtvirtinti savo nepriklausomybę tiek politiniais, tiek ekonominiais aspektais. Vienas iš būdų įtvirtinti minėtus siekius buvo integruotis į Vakarų Europos valstybių bendruomenę. To siekdama, Lietuva stengėsi aktyviai dalyvauti įvairiuose sutartyse, chartijose, išsikėlė tikslą įstoti į Europos Sąjungą.

Pagal J. Burneikį, rinkos restruktūrizacija – tai pasaulinis fenomenas, kuris vyksta keliuose ekonomikos sektoriuose nuo 1980 m. Šis procesas yra susijęs su ekonomikos veiklos globalizavimu, prekybos liberalizavimu ir technologijų kaita. Jis veikia tiek valstybines, tiek privačias kompanijas, kurdamas naujas rinkas ir didindamas konkurenciją, pakeisdamas monopolijas telekomunikacijų, gamtinių dujų, vandens tiekimo ir nuotekų valymo, avialinijų, autostradų, energetikos srityje [27, p. 6], [67].

Išsivysčiusiose šalyse dar visai neseniai, pasak J. Burneikio bei A. Bačiausko, buvo vieninga natūrali monopolija, kuriai priklausė energijos gamyba, perdavimas ir paskirstymas. Europos šalyse tai buvo valstybinė, o JAV – privačios kompanijos. Tačiau nuo 1990 m. prasidėjo monopolinių energetikos įmonių skaidymas į atskiras tarpusavio konkuruojančias įmones Europoje, Š. Amerikoje, Australijoje ir t.t. Paskatinimas minėtam globaliniam procesui buvo tai, kad restruktūrizacija sudaro palankias sąlygas privatizacijai ir konkurencinės aplinkos energetikoje sukūrimui. Konkurencija skatina efektyvų įmonių darbą ir suteikia vartotojams pasirinkimo teisę [23, p. 5], [33, p. 7], [31].

Energetikos sektoriaus restruktūrizavimo „bacilą“ Europoje, kaip teigia V. Jankauskas, „pasėjo arši privataus kapitalo šalininkė, buvusi D. Britanijos premjerė M. Thatcher.“ [33, p. 3]. Sėkmingas britų telekomo, dujų ir elektros energetikos monopolijų išskaidymas ir privatizavimas parodė gerą pavyzdį visai Vakarų Europai, einančiai į bendrą rinką. Tai vėliau buvo įteisinta Europos Sąjungos Elektros (1996 m.) ir Dujų (1998 m.) direktyvomis, kurios padėjo teisinius pagrindus palaipsniniam vidinės rinkos sukūrimui visoje ES teritorijoje [33, p. 6].

Energetiką reformuojančios šalys siekė dviejų tikslų:

- 1) pagerinti energetikos sistemų veiklos efektyvumą,
- 2) patikimo ir garantuoto energijos tiekimo priimtinais vartotojams tarifais.

Siekiant minėtų tikslų, ES energetikos pertvarkymą vykdė dviem lygiais: 1) sektorių vertikaliai skaidant į 4 pagrindinius technologinius elementus: gamybą, pardavimą/transportą, paskirstymą ir komercinę tiekimo veiklą ir 2) sektorių horizontaliai skaidant į mažesnes kompanijas. Pastebėtina, kad iki restruktūrizacijos buvo manoma, kad energetikos kompanijos turi būti vertikaliai integruotos monopolijos, nes tuo pasiekama masto ir apimties ekonomika. Vyriausybės priimdavo vertikalių kompanijų integraciją kaip neišvengiamą natūralios monopolijos funkciją ir reguliavo ją (arba ir valdė ir reguliavo), siekdamas, kad vartotojai gautų patikimą paslaugą priimtinomis kainomis. Pasak V. Jankausko, technologiniai pasiekimai ir ideologiniai pokyčiai leido visiškai pakeisti požiūrį į tai, kad elektrą ir dujas gali tiekti tik vertikaliai integruotos monopolijos ir vis labiau įsitikinama, kad elektros energijos gamyba ir tiekimas gali būti konkurencinės veiklos [33, p. 7]. Pagal indų kilmės mokslininką H. Khatib, yra tikimasi pilnai liberalizuoti, privatizuoti ir integruoti visą Europos energetikos rinką iki 2010 metų. Taip pat tikimasi, kad ES vieninga energetikos rinką bus didžiausia pasaulyje, turinti daugiau nei 400 milijonus vartotojų [39, p. 150].

Taigi, rinkos liberalizavimas tapo svarbiu politiniu tikslu daugelio pasaulio valstybių [35, p. 149]. Atitinkamai reformos palietė Lietuvą. ES užsibrėžė sukurti Europos šalyse vieningą konkurencinę energetikos rinką, kurios nevaržytų vidinės šalių sienos ir tranzito sunkumai energijos perdavimo sistemose – elektros tinkluose ir gamtinių dujų vamzdynuose. Lietuvai, tuo metu, siekiančiai tapti ES nare, elektros energetikos sektorių teko ruošti integracijai į Europos rinką [27, p. 6], [50, p. 239].

Reikia paminėti, kad Tarybų Sąjungos žlugimas turėjo nemažą įtaką bendradarbiavimo tarp šalių stiprinimui ir energetinių sistemų suvienodinimui. Žlungant Sovietų Sąjungai, Europos Sąjungos komisijoje kilo idėja, kad vietoj tarptautinės paramos buvusių socialistinių šalių ekonomikai atgaivinti veiksmingiau būtų sukurti plataus bendradarbiavimo energetikos srityje tinklą. Šis bendradarbiavimas energetikos srityje ir būtų varomoji jėga visai ekonomikai pakelti. Bendradarbiavimas leistų papildyti ir sujungti dvi tarptautinio energetikos ūkio „puses“: gausius energijos išteklius Rytuose ir aukšto lygio technologijas, kapitalą, investavimo bei prekybos patirtį Vakaruose. 1991 m. gruodžio 17 d. Hagoje buvo pasirašyta Europos energetikos chartija. Ją pasirašė 52 valstybės, tarp jų visos ES šalys, taip pat Baltijos valstybės - Lietuva, Latvija, Estija.

Chartija yra politinė deklaracija – ketinimų deklaracija. Ji skelbia daug principų, tarp jų apimančius investicijų, prekybos ir aplinkosaugos energetikoje sritis, skatinančius efektyviau naudoti energiją Vidurio ir Rytų Europos ir buvusios Sovietų Sąjungos šalyse.

Chartijos šalys signatarės jau pasirašymo metu suprato, kad chartijos principams įgyvendinti reikės juridškai įpareigojančios sutarties - naujo ir netgi fundamentalesnio dokumento nei pati chartija. Šį dokumentą reikės papildyti atskirais protokolais. Derybos dėl sutarties baigėsi Energetikos

chartijos sutarties (ECHS) pasirašymu Lisabonoje 1994 m. gruodžio 17 d. Prie sutarties buvo pasirašytas ir Protokolas dėl energijos efektyvumo ir su tuo susijusių aplinkosaugos aspektų.

ECHS tikslas yra įgyvendinti Europos energetikos chartijos principus – skatinti ekonomikos augimą, liberalizuojant investicijas ir prekybą. ECHS numato sukurti ilgalaikę teisiškai privalomą sistemą, kuri padės plėtoti tarptautinį bendradarbiavimą energetikos srityje. Šis bendradarbiavimas remtųsi papildymo principu ir abipuse (daugiašale) nauda. Kuriama sistema susidėtų iš atskirų dekretų (nutarimų) - dėl investicijų, prekybos, tranzito, suvereniteto energijos ištekliams, aplinkosaugos, konkurencijos, apmokestinimo bei priėjimo prie kapitalo ir technologijų. ECHS pasirašė 50 valstybių iš 52. Tik JAV ir Kanada yra nutarusios nepasirašyti šios sutarties dėl kelių priežasčių, kurių viena yra atskirų valstijų teisių pirmumas prieš federalinės vyriausybės teises. Tai pirmasis juridškai įpareigojantis dokumentas, apibrėžiantis valstybių laikyseną pramonėje. Institucija, stebinti tarptautinį bendradarbiavimą ir atsakinga už ECHS įgyvendinimą, yra Energetikos chartijos konferencija. Ją aptarnaujanti institucija yra nedidelis, nuolat veikiantis Energetikos chartijos sekretoriatas. Jis nustatė sutarties signatarių indėlį į sekretoriato išlaikymą, kuris yra proporcingas jų mokesčiams į Jungtinių Tautų biudžetą [41, p. 45].

Taigi, Energetikos chartijos, dalyvės įsipareigojo laikytis daugelio esminių rinkos principų tarp kurių:

- laisva prekyba energetinėmis medžiagomis, produktais ir su energetika susijusiais įrengimais, taip pat paremta ne diskriminacinėmis sąlygomis;
- energijos efektyvumo ir aplinkosauginės energetikos politikos skatinimas;
- laisvas energijos tranzitas vamzdynais ir tinklais [55, p. 20].

Minėti principai taip pat skatino liberalizuotos elektros energetikos rinkos kūrimą, taigi, tai buvo dar viena elektros energetikos administravimo kaitos prielaida.

Reikia pažymėti, kad ECHS yra didžiausia sutartis tarp Rytų ir Vakarų, pasibaigus šaltajam karui. Ji tapo tarptautinės teisės dokumentu 1998 m. balandžio 16 d. Tą dieną baigėsi ECHS ir Protokolo nacionalinių ratifikavimo dokumentų perdavimo Energetikos chartijos sekretoriatui terminas. Lietuvos Respublikos Seimas šių dokumentų ratifikavimo įstatymą priėmė truputi pasivėlinęs – 1998 m. birželio 23 d..

Reikalaujama, kad ECHS pasirašiusios šalys savo energetikos politikoje atsižvelgtų į aplinkosaugą. Šitaip aplinkosauga tampa energetikos politikos sudėtine dalimi. Daugeliui signatarių šis reikalavimas yra pagrindinis akstinas gerinti ekologinę būklę. Ir po 1994 m. gruodžio 17 d. protokolo ECHS lieka atvira papildomiems protokolams aplinkosaugos klausimais.

Pasak Klemavičiaus, buvo viliamasi, kad ilgalaikėje perspektyvoje ECHS sukurs ir komercinę naudą. ECHS gina investicijas ir išplečia priėjimą prie investicijų, skatina Vidurio ir Rytų

Europos šalis keisti šia linkme juridinius aktus [41, p. 45].

Kaip matome, pasaulyje vyko intensyvūs pokyčiai, kurie turėjo didelę įtaką ir tik ką atgimusiai Lietuvos Respublikai.

Atgavusi nepriklausomybę Lietuva liko buvusios TSRS elektros energetikos sistemos dalis. Tą sąlygojo, kad nei Lietuva, nei visos buvusios Pabaltijo valstybės kartu atsijungusios nuo dabartinės Vieningos Rusijos energetinės sistemos negali užtikrinti savo elektros energetikos sistemos patikimumo. Išėjimas – susijungimas su Vakarų Europos energetikos sistemų susivienijimu UCTE. Specialistai teigia, kad neįmanoma sukurti sąlygų konkurencinei elektros rinkai atskirose Baltijos šalyse, kurios mažos, elektros suvartojama nedaug, o elektrinių agregatai labai dideli lyginant su sumine apkrova.

Jau 1990 metais buvo pradėtos derybos su Lenkija dėl elektros energijos tilto Lietuva – Lenkija, tačiau iki šiol nedavė rezultatų. Nors, kaip sakė Ministras Pirmininkas A. Brazauskas 9 – oje Baltijos taryboje, Europos komisijos Prezidentas R. Prodis teigė, kad laiko Lietuvos ir Lenkijos elektros tinklų sujungimą prioritetiniu uždaviniu ir finansuotinu projektu. Dėl Lenkijos nenoro įsileisti pigią lietuvišką energiją kol kas projektas lieka politikų diskusijos objektu.

Kad atsirastų prielaidos atsijungti nuo Rusijos, yra būtinos dvi jungtys: Estija – Suomija ir Lietuva – Lenkija. Tiesa, šiuo metu jau nagrinėjama alternatyvi jungtis Lietuva – Švedija. Nors kai kurie politikai kreipia didelį dėmesį į Rusijos monopolistinį pavojų energetikai, šalies energetikos specialistai nurodo galimą ekonominę naudą esamos padėties. (prof. J. Vilemas teigia, jog „dramatizuoti, kad Baltijos valstybės supintos su buvusia Sovietų sąjunga, nevertėtų“ [66, p. 24]. Turėdama išvystytas perdavimo linijas Lietuva gali tapti tranzito tarp Rytų ir Vakarų šalimi, juo labiau, kad Vakarų žvilgsniai vis labiau krypsta į Rytus ne tik apsirūpinant energijos nešėjais (dujomis, nafta), bet ir elektros energija.

Dėl šių priežasčių kalbėdami apie dalyvavimą bendroje Europos Bendrijos elektros energijos rinkoje mes pirmiausia turime suvokti bendrą Lietuvos – Latvijos – Estijos elektros energijos rinką ir jau tik paskui per jungtis su Suomija ir Lenkiją ar Švedija, galvoti apie Europos bendrijos rinką. Kaimyninės Latvijos specialistai V. Ginters, A. Kruskops, I. Stuklis pažymi Baltijos šalių darbo kartu svarbą bei jungimosi ne tik su Europos, bet ir glaudaus bendradarbiavimo su NVS šalimis poreikį [30, p. 229].

Būtina pažymėti, kad Lietuva paveldėjo elektros energetikos ūkį žymiai viršijantį šalies poreikius (bendri generuojantys galingumai 6 500 MW, maksimalus poreikis 2 500 MW). Net ir uždarius IAE dar iki 2010 m. Lietuva nejaus elektros gamybos pajėgumų trūkumo, o toks unikalus įrenginys kaip Kruonio HAE sudaro prielaidas pigios naktinės Rusijos atominių jėgainių elektros energijos importui.

Taigi, Baltijos valstybių šalių politikai yra susitarę kurti bendrą elektros rinką. Tai įtvirtina ir energetikos strategijoje, kurią priėmė Baltijos Asamblėja 1999 m. Be to, reikia turėti galvoje, kad netolimoje ateityje bus ir Baltijos jūros regiono elektros rinką, kurios konkurencinėje aplinkoje sėkmės galima tikėtis, jei Baltijos šalių energetikos bendrovės veiks kartu, nes nei viena Baltijos šalis atskirai negali įvykdyti UCTE reikalavimų. Neužilgo Lietuva, Latvija ir Estija besiruošdamos stojimui į Europos Sąjungą ir laikydamosios ES direktyvų ir Nacionalinės Energetikos Strategijos punktu nuostatų – plėtoti regioninį bendradarbiavimą ir kooperaciją siekiant, kad būtų sukurta bendra Baltijos valstybių elektros energijos rinką, 2002 m. minėtų šalių premjerai pasirašė rezoliuciją [34, p. 15], [35].

Ch. F. Zimmermann teigia, kad Baltijos šalyse nėra pakankamai didelių pirkėjų (skirstymo kompanijų) ir pardavėjų (didelių elektrinių), kad būtų galima sukurti rinką su aršia konkurencija. Be to Baltijos šalys yra sujungtos su Rusija, kuri vargu prisijungs prie ES ar kurs vidinę rinką pagal ES direktyvas. Taigi Baltijos šalys susiduria su problema – jos negali pilnai liberalizuoti rinkos paprasčiausiai priimdamos naujus įstatymus ir nuostatas. Joms reikia susijungti su Suomija ir Lenkija arba statyti naujas elektrines. Be to, būtų naudinga, pasak Ch. F. Zimmermann, kurti normalius komercinius ryšius su įvairiomis Rusijos elektrinėmis ir energetinėmis kompanijomis [69, p. 150]. Taigi, Zimmermann pabrėžia politinių veiksnių svarbą siekiant sukurti liberalizuotą elektros energetikos rinką Lietuvoje.

Taigi, Lietuvos geografinė padėtis bei politinė situacija suformavo prielaidas atsirasti geopolitiniams veiksniams, kurie padarė ženklia įtaką elektros energetikos administravimo Lietuvoje kaitai. Minėti veiksniai yra persipynę tarpusavyje, tačiau būtų galima juos priskirti tokioms grupėms:

1) pasaulinės tendencijos (ekonomikos veiklos globalizavimas, prekybos liberalizavimas, technologijų kaita);

2) Lietuvos nepriklausomybės siekimas bei politinio ir ekonominio saugumo užtikrinimas (ieškoma alternatyvių pirminės energijos šaltinių, kurie leistų sumažinti priklausomybę nuo Rusijos);

3) siekis integruotis į Vakarų valstybių bendruomenę ir ypatingai į Europos Sąjungą (užsitikrinimas Vakarų valstybių parama, integracija į ES ūkį, sujungiant Lietuvos energetinę sistemą su Vakarų Europos).

Reikia pažymėti, kad ekspertai tyrimo metu išskyrė politinių veiksnių svarbą, o svarbiausiu įvardino integraciją į Europos Sąjungą (R2, R3, G2, T1, N1, N2, N3, N4), kas patvirtino teorinėje dalyje padarytas prielaidas.

1.2.2. Socialiniai – ekonominiai veiksniai

Konkurencija laikoma vertybe, nes ji sudaro didesnes galimybes vartotojui pasirinkti prekę pagal poreikius ir kainą. Pažangios technologijos įgalino konkurenciją diegti ir elektros energetikoje. Pagrindinė jėga veikianti kompanijas rinkoje, yra pelnas. Kompanijos gali jį turėti tik tuomet, jei sumažins savo savikainą iki lygio, kuris mažesnis nei kaina rinkoje. Taip savo ruožtu mažėja ir kainos vartotojams. Pelno siekimas skatina kompanijas ieškoti visų įmanomų sąnaudų mažinimo kelių. Atitinkamai, turi būti akivaizdi nauda vartotojui.

Įvairios šalys naudojo įvairius modelius elektros energetikos liberaliai rinkai sukurti, tačiau buvo laikomasi pagrindinių principų, kurie leido sukurti rinką, turinčią didžiausią naudą vartotojui:

- elektros gamyba turi tapti konkurencine ir turi būti atskirta nuo perdavimo tinklų;
- perdavimo tinklų veikla ir toliau išlieka monopoline ir turi būti reguliuojama;
- elektros pardavimas vartotojams taip pat yra konkurencinis ir gali būti atskirtas nuo skirstymo tinklų;
- skirstymo tinklų veikla ir toliau išlieka monopoline atskiruose regionuose ir turi būti reguliuojama.

Minėtų principų esmė yra ta, kad elektros energijos pirkimas iš gamintojų, pasinaudojant esamais tinklais, vykdomas panašiai kaip ir bet kokios kitos prekės iš tarpusavyje konkuruojančių gamintojų naudojant transporto kelių tinklą. Tokiu būdu tinklų paslaugų kainos yra atskiriamos nuo pačios energijos kainų. Tinklų paslaugų kainos kaip monopolistinės pasilieka valstybės kontroliuojamos, o energijos kainas apsprendžia pasiūla – paklausa bei gamintojų konkurencija. Formuojamos įvairios elektros pirkimo – pardavimo aukcionų procedūros, tačiau galutinis reformų tikslas – užtikrinti, kad kiekvienas vartotojas galėtų pasirinkti elektros tiekėją laisvai [42, p. 187].

Taigi vartotojui nauda akivaizdi – kaina, kurią jis privalo mokėti už paslaugas pasidaro skaidri, t.y. vartotojas mato kokia kaina yra tiekėjo nepriklausomai nuo perdavimo tinklų ir tuo pačiu, konkuruojant tiekėjams tarpusavyje, vartotojas gali išsirinkti tiekėją siūlantį mažiausią kainą.

Rinkoje turi būti išspręsti ir visuomenės viešųjų interesų garantavimo klausimai. Pagal Elektros direktyvos nuostatas, valstybė narė vadovaudamasi visuomenės interesais, gali nustatyti vadinamųjų viešųjų paslaugų įpareigojimus susijusius su vartotojų apsauga, tiekimo saugumo ir reguliavimu, energijos kaina ir aplinkosauga. Kitaip sakant, dalį lėšų gautų už elektros energijos realizavimą galima skirti visuomenės interesams tenkinti. Nors tai tam tikra prasme prieštarauja liberalizmo nuostatoms, tačiau ES laikomasi požiūrio, kad šie įpareigojimai neturi riboti laisvos konkurencijos bei prekybos daugiau negu būtina. Viešųjų paslaugų įpareigojimai skirti vartotojų

gynimui, aplinkosaugai ir tiekimo saugumui garantuoti. Taigi, viešųjų interesų užtikrinimui lėšos skiriamos:

1) visų vartotojų prijungimui prie elektros tinklų ir elektros tiekimo tomis pačiomis kainomis, nepriklausomai nuo atstumo (pašto ženklų principas);

2) valstybės politikos aplinkosaugos srityje įgyvendinimui (kombinuoto ciklo elektrinių, vėjo jėgainių ir kitų atsinaujinančių energijos šaltinių skatinimui);

3) elektros tiekimo saugumui ir patikimumui (rezerviniai galingumai, dubliuojančios ar žiedinančios linijos) [24, p. 7].

Pasak J. Kugelevičiaus, energetikos raidai didžiausią įtaką turi du veiksniai – gyventojų skaičius ir ekonomiką apibūdinantis bendras vidaus produktas (BVP). Yra laikomasi nuomonės, kad šalies ekonomikos lygis yra tiesiogiai siejamas su elektros suvartojimu. [43, p. 27]. Pasak A. Bačausko, pasaulio istorija liudija, kad valstybės ekonomikos lygio negalima pakelti nenaudojant daugiau elektros. Taigi, energijos sąnaudų, gyventojų skaičiaus ir BVP kaita yra glaudžiai susiję ir atspindi bet kurios šalies socialinę ekonominę pažangą. [24, p. 7].

Nežiūrint pasaulio gyventojų vidutinio metinio prieaugio mažėjimo (nors dalinai ilgėja individo gyvenimo laikotarpis), pasaulio gyventojų skaičius auga, auga ir pasaulio valstybių ekonomikos lygis. Augant minėtiems veiksniams, auga ir elektros energetikos ūkio darnaus vystymosi poreikis, ieškomi mechanizmai darniam ūkiui užtikrinti ir administruoti.

Tiesa Lietuvoje gyventojų prieaugis apskritai yra neigiamas ir remiantis baziniu scenarijumi panašios tendencijos išlieka⁴, tačiau ilgėja individų gyvenimo laikotarpis, didėja prietaisų suvartojamos elektros energijos poreikis [51, p. 22], taigi ir Lietuvoje elektros energetikos darnus vystymasis yra aktualus.

Anot D. Štreimikienės ir I. Konstantinavičiūtės, darnus energetikos vystymasis – tai energijos gamyba ir vartojimas, užtikrinant patikimumo ir aplinkosauginius aspektus bei suderinant su socialinės bei ekonominės plėtros reikmėmis. „Darnaus energetikos vystymosi tikslai apima labai platų ekonominį, socialinį ir aplinkosauginį spektrą“ [59, p. 20].

2002 metais vykusiame Rio + 10 susitikime dėl darnios pasaulio raidos tarėsi daugiau nei šimto valstybių vadovai ir jų atstovai. Įvertinus esamą situaciją, buvo numatyti konkretūs tikslai žmonijai, siekiant užtikrinti darnią jos raidą, iš kurių vienas – užtikrinti aplinkosauginę raidos darną⁵,

⁴ pažymėtina, kad gyventojų skaičiaus mažėjimo tendencijos prognozuojamos ne tik Lietuvoje ar Rytų Europos šalyse (pvz. Vengrija), bet ir nuo ekonomiškai išsivysčiusiose (pvz. Vokietija) [51, p. 22].

⁵ Rio + 10 susitikime numatyti tūkstantmečio plėtros tikslai: 1) likviduoti visišką skurdą ir badą; 2) garantuoti pradinį išsilavinimą visiems gyventojams; 3) garantuoti lyčių lygybę; 4) sumažinti vaikų mirtingumą; 5) sumažinti gimdyvių mirtingumą; 6) kovoti su ŽIV, maliarija, tuberkuloze ir kitomis sunkiausiomis ligomis; 7) užtikrinti aplinkosauginę raidos darną; 8) plėsti globalinį bendradarbiavimą plėtros srityje [58, p. 23].

yra tiesiogiai susijęs su energetikos plėtros aspektais [58, p. 24]. Minėtą tikslą atspindi šie darnios raidos rodikliai: žemės apsodintos miškais, ploto dalis bendroje šalies teritorijoje; saugomų teritorijų ploto dalis bendroje šalies teritorijoje; energijos suvartojimas BVP vienetai pagaminti; anglies dvideginio emisijos vienam gyventojui. Tiesiogiai su energetika siejasi paskutiniai du, t.y. energijos suvartojimas ir anglies dvideginio emisija. Pasak D. Štremikienės, energijos kiekis tenkantis vienam gyventojui yra žemas (2 kartus mažesnis) lyginant su ES šalimis senbuvėmis. Anglies dvideginio emisija per metus Lietuvoje gyventojui sudarė 4,8 t, pramoninėse šalyse (JAV, Olandija, Suomija, Vokietijoje ir kt.) sudarė – 10-32,4 t. Taigi ir CO₂ emisija yra žymiai mažesnė nei ES senbuvėse šalyse [58, p. 25].

Pagal D. Štrimeikienę, energijos intensyvumo, anglies dvideginio emisijų mažėjimas mažėjant energijos suvartojimui vienam gyventojui rodo, kad energetikos plėtra nėra darni: energijos intensyvumas ir tarša Lietuvoje mažėja ne dėl pažangių gamybos būdų ir energijos efektyvumo augimo, bet dėl mažėjančio energijos suvartojimo.

Palyginus minėtus veiksnius (gyventojų skaičius, energijos suvartojimas BVP vienetai pagaminti, anglies dvideginio emisija vienam gyventojui) su ES senbuvėmis šalimis Lietuvoje šie veiksniai nebuvo tokie žymūs ir įtakos Elektros energetikos administravimo kaitai tiesioginės neturėjo.

Atitinkamai, kylant ekonomikai ir elektros suvartojimui bei siekiant aplinkosauginių tikslų atsiranda poreikis efektyvesniam elektros energetikos administravimui. Pasitelkiami įvairūs mechanizmai užtikrinantys daugėjančių gyventojų augančių poreikių patenkinimą,

Taigi, socialinius – ekonominius veiksnius, turėjusius įtakos Lietuvos elektros energetikos administravimo kaitai, galima klasifikuoti į grupes:

- 1) valstybės gyventojų skaičiaus kaita (didėjant skaičiui, auga elektros energijos suvartojimas, administravimas darosi sudėtingesnis, ieškoma naujų technologijų);
- 2) ekonomikos kilimas (ekonomika tiesiogiai siejama su energijos suvartojimo kiekiu);
- 3) aplinkosauga (susirūpinta tarša, ieškoma būdų ją sumažinti);
- 4) konkurencija, kainų skaidrumas (atsiranda galimybė vartotojui pasirinkti tiekėją pagal vartotojui priimtina kainą);
- 5) vartotojų apsauga (viešas interesas) (vartotojas kaip silpnesnis elektros energetikos sektoriaus dalyvis yra lengvai pažeidžiamas).

Reikia pastebėti, kad ekspertinio tyrimo metu iš ekonominių veiksnių buvo pabrėžiami kainų skaidrumas, konkurencija ir vartotojų apsauga (R1, R2, G1, T1, T2, N1, N2, N3). Tuo tarpu apie aplinkosauginius užsiminė tik vienas ekspertas (N1). Gyventojų daugėjimas ir ekonomikos kilimas įvardinti apskritai nebuvo, tačiau vėliau paklausti, ekspertai pritarė tyrėjui dėl pastarųjų veiksnių egzistavimo ir jų svarbos.

1.2.3. Teisiniai veiksniai

Norint įgyvendinti elektros energetikos administravimo kaitą, buvo būtinas teisinis pagrindas, suponuojantis prielaidas reikalingiems kaitos procesams įgyvendinti. Valstybių atstovai vedini bendrų tikslų siekė legalizuoti sumanymus bendrais sutarimais, vėliau, juos konkretindami ir įgyvendindami savo nacionalinėse teisėse.

Šioje dalyje apžvelgsime teises elektros energetikos kaitos prielaidas dviem aspektais: tarptautiniu ir nacionaliniu. Svarbu pažymėti, kad tarptautinės teisinės prielaidos turėjo tiesioginę įtaką nacionalinėms, kadangi integraciją į Vakarų valstybių bendruomenę Lietuva laikė vienu pagrindiniu prioritetu ir siekė tapti Europos Sąjungos nare. Dėl minėtos priežasties ypatingą dėmesį skirsim ES teisės įtakai nacionalinei, bandysime atskleisti teises prielaidas, kurios paskatino Lietuvos elektros energetikos kaitai atsirasti. Taigi, iš pradžių bus nagrinėjamos bendrosios teisinės prielaidos, bendros daugeliui šalių ir vėliau jos bus konkretizuojamos Lietuvos teisinės sistemos mastu.

1.2.3.1. Elektros energetikos administravimo kaitos tarptautinės teisinės prielaidos

1.2.3.1.1. Energetikos chartijos sąlygoti veiksniai

Kaip jau buvo minėta, pastaraisiais dešimtmečiais Europos Sąjungos šalys ryžtingai pradėjo energetikos sistemos, pertvarkymo ir tarptautinės integracijos, ypač teisinių aktų paruošimo srityje, politiką. Labai smarkų postūmį šiai politikai davė Sovietų Sąjungos žlugimas, kuris buvo pagrindinė Energetikos chartijos⁶, pasirašytos 1991 m. Hagoje, sukūrimo priežastis.

Europos energetikos chartijos šalys, siekdamos įgyvendinti deklaruojamus tikslus, pasirašė Energetikos chartijos sutartį (ECHS) Lisabonoje 1994 m. gruodžio 17 d. Prie sutarties buvo pasirašytas ir Protokolas dėl energijos efektyvumo ir su tuo susijusių aplinkosaugos aspektų.

Chartija, taip pat ir Energetikos chartijos sutartis tapo programiniais dokumentais - gairėmis, pagal kurias bus ruošiami teisiniai aktai, tiek bendri visai ES, tiek nacionaliniai. Vienas tokių dokumentų - Europos Sąjungos Elektros vidaus rinkos direktyva. Lietuva yra Europos energetikos chartijos signatarė. Kaip valstybei, pereinančiai į rinkos ekonomiką ir tuometinei kandidatėi į ES, Lietuvai tarptautiniu požiūriu keliami griežti reikalavimai, visų pirma energetikos ūkiui ir bankams. Buvo reikalaujama restruktūrizuoti šį ūkį ir jam sukurti įstatyminę bazę pagal Energetikos ir gamtinių dujų tiekimo sistemos reguliavimas Europos tarptautinius teisės aktus.

ECHS tikslas yra įgyvendinti Europos energetikos chartijos principus – skatinti ekonomikos augimą, liberalizuojant investicijas ir prekybą. ECHS numato sukurti ilgalaikę teisiškai privalomą sistemą, kuri padės plėtoti tarptautinį bendradarbiavimą energetikos srityje. Šis bendradarbiavimas

⁶ Apie Europos chartijos prielaidas plačiau žiūrėti 1.2.1. Geopolitiniai veiksniai.

remtusi papildymo principu ir abipuse (daugiašale) nauda. Kuriama sistema susidėtų iš atskirų dekretų (nutarimų) – dėl investicijų, prekybos, tranzito, suvereniteto energijos ištekliams, aplinkosaugos, konkurencijos, apmokestinimo bei priėjimo prie kapitalo ir technologijų.

ECHS įpareigoja sutarties šalis siekti, kad tarptautinė rinka galėtų funkcionuoti vis palankesnėmis sąlygomis ir kad šalys plačiau atvertų savo rinką energijos ištekliams bei energetiniams produktams konkurenciniais pagrindais. Šalys įpareigojamos kovoti su energetikos rinkos iškreipimais ir kliūtimis, pirmiausia išleisdamos atitinkamus juridinius aktus. Kartu jos įpareigojamos techniškai padėti kitoms šalims, kurios dar nepriėmusios konkurencijos akto.

Nuostata dėl tranzito reikalauja, kad energetinės medžiagos ir produktai be kliūčių būtų transportuojami per valstybių sienas. Susitariančios šalys negali prieštarauti naujų pajėgumų kūrimui, jei esamais pajėgumais tranzitas tampa nekomerciniu. Kita vertus, šalys neprivalo sutikti keisti esamus pajėgumus, jei dėl to pablogėja tiekimo patikimumas ar esamos energetikos sistemos efektyvumas. Ginčo metu tranzitas negali būti nutrauktas, kol nebus atliktos tam tikros tarpininkavimo procedūros.

ECHS šalys signatarės privalo skatinti priėjimą prie naujų technologijų ir jų perdavimą komercinėmis ir nediskriminacinėmis sąlygomis.

Sutartį pasirašiusios šalys turi siekti, kad užsienio šalių bendrovėms ir piliečiams būtų sudaromos vis lengvesnės sąlygos investuoti kapitalą į jų teritorines rinkas. Tos sąlygos turi būti nuolatinės, teisingos, palankios ir „skaidriai“ aiškios. Įtvirtintas palankiausio nacionalinio požiūrio principas, pagal kurį užsienio investuotojo išlaidos negali būti traktuojamos kaip blogesnės už nacionalines. ECHS taip pat numato apsaugos sąlygas jau padarytoms investicijoms [41, p. 45].

Pasak specialistų, viena iš pagrindinių priežasčių sudaryti Energetikos Chartiją, buvo galimybė įsiskverbti į buvusios Tarybų Sąjungos šalis, kurios turi nemenkus energetinius išteklius. Ypatingai Vakarų šalims buvo aktualūs Rusijos ištekliai, tačiau Rusijos Dūma ratifikavo šį dokumentą tik kitame dešimtmetyje.

1.2.3.1.2. Europos Sąjungos teisės sąlygoti veiksniai

Kaip jau buvo minėta, Europos energetikos chartija davė postūmį atsirasti konkrečioms liberalizuotos rinkos prielaidoms ES teisėje (Elektros energijos tranzito per davimo tinklais direktyva (90/547/EEC), Bendrijos tvarkos pagerinti dujų ir elektros energijos kainų, nustatytų pramonės galutiniams vartotojams skaidrumo direktyva (90/377/EEC) ir t.t.).

Europoje buvo siekiama sukurti vieningą ekonominę bendruomenę, kurioje energetika turėjo savo nišą. Tiesa, iki naftos krizės, Bendrija pernelyg nesirūpino energetiniais ištekliais, jų saugojimu ar kainomis [61, p. 564], tačiau tam tikras užuomazgas galima įžvelgti nepraėjus ir dešimtmečiui po Antrojo pasaulinio karo.

Pasirašius Paryžiaus sutartį 1951 m., remiantis A. Zubaravičiūte, pradėjo formuotis „teisės sankloda“ (pranc. - Acquis communautaire), kuri nusako bendruosius Europos Sąjungos (toliau - ES) politikos principus, kuriais vadovaujamosi kuriant bendrą rinką. Šią teisės sanklodą sudaro pirminiai ir antriniai teisės aktai. Pirmine teise yra laikoma Europos Bendrijos sutartis, iš kurių išplaukia antriniai teisės aktai: reglamentai, direktyvos, sprendimai. Antriniai aktai gali būti horizontalūs (taikomi visiems sektoriams) ir sektoriai (specializuoti pagal sritis). EB teisė turėtų būti perkelta į valstybių nacionalinę teisę [70, p. 9].

Pagal Paryžiaus sutartį buvo sukurta Europos anglies ir plieno bendrija, siekiant nustatyti sąžiningas kainas. 1956 m. buvo pasirašyta antroji sutartis, pagal kurią buvo įsteigta Europos atominės energijos bendrija. Sutartis numatė, kad branduolinė energija taps vienu iš bendros energetikos politikos ramsčių (dabar branduolinė energija sudaro apie 25% ES pagamintos energijos, bet jos augimas pastaraisiais metais sulėtėjo) [70, p. 10].

1957 m. buvo manoma, energetikos klausimai yra išspręsti, nes buvo pasirašyto dvi Europos sutartys, skirtos tik energetikai (Europos anglių ir plieno steigimo bei Euroatomo sutartys) [61, p. 564]. Minėtomis sutartimis praktiškai nebuvo pasinaudota ir 1957 m. papildomai buvo priimta trečioji - Romos sutartis, kuri reglamentuoja visas ūkio šakas, nuo žuvininkystės iki turizmo. Pastaroji sutartis labiausiai padėjo plėtoti Europos ekonominei bendrijai ir tapo pagrindine iš visų sutarčių. Ši sutartis skatina bendros rinkos kūrimą, t.y. laisvą prekių, darbininkų, kapitalo (mokėjimų) bei kompanijų (teisę įsikurti) ir „profesijų“ judėjimą tarp šalių. Ji panaikino importo ir eksporto taisykles, įteisino pramonei skirtas konkurencijos taisykles, užkertančias kelią galimoms kliūtims ir užtikrinančias bendros rinkos kūrimą. Šia sutartimi taip pat buvo norima sudaryti energetikos bendrija. Tai buvo pirmoji sutartis, reglamentavusi šalių tarpusavio ekonominius santykius. Pagal A. Zubavičiūtę, tuo metu elektros energijos importo-eksporto lygis tarp šalių buvo labai žemas -10%. Iš esmės, energetikoje veikė tik nacionalinė rinka, nes nebuvo rastas konsensusas tarp šalių. Jos nebuvo veiklios ar nenorėjo „išsišokti“ [70, p. 9].

Pagal A. Zubavičiūtę, metus nuo 1962 iki 1979 galima pavadinti rinkos integracijos ir krizinių situacijų valdymo metais. Prasidedant pirmajai naftos krizei 1973 m., EB narės kaip ir dauguma išsivysčiusių šalių, buvo išlaidžios, vartodamos energiją, ir labai priklausomos nuo importo. Krizė parodė, kad būtina turėti Energetikos strategiją, tam tikras Energetikos administravimo gaires, ateityje padėsiančią išvengti energijos tiekimo nutrūkimo. Tai reiškė naftos importo priklausomybės mažinimą, energijos šaltinių diversifikaciją ir vartojimo mažinimą, efektyviau naudojant energiją (iki devintojo dešimtmečio vidurio EB pusiau sumažino naftos importą ir 20% energijos suvartojimą). Čia turėjo įtakos ir tos 3 sutartys, reglamentuojančios laisvą prekių judėjimą bei konkurenciją. Taip pat buvo sukurti antriniai teisės aktai krizėms valdyti. Nors ir po naftos krizės nuo 1979 m. iki 1985

m. nedaug pavyko nuveikti. Tik 1985 m. buvo nustatytos kliūtys įvairiuose sektoriuose ir surašytos į Baltąją knygą. Reikėjo, kad ES šalys-narės pakeistų požiūrį ir darytų pataisas nacionaliniuose įstatymuose. Tačiau čia nebuvo minima energetika – perdaug jautri tema, reikėjo viską gerai apsvarstyti [70, p. 9].

1988 m. buvo parengtas darbinis dokumentas – idėjų rinkinys, savotiškos gairės, kur ir kaip eiti į priekį energetikos rinkoje. Po to reikėjo užtikrinti, kad ši rinka veiktų. ES komisija prisiėmė priežiūros vaidmenį. Ir dabar trys politinės institucijos – Taryba, Komisija ir Parlamentas – yra atsakingos už privalomų Bendrijos aktų – antrinių ar išvestinių teisės aktų, kurie išplečia Sutarties straipsnių taikymą ir įgalina įgyvendinti Bendrijos teisę ir politiką – priėmimą. *Europos Parlamento* vaidmuo – peržiūrėti ir pakeisti teisės aktų pasiūlymus, peržiūrėti Europos Komisijos politikos valdymą. *Ministrų Tarybos* vaidmuo – koordinuoti nacionalinę energetikos politiką, laikantis ES tikslų; priimti teisės aktus ir išleisti nutarimus. *Europos Komisijos* vaidmuo – pasiūlyti teisės aktus ir imtis politinės iniciatyvos; valdyti tyrimo ir technologinės plėtros programas; teikti ataskaitas apie energetikos rinkų plėtrą, taikyti konkurencijos ir valstybinės paramos taisykles bei prižiūrėti, kaip įgyvendinama ir taikoma Bendrijos teisė. Kai kurie įpareigojimai šalims narėms gali būti sukuriami ES Teisingumo teisme, taip pat nurodyti tarptautinėse sutartyse kaip Kyoto, Energetikos chartijos, Amsterdamo ir kitose. Bendrijai pavestus uždavinius atlieka ir Audito rūmai. Tarybai ir Komisijai padeda Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas bei Regionų komitetas, vykdamys patariamąsias funkcijas. Europos investicijų banko uždavinys yra, naudojantis kapitalo rinka ir savo lėšomis, prisidėti prie subalansuotos ir tolygios bendrosios rinkos plėtros Bendrijos interesų labui [70, p. 9].

Reikia pažymėti, kad liberalizavimo negalima lyginti su reguliavimo nebuvimu. Jei rinka yra liberalizuojama, tai nereiškia, kad nelieka jokių teisės aktų. Atvirkščiai – direktyvai detaliam reglamentuoja šį sektorių, jose nurodomos priemonės, kurių reikia imtis, kad liberalizuota rinka veiktų kuo efektyviau. Komisijos funkcijos – vartotojų teisių apsauga, laisvosios rinkos garantavimas ir energijos tiekimo užtikrinimas, aplinkos apsauga. Taip pat, liberalizavimo negalima prilyginti privatizavimui. Direktyvos valstybėms narėms suteikia teisę atskirti tam tikras funkcijas. Tai – atskyrimas skirtingų fazių, kurios sudaro energijos gamtinę grandinę. Valstybės narės, jei nori, gali įgyvendinti energijos sektoriaus privatizavimą, bet tai nėra privaloma [61, p. 566].

Pasak A. Zubavičiūtės, galima teigti, kad juridinė ES bazė, turinti didžiausią įtaką energetikai – tai Europos anglies ir plieno bendrijos sutartis, ypač 3 straipsnis (bendrieji tikslai), 57-64 straipsniai (gamyba ir kainos); Europos atominės energijos bendrijos sutartis, ypač 40-76 straipsniai (investavimas, bendrosios įmonės ir tiekimas), 91 -100 straipsniai (bendroji branduolinės energijos rinka); EB sutartis, ypač vieningos rinkos, konkurencijos, apmokestinimo ir prekybos taisyklės; Europos Sąjungos sutartis, ypač XII skirsnis dėl Transeuropinių tinklų. [70, p. 9]

Taigi, siekiant sukurti vieningą liberalizuotą elektros energetikos rinką, tam, kad sudaryti sąlygas konkurencija ir efektyviau valdyti elektros ūkį, remiantis steigimo sutartimis, buvo pasitelkiama ES antrinių teisės šaltinių (reglamentai, direktyvos, sprendimai) sistema, kurios nuostatas vėliau turėjo įgyvendinti valstybės narės. Galima išskirti sekančius etapus sukuriant ES vidinę elektros energijos rinką:

- Bendrijos tvarkos pagerinti dujų ir elektros energijos kainų, nustatytų pramonės galutiniams vartotojams skaidrumo direktyva (90/377/EEB) ir Elektros energijos tranzito per davimo tinklais direktyva (90/547/EEB);
- Elektros energijos vidaus rinkos direktyva (96/92/EB);
- Elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių direktyva (2003/54/EB), panaikinanti direktyvą 96/92/EB;
- Reglamentas EB Nr. 1228/2003 „Dėl prisijungimo prie tinklų vykstant tarp sisteminiams elektros energijos mainams“.

Toliau trumpai apžvelgsime šiuos etapus bei minėtų teisės aktų nuostatas, turėjusias įtakos elektros energetikos administravimo kaitai.

Kainų skaidrumo direktyvos (pilnas pavadinimas - Tarybos direktyva 1990 m. birželio 29 d. dėl Bendrijos tvarkos, leidžiančios padidinti dujų ir elektros energijos kainų galutiniams pramonės vartotojams skaidrumą 90/377/EEB) preambulėje teigiama, kad kainų skaidrumas neleis iškreipti konkurencijos bendroje rinkoje ir yra labai skaidrus energetikos vidaus rinkos sukūrimui ir sklandžiam jos veikimui. Direktyva reikalauja, jog valstybės narės imtųsi būtinų priemonių užtikrinti, kad elektros energiją galutiniams pramonės vartotojams tiekiančios įmonės Europos Bendrijų statistikos biurui praneštų tokią informaciją: 1) dujų ir elektros energijos kainos ir pardavimo sąlygos, nustatytas galutiniams pramonės vartotojams; 2) naudojamos kainų sistemos; 3) vartotojų ir jų atitinkamų apimčių suskirstymo į kategorijas pagal suvartojimą, užtikrinant šių kategorijų reprezentatyvumą nacionaliniu mastu [18, 1 str.]. Taigi, direktyva siekia įtvirtinti kainų skaidrumo mechanizmą, kuris bus būtinas bendrai elektros energetikos rinkai.

Minėta direktyva nėra labai svarbi mūsų nagrinėjamam objektui, žymiai svarbesnė yra Elektros energijos tranzito direktyva (pilnas pavadinimas - Tarybos direktyva 1990 m. spalio 29 d. dėl elektros energijos tranzito elektros perdavimo tinklais 90/547/EEB). Dėl jos kilo labai daug diskusijų visoje Europoje. Direktyva nebuvo priimtina elektros įmonėms. Galima pasakyti, kad direktyva buvo naudojama palaužti energetikos įmones, atimti iš jų kai kurias galias. Direktyva sukūrė prievolę valstybė narėms imtis būtinų priemonių palengvinti elektros energijos tranzitą. Įdomu tai, kad elektros tranzitas šioje direktyvoje apibrėžiamas kitaip nei Europos energetikos chartijoje, t.y. pagal

Energijos chartijos sutartį tranzitas vyksta tada, kai prekes kerta trečiąją šalį. Tranzito direktyvoje naudojama tokia formuluotė: jei elektros kompanija *a* sudaro sutartį su kompanija *b* kitoje šalyje ir tos prekės (dujos ar elektra) kerta vieną iš *b* sienų, jau tuo metu laikoma, kad tranzitas vyksta. Pagal šią Tranzito direktyvą užtenka kirsti bent vieną sieną, kad susidarytų tranzito santykiai. Direktyva nekalba apie valstybių teritoriją, bet kalba apie kompanijas, kurios prekiauja tais produktais ir veda derybas dėl prekybos jais [61, p. 568]. Taigi, buvo sudaromos prielaidos sklandžiam elektros energijos gabenimui tarp įvairių subjektų.

Komisija nusprendė atverti elektros bei dujų rinką ta prasme, kad vartotojas turėtų teisę pasirinkti, kur pirkti prekę. Kai rinka yra liberalizuojama, vartotojas gali pasirinkti, iš kur pirkti energiją: ar iš vienos, ar iš kitos paskirstymo kompanijos, ar iš tiekėjo. Tai gali būti perdavimo, platinimo kompanija arba tiesiogiai gamintojas. Iš principo tai leidžia rinkoje atsirasti tiekėjams, kurie yra lyg tarpininkai tarp vartotojų ir gamintojų. Radikaliai keičiasi rinkos struktūra. Be to, vartotojai turi turėti galimybę pasirinkti – ar pirkti elektrą šalies viduje, ar iš kitos šalies. Anksčiau tai jokių būdu nebuvo įmanoma, tuo tarpu dabar atsiranda prielaidos suteikti vartotojams šią galimybę [61, p. 569].

Taigi, sekantis etapas suponavo prielaidas liberalizuoto elektros energetikos sektoriaus struktūrai.

Nauja Elektros direktyva 96/92/EB (pilnas pavadinimas - Europos Parlamento ir Tarybos direktyva dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių 96/92/EB 1996 m. gruodžio 19 d.) nustatė bendras elektros energijos gamybos, perdavimo ir paskirstymo taisykles, taisykles, susijusias su elektros energetikos sektoriaus struktūra ir veikimu, patekimu į rinką, kriterijais ir tvarka, taikoma kvietimams dalyvauti viešuose konkursuose, leidimų išdavimo tvarka ir sistemų eksploatavimu [20, 1 str.]. Taigi, ši direktyva nustatė bendrąsias taisykles, kurios turi būti įtrauktos į kiekvienos ES šalies įstatyminę bazę. Kadangi, pasak V. Jankausko, ES narės turi skirtingas tradicijas (vienose šalyse energetikos įmonės privačios, kitose valstybinės, vienos valstybėse taikomi vienoki socialinės paramos principai, kitose – kitokie ir pan.), Elektros direktyva leido šalims narėms daugeliu atvejų pasirinkti vieną iš galimų alternatyvų [36, p. 10].

Pagrindinis Elektros direktyvos tikslas – palaipsnis elektros rinkų atvėrimas, leidžiant vartotojams,

pradedant nuo stambiausių ir baigiant smulkiaisiais, pasirinkti, iš ko pirkti elektros energiją. Direktyva leido šalims narėms pačioms spręsti, kaip greitai atverti rinkas konkurencijai, nustatydama tik minimalius reikalavimus: iki 1999 m. vasario 19 d. vartotojai, kurie suvartoja daugiau nei 40 GWh elektros energijos per metus, turėjo gauti pasirinkimo teisę. Tokie vartotojai (vadinami laisvaisiais) turėjo suvartoti ne mažiau kaip 26% kiekvienoje šalyje suvartojamos elektros energijos.

Vėliau pasirinkimo barjeras turėjo būti mažinamas ir 2003 m. ne mažiau kaip 35% visos elektros energijos turėjo suvartoti laisvieji vartotojai. [33, p. 7].

Laisvieji vartotojai galės pasirinkti gamintoją tik tuo atveju, jei nupirktą elektros energiją galės perduoti perdavimo ir skirstymo tinklais nediskriminacinėmis sąlygomis, t.y. bus įgyvendintas vadinamasis trečiosios šalies priėjimo (TŠP) principas. Elektros direktyva reikalauja, kad elektros tinklų savininkai ir operatoriai leistų pasinaudoti jų tinklais trečiosioms šalims. Numatyti trys galimi pasinaudojimo tinklais variantai: 1) reguliuojamasis TŠP, 2) sutartinis TŠP ir 3) vienintelis supirkėjas. Reguluojamasis TŠP reiškia, kad priėjimo prie tinklų sąlygos bei pasinaudojimo jais paslaugų kainos iš anksto nustatytos ir viešai paskelbtos. Sutartinis TŠP reiškia, kad dėl šių sąlygų ir kainų tariamasi su tinklų savininku ar operatoriumi. Vienintelio supirkėjo modelio, kai vienas tiekėjas superka iš gamintojų elektros energiją visiems vartotojams, nepasirinko nei viena ES šalis. Dauguma valstybių narių pasirinko pirmąjį variantą, reguliuojamą trečiosios šalies prisijungimą prie tinklo, kai tarifai reguliuojami valdžios institucijų [36, p. 11], [61, p. 569]. Tinklų savininkas ar jų operatorius gali neleisti pasinaudoti tinklais tik tuo atveju, jei nepakanka tinklų pralaidumo.

Elektros direktyvos priėmimo metu daugelyje ES šalių elektros perdavimo tinklai buvo dalis vertikaliai integruotos elektros energetikos monopolijos⁷, todėl buvo būtina įtvirtinti reikalavimus sudaryti vienodas pasinaudojimo tinklais sąlygas visiems rinkos dalyviams. Priešingu atveju tokios monopolijos galėtų sudaryti palankesnes sąlygas savo pagamintai elektrai tiekti ir diskriminuoti kitus gamintojus ar tiekėjus. Dėl šios priežasties Elektros direktyva reikalauja: 1) atskirti perdavimo sistemos operatoriaus valdymą nuo likusios kompanijos valdymo, 2) atskirti perdavimo ir skirstymo veiklų apskaitą nuo kitų veiklų apskaitos, 3) sukurti atitinkamus barjerus, neleidžiančius konfidencialiai informacijai nutekėti iš perdavimo sistemos operatoriaus į kitas kompanijos dalis. Žinoma, kur kas efektyviau būtų sukurti atskiras perdavimo ir skirstymo tinklų kompanijas, tačiau Elektros direktyva apsiriboja tik reikalavimu atskirti valdymą ir buhalterinę apskaitą. Dauguma ES šalių, skatindamos konkurenciją ir siekdamos išvengti diskriminacijos, įgyvendino reguliuojamąją trečiosios šalies priėjimą prie tinklų, o perdavimo sistemų operatorius (PSO) atskyrė nuo monopolinių energetikos įmonių.

ES šalys vykdo gana skirtingą aplinkosaugos ir socialinės apsaugos politiką. Jos gali remti atsinaujinančių energijos rūšių panaudojimą, nustatyti aplinkosaugos mokesčius, numatyti specialias priemones socialiai pažeidžiamų visuomenės sluoksnių interesams ginti. Viešieji interesai gerbtini ir liberalizuotoje rinkoje, todėl Elektros direktyva leidžia ES šalims įgyvendinti viešosios politikos principus tiek, kiek tai nestabdo liberalizacijos proceso.

⁷ „vertikalios integracijos įmonė“ – įmonė, vykdanči dvi ar daugiau elektros energijos gamybos, perdavimo ir paskirstymo funkcijų [20, 2 str.].

Elektros direktyva reikalauja, kad valstybė narė nustatytų ginčų nagrinėjimu sistemą. Daugelis valstybių narių įkūrė reguliavimo instituciją, kuriai buvo suteikiama ir galimybė reguliuoti tarifus bei prisijungimo prie tinklų sąlygas. Tačiau šių institucijų statusas valstybėse narėse skiriasi, buvo daug diskusijų, pavyzdžiui, kokie turi būti santykiai tarp elektros energijos reguliavimo institucijos ir konkurencijos tarnybos. Žinoma, svarbiausia, kad tinklai nepiktnaudžiautų savo monopoline padėtimi, ir tai turi būti prižiūrima konkurencijos tarnybos, nes čia jos kompetencijos sritis. Bet jei už tai atsakinga tik konkurencijos tarnyba, prisijungimas prie elektros tinklų liktų nereguliuojamas [36, p. 12].

Kadangi liberalizacija įvairiose šalyse vyksta skirtingais tempais, Elektros direktyva numato galimybę riboti neliberalizuotos šalies energetikos kompanijoms dalyvavimą liberalizuotose kaimyninėse rinkose.

Europos Komisija, padarė išvadas, kad Elektros direktyva yra įgyvendinama ir jos rezultatai yra teigiami ES tikslams. Kartu ji pažymėjo, kad būtina galutinai suformuoti atviros energetikos rinką. Lisabonoje posėdžiavusi Europos Taryba 2000 m. kovo 23 ir 24 d. nusprendė pritaikyti neatidėliotinas priemones elektros ir dujų rinkoms galutinai suformuoti.

2001 m. pasiūlyta direktyva, kuri papildytų Elektros direktyvą bei nustatytų visiško rinkos atvėrimo terminus. Po įvairių svarstymų ir pataisymų 2003 m. birželio 26 d. Europos Parlamentas ir Europos Taryba priėmė 2 naujas direktyvas: Direktyvą 2003/54/EB dėl elektros rinkos bendrųjų taisyklių, anuliuojančią Direktyvą 96/92/EB, ir Direktyvą 2003/55/EB dėl gamtinių dujų rinkos bendrųjų taisyklių, anuliuojančią Direktyvą 98/30/EB [36, p. 11].

Pagrindiniai principai naujos Elektros direktyvos liko tie patys kaip ir ankstesnės: kalbama apie atvėrimą rinkos, kurioje vartotojai turi teisę spręsti, kur pirkti elektrą [61, p. 569].

Direktyva apibrėžia visiško rinkos atvėrimo terminus, kelia reikalavimus dėl perdavimo ir skirstymo tinklų operatorių atskyrimo, įteisina reguliuojamų trečiosios šalies priėjimą prie tinklų. Direktyva reikalauja, kad jau nuo 2004 m. liepos 1 d. nepriklausomais vartotojais taptų visi komerciniai vartotojai (išskyrus gyventojus), o nuo 2007 m. liepos 1 d. visi vartotojai turėtų teisę pasirinkti tiekėją. Toks greitas visiškas rinkos atvėrimas turėtų panaikinti skirtumus tarp šalių, paskatinti prekybą elektra ir dujomis be vidaus sienų [36, p. 12], [21, 19 str. 4d.].

Tobulinant teisinę bazę, buvo siekiama, kad priemonių visuma sudarytų kuo palankesnes sąlygas vartotojui pasirinkti energijos tiekėją, nes rinkos procesuose gludinti potenciali nauda galės pasireikšti, pagal A. Pažeraite ir M. Krakauską, tik tuomet, kai vartotojai aktyviai dalyvaus rinkoje per pasirinkimo teisę. Pasirinkdami vartotojai turės įtakos energijos tiekėjo elgesiui, versdami gerinti kokybę ir mažinti kainas, taip pat ieškoti įvairių naujovių vartotojams pritraukti. Monopolistinėse

paslaugų sferose efektyvumą tikslinga didinti nustatant paslaugų kokybės rodiklius, susietus su finansine motyvacija [53, p. 23].

Direktyvoje daug dėmesio skiriama perdavimo sistemos operatoriui (PSO). Nuostatos konkretinamos ir išplečiamos (senesnėje direktyvoje buvo skiriami 4 straipsniai, dabar net 8).

Siekama, kad tinklų ir sistemų operatoriai būtų atskirti nuo kitos veiklos, kad jų pagrindinė veikla būtų skaidri. Jei PSO yra dalis bendros integruotos energetikos kompanijos, reikalaujama, kad elektrą perduotų dukterinė kompanija, kuri bent jau juridiskai, organizaciniu požiūriu ir priimant sprendimus būtų nepriklausoma nuo kitų veiklų. Tai nereiškia, kad perdavimo sistemos turtą turi valdyti kitas savininkas, ne tas, kuris valdo integruotą kompaniją. Direktyvoje suformuluota keletas reikalavimų, paaiškinančių, ką reiškia organizacinė ir sprendimų priėmimo nepriklausomybė. Minimalūs reikalavimai tokie:

- asmenys, atsakingi už PSO valdymą, neturi dalyvauti integruotos kompanijos struktūrose, atsakingose už gamybos skirstymo ir tiekimo veiklas;
- asmenys, atsakingi už PSO valdymą, turi sugebėti savarankiškai veikti;
- PSO turi turėti sprendimų priėmimo teises, nepriklausomai nuo integruotos kompanijos, turto valdymo, sistemos eksploatacijos ir plėtros klausimais,
- tai nedraudžia veiklos koordinavimo.

Tolesniam rinkos atvėrimui būtinas ne tik nepriklausomas perdavimo sistemos operatorius, būtina analogiškai atskirti ir skirstymo sistemų operatorius. Jiems direktyvoje keliami tie patys reikalavimai kaip ir perdavimų sistemų operatoriams. Tačiau direktyvos reikalavimai dėl skirstymo operatorių atskyrimo turės būti įgyvendinti iki 2007 m. liepos 1 d., kada visi vartotojai taps laisvais.

Naujoji direktyvos nedraudžia steigti bendro operatoriaus, atsakingo už elektros ir dujų perdavimą ir skirstymą. Toks operatorius juridiskai, organizacine forma ir priimdamas sprendimus turėtų būti nepriklausomas nuo kitų veiklų, [36, p. 12].

Nediskriminacinis trečiosios šalies priėjimas prie tinklų yra būtina sąlyga konkurencijai užtikrinti. Visuotinai priimta, kad būtinas skaidrumas, prognozuojamumas pasiekiamas, o diskriminacijos galima išvengti, taikant reguliuojamus, iš anksto paskelbtus tarifus. Naujosios direktyvos reikalauja, kad būtų taikomas tik toks, reguliuojamas priėjimas prie perdavimo ir paskirstymo tinklų remiantis paskelbtais tarifais, kurie apskaičiuoti ir paskelbti iš anksto. Perdavimo ar paskirstymo sistemų operatoriai gali neleisti pasinaudoti jų valdoma sistema trečiosioms šalims tik tada, kai trūksta pajėgumų [36, p. 9].

Pasak M. Krakausko, norint, kad naujai suformuotos nuostatos būtų įgyvendintos, reikia nuolatos sekti rinkos funkcionavimą bei rinkoje vykdomų procedūrų korektiškumą ir sugebėti daryti poveikį konkurencijos tobulinimo kryptimi. Todėl būtina, kad regulatorius neapsiriboto kainų

kontrole, o kur kas aktyviau dalyvauto rinkos tobulinimo darbe. Tuo labiau, kad naujojoje direktyvoje kaip pagrindinis rinkos modelis yra įvardijamas reguliuojamas trečios šalies dalyvavimo (TŠD) principas. Ankstesnėse direktyvose sutartinis principas buvo siūlomas lygiaverčiai trečios šalies dalyvavimo principui. [53, p. 24].

Jau ankstesnėje Elektros direktyvoje yra pažymėta apie nepriklausomo reguliavimo svarbą. Nepriklausomos reguliavimo institucijos garantuoja nediskriminacinį priėjimą prie tinklų, nes jos turi teisę iš anksto nustatyti ar patvirtinti perdavimo ir skirstymo tarifus. Tuo tarpu konkurencijos priežiūros institucijos gali tik fiksuoti jau padarytus konkurencijos pažeidimus. Reguliavimo institucijos vaidina svarbų vaidmenį sukurdamos tikrai konkurencinę rinką šalyje, taip pat prekiaujant elektra tarp šalių. Todėl naujosiose direktyvose reikalaujama, kad kiekviena šalis įkurtų nepriklausomą reguliavimo agentūrą, kuri būtų atsakinga už perdavimo ir paskirstymo tarifų arba bent jau jų skaičiavimo metodikų nustatymą ar patvirtinimą. Šios metodikos ir tarifai turi būti skelbiami iš anksto, prieš jiems įsigaliojant. Reguliavimo institucijos turi būti atsakingos už nediskriminacinę, efektyvią konkurenciją ir efektyvų rinkos funkcionavimą, nagrinėti rinkos dalyvių skundus dėl trečiosios šalies pasinaudojimo perdavimo ar skirstymo tinklais, spręsti rinkos dalyvių ginčus.

Naujoji Direktyva reikalauja, kad liberalizuotoje rinkoje būtų išlaikyta paslaugų kokybė, tiekimo garantijos bei įvertinti kiti visuomenei svarbūs interesai. Kiekviena šalis gali nustatyti energetikos įmonėms viešuosius įpareigojimus, susijusius su saugumu, tiekimo patikimumu, paslaugų kokybe ir aplinkosauga. Tokie įpareigojimai turi būti aiškiai apibrėžti, skaidrūs, nediskriminaciniai ir garantuoti visoms 25 šalių narių kompanijoms priėjimą prie vartotojų. Kiekviena šalis gali reikalauti užtikrinti gyventojams (o jei reikia – ir smulkioms įmonėms) garantuotas paslaugas, t.y. teisę gauti kokybišką paslaugą priimtinomis kainomis [21, 20 str.].

Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) nr. 1228/2003 (2003 m. birželio 26 d.) dėl prieigos prie tarpvalstybinių elektros mainų tinklo sąlygų apibrėžia taisykles, kurios reglamentuoja elektros energijos judėjimą tarp skirtingų valstybių narių. Taigi, reglamento tikslas – nustatyti sąžiningas tarpvalstybinių elektros energijos mainų taisykles, taip pagerinant konkurenciją elektros energijos vidaus rinkoje, atsižvelgiant į nacionalinių ir regioninių rinkų savitumus. Tai liečia tarpvalstybinio elektros energijos srauto kompensavimo mechanizmo ir suderintų tarpvalstybinio perdavimo mokesčių bei turimų nacionalinių perdavimo sistemų tinklų sujungimo pajėgumų paskirstymo principų nustatymą [22, 1 str.].

Reikia pažymėti, kad tai yra reglamentas, o ne direktyva, taigi galioja tiesiogiai, jo valstybės narės neturi įgyvendinti ir jis yra visoms valstybėms narėms automatiškai privalomas. Tuo tarpu direktyvų įgyvendinimo formą valstybės narės renkasi pačios ir tam tikra prasme čia jau nebegalima kalbėti apie 100 procentų harmonizaciją, kadangi valstybės narės gali ją įgyvendinti truputį

skirtingai, o taikant reglamentą pasiekama visiška harmonizacija, jis taikomas ir turi būti įgyvendinamas visose Europos Sąjungos valstybėse narėse. Viena iš tokių nuostatų, nagrinėjama šiame reglamente, yra tarifų klausimas, t.y. reglamente nagrinėjama, kaip turėtų būti apmokestinama prieiga prie jungiamųjų linijų, kokie turėtų būti taikomi tarifai tais atvejais, jeigu elektros energija yra tiekama daugiau negu vienai Europos Sąjungos valstybei narei. Įdomu tai, kad Europos Komisija nusprendė, jog tarifui neturėtų turėti įtakos atstumas, tad jeigu subjektas Lietuvoje perka elektrą Ispanijoje, tarifas neturėtų priklausyti nuo atstumo ir šalis neturėtų mokėti, tarkime, kitoms valstybėms narėms, per kurių teritoriją keliauja elektra, kažkokių papildomų mokesčių. Taip pat kalbant apie jungiamąsias linijas reikia pastebėti, kad valstybė narė turi turėti prieigą prie tos jungiamosios linijos ir iš tikrųjų negali būti tokių situacijų, kai vienas ar kitas subjektas teigtų, kad jie turi pirmenybės teisę naudotis jungiamąja linija. Jungiamoji linija turi būti prieinama visiems ir prieiga prie jos neturi būti ribojama [61, p. 581], [22, 7 str.].

Minėti teisės aktai turėjo tiesioginę įtaką prielaidoms atsirasti Lietuvos elektros energetikos administravimo kaitai nacionalinėje teisėje.

1.2.3.2. Elektros energetikos administravimo kaitos Lietuvos teisinės prielaidos

Šiame skirsnyje apžvelgsime pagrindinius Lietuvos teisės aktus, turinčius įtaką elektros energetiko administravimo kaitai, kurių taikymas ir įgyvendinimas bus plačiau nagrinėjamas 2 skyriuje. Nagrinėdami nacionalinės teisės prielaidas atsižvelgsime ir į jau nagrinėtų direktyvų bei reglamento harmonizavimo⁸ nacionaliniuose įstatymuose aspektus.

Lietuvos piliečiai 1992 m. spalio 25 d. referendumo metu priėmė Lietuvos Respublikos Konstituciją, kuri įtvirtino demokratinę santvarką bei Lietuvos ūkio grindimą privačios nuosavybės teise, asmens ūkinės veiklos laisve ir iniciatyva. Taip pat valstybės ūkinės veiklos reguliavimą bendros tautos gerovei. Taip pat 46 str. įtvirtino, kad įstatymas draudžia monopolizuoti gamybą ir rinką, saugo sąžiningos konkurencijos laisvę bei, kad valstybė gina vartotojo interesus [1, 46 str.]. Taigi Konstitucija suponavo prielaidas rinkos santykiams atsirasti, kurie įsiliedami į elektros energetikos sektorių įtakoją ir elektros energetikos valdymo (administravimo) pakitimus.

Pirmieji energetikos reguliavimo pradai Lietuvoje, pagal J. Kugelevičių, buvo įteisinti LR Energetikos įstatymu, kuris buvo parengtas dar 1990 – 1991 m., tačiau labai ilgai ir sunkiai derinamas. Priėmus šį įstatymą 1995 m. kovo 28 d., pagal jo reikalavimą buvo įkurta Energetikos išteklių kainų ir energetinės veiklos kontrolės komisija. 1997 m. viduryje ši visuomeninė komisija, kaip reikalavo įstatymas, buvo pertvarkyta į nepriklausomą valstybinę instituciją [41, p. 44].

⁸ Harmonizavimas – tai toks teisinių priemonių pagalba siekiamas suderinamumo lygis, kai ES lygiu sukuriamos vienodos teisinės prielaidos (pagrindai), kuriais remiantis vyksta tolesnis reglamentavimas nacionaliniu [70, p. 10].

Įdomu tai, kad buvo kuriamas Energetikos reguliavimo įstatymas, kuris buvo rengiamas kaip PHARE pagalbos projektas, kuris 1997 m. ir 1998 m. pabaigoje dar buvo derinamas tarp instancijų prieš pateikiant jį Seimui. Energetikos reguliavimo įstatymu turėjo būti nustatomi energetikos nepriklausomo reguliavimo pagrindai. Juo reguliuojamas elektros energijos, šilumos ir dujų tiekimas. Reguliavimas apima valstybės institucijų funkcijas ir santykius tarp valstybės institucijų, energijos tiekėjų ir vartotojų. Šiuo įstatymu dabartinė Valstybinė energetikos išteklių kainų ir energetinės veiklos kontrolės komisija turėtų būti pertvarkyta į Energetikos reguliavimo komisiją. Įstatymas numatė, kad reguliuojant energetiką dalyvauja daug institucijų, ir atskyrė jų kompetencijos ribas [41, p. 46].

Vėliau, derinant Lietuvos teisę su ES teise ir įgyvendinant 1996 m. Elektros direktyvą 96/92/EB buvo priimtas Elektros energetikos įstatymas, kuris įsigaliojo nuo 2002 sausio 1d., o 2004 metų liepos 1 d. įsigaliojo iš esmės pataisytas Energetikos įstatymas. Pastarieji du dokumentai padėjo teisinius pagrindus elektros rinkai Lietuvoje funkcionuoti. Pasak specialistų, šie įstatymai visiškai atitinka ES Elektros direktyvos nuostatas dėl rinkos atvėrimo, tinklų operatorių atskyrimo, nediskriminacinių tarifų išankstinio nustatymo ir t.t.

Naujo (2002 m. gegužės 16 d.) Energetikos įstatymo tikslas – detaliau, aiškiau ir atsižvelgiant į ES direktyvų reikalavimus bei naujai priimtus Elektros energetikos, Gamtinių dujų įstatymus, reglamentuoti energetikos veiklą, o taip pat nustatyti bendrąsias energetikos veiklos nuostatas, energetikos plėtojimo, funkcionavimo ir valdymo pagrindus, efektyvų energijos ir energijos išteklių vartojimą. Įstatymo keitimo būtinybę lėmė palaiapsnis energetikos perėjimas prie rinkos santykių, besikeičiantys energetikos įmonių ir vartotojų santykiai. Energetikos įmonėms, perduodančioms, skirstančioms energiją, priskirta atsakomybė už perdavimo, skirstymo energetikos objektų plėtojimą jų veikimo teritorijoje. Tokioms įmonėms, kurios verčiasi veikla, kurios kainos yra reguliuojamos, nustatyta prievolė numatomas investicijas derinti su Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisija. Energetikos įmonėms nustatyta prievolė aprūpinti vartotojus energija bei vykdyti savo veiklą tokiu būdu, kad užtikrintų saugų, efektyvų, tausojantį aplinką energijos tiekimą, perdavimą, skirstymą, taip pat savo veikimo teritorijoje prijungti vartotojų energetikos objektus (tinklus, sistemas, įrenginius) prie perdavimo ar skirstymo tinklų ar sistemų. Tačiau prisijungiantys vartotojai Ūkio ministerijos nustatyta tvarka turės padengti prijungimo išlaidas. Energetikos įstatymas detaliai reglamentuoja energetikos valstybinę kontrolę, priežiūros objektą, energetikos įmonių teises, energijos apskaitą ir jos priemones, energijos tranzitą, ekstremalią energetikos padėtį ir t.t. Be to, šiame įstatyme yra nustatyta, kad Vyriausybė ar jos įgaliotos institucijos turi teisę reguliuoti parduodamos energijos bei energijos išteklių ir teikiamų paslaugų kainas, jeigu jos yra nepagrįstai didinamos [2, 15 str.].

Nacionalinėje energetikos strategijoje (toliau NES), kuri patvirtinta Seimo 1999 m. spalio 5 d. nutarimu, buvo suformuluotos pagrindinės Vyriausybės energetikos ūkio pertvarkos ir plėtros nuostatos laikotarpiui iki 2020 m. Nors Energetikos įstatymas (2002) numato, kad Nacionalinė energetikos strategija turi būti tikslinama ir atnaujinama kas penkeri metai, Vyriausybė, atsižvelgdama į Lietuvos siekį 2002 metais baigti derybas dėl narystės Europos Sąjungoje ir 2004 metais tapti Europos Sąjungos nare, parengė atnaujintą Nacionalinę energetikos strategiją (toliau – Strategija), kuri Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. spalio 10 d. nutarimu „Dėl Nacionalinės energetikos strategijos patvirtinimo“ buvo patvirtinta, ir kurioje numatytos šalies energetikos plėtros gairės ir strateginiai tikslai 20 metų laikotarpiui [14].

Atnaujinant Strategiją, atsižvelgta į svarbiausius ekonomikos ir energetikos pokyčius, panaudota sukaupta patirtis ir informacija, reikalinga planuojant ir prognozuojant atskirų energetikos sektorių raidą, taip pat atsižvelgta į energetikos plėtros planus Lietuvoje bei kaimyninėse valstybėse, pasaulines tendencijas aplinkosaugos ir rinkų liberalizavimo srityje.

Kaip teigiama pačioje NES, Lietuvos ateities energetika – modernios visuomenės pažangios ekonomikos sudėtinė dalis, ekonomiškai pagrįstomis, atsižvelgiant į realias sąnaudas ir veiklos efektyvumą, kainomis, patikimai ir saugiai aprūpinanti energija visas ūkio šakas, nekelianti grėsmės aplinkai, sudaranti palankias sąlygas tolesnei šalies pažangai, integruota į Vakarų ir Rytų energetikos sistemas ir sugebanti konkuruoti atviroje tarptautinėje energijos rinkoje. Tai gerai subalansuoti energetikos sektoriai, sudarantys prielaidas tolesnei visuomenės raidai ir ekonomikos augimui [14].

Atsižvelgiant į pagrindinius energetikos politiką formuojančius veiksniai, nustatomi Lietuvos energetikos strateginiai tikslai, iš kurių paminėtini yra sekantys:

- 1) užtikrinti patikimą ir saugų energijos tiekimą patiriant mažiausiai išlaidų ir kuo mažiau teršiant aplinką, nuolat didinant energetikos sektoriaus veiklos efektyvumą;
- 2) liberalizuoti elektros ir gamtinių dujų sektorius, atveriant rinką pagal ES direktyvų reikalavimus;
- 3) privatizuoti elektros energijos sektoriaus privatizuotinas įmones, tęsti naftos perdirbimo ir transportavimo įmonių privatizavimą;
- 4) su Europos Sąjunga suderintais terminais parengti ir pradėti įgyvendinti kompleksą priemonių, padedančių įgyvendinti Europos Sąjungos aplinkosaugos direktyvas energetikos ūkyje, užtikrinti branduolinės saugos reikalavimų laikymąsi;
- 5) pasiruošti Ignalinos AE eksploataavimo reaktorių nutraukimui, radioaktyviųjų atliekų palaidojimui ir panaudoto branduolinio kuro ilgalaikiam saugojimui;
- 6) per artimiausius 10 metų integruoti Lietuvos energetikos sistemas į Europos Sąjungos energetikos sistemas;

7) toliau plėtoti regioninį bendradarbiavimą ir kooperaciją siekiant, kad per artimiausią penkmetį būtų sukurta bendra Baltijos valstybių elektros energijos rinka;

8) tęsti aktyvią integracijos į Vakarų ir Centrinės Europos elektros rinkas politiką bei užtikrinti, kad energetikos išteklių tranzitui per Lietuvą būtų taikomos sąlygos, atitinkančios Energetikos chartiją, ES teisės aktus ir praktiką;

9) siekti, kad atsinaujinančių energijos išteklių dalis bendrame pirminės energijos balanse 2010 metais sudarytų iki 12%;

10) tobulinti energetikos sektoriaus valdymą – stiprinti sektoriuje veikiančias institucijas, gausinti jose dirbančių specialistų žinias ir gerinti įgūdžius.

Siekiant tobulinti energetikos sektoriaus administravimą, NES numato:

1) mažinti Vyriausybės ir savivaldybių įtaką energetikos bendrovėms – palikti valstybės institucijoms teisę spręsti strateginius energetikos planavimo, plėtros ir reguliavimo klausimus;

2) formuoti energetikos įmonių struktūrą, atitinkančią ES direktyvų reikalavimus;

3) sukurti valdymo motyvus, paremtus ekonominiais metodais ir kainodara;

4) sukurti energetikos įmonėms konkurencinę arba gerai suformuotą monopolijų reguliavimo aplinką [14].

2004 m. liepos 1 d. įsigaliojo Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymo nauja redakcija, nustatant elektros energijos gamybos, perdavimo, skirstymo ir tiekimo Lietuvos Respublikoje reguliavimo pagrindus pagal ES teisės reikalavimus. Patvirtinti Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymui įgyvendinti būtini teisės aktai sudarė sąlygas funkcionuoti elektros energijos rinkai. Rinka yra organizuojama pagal elektros gamintojų, tiekėjų ir laisvųjų vartotojų dvišales sutartis ir kitais Prekybos elektros energija taisyklėse (patvirtintose Lietuvos Respublikos ūkio ministro 2001 m. gruodžio 18 d. įsakymu Nr. 380) nustatytais būdais, taikant reguliuojamąjį trečiosios šalies dalyvavimo principą nupirktai elektros energijai persiųsti. Konkurencija galima elektros energijos gamybos ir jos tiekimo srityse, o perdavimo ir skirstymo sritys išlieka reguliuojamos. 2004 metais priimtas naujos redakcijos Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymas (2004 m. liepos 1 d. Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymo pakeitimo įstatymas, Nr. IX-2307), kuriame į Lietuvos teisę perkeltos ir naujų ES direktyvų nuostatos.

Siekiant užtikrinti Lietuvos integraciją į Europos valstybių bendruomenę, patenkinti naujai atsiradusius poreikius, buvo reikalingas teisinis pagrindas leidžiantis Lietuvos elektros energetikos kaitai atsirasti, todėl galima konstatuoti stiprią ES teisės įtaką Nacionalinei.

Pagal specialistus, iki pasirodant Europos Parlamento ir Tarybos direktyvoms 2003/54/EB ir reglamentui EB Nr. 1228/2003, Lietuvos teisinė bazė visiškai atitiko Europos Sąjungos reikalavimus ir net juos pranoko. Pasak R. Juozaičio, kai kur padaryta net daugiau nei reikalauja Europos Sąjungos

Direktyvos [37, p. 6]. Kaip pavyzdį galima pateikti Lietuvoje įvykdyta elektros energetikos sektoriaus restruktūrizaciją, atskiriant tinklo veiklą ir gamybą į keletą juridškai savarankiškų įmonių. Tuo tarpu pagal Europos direktyvas pakako atskirti tik veiklų apskaitas.

Taip pat Lietuvoje savo iniciatyva buvo įteisinta visuomeninio tiekėjo veikla. Sistemos darbas papildomai buvo reglamentuotas Elektros tinklų kodeksu, kurio daugelis nuostatų pagal Europos Sąjungos reikalavimus tampa privalomi tik dabar, kai pasirodė reglamentas EB Nr. 1228/2003.

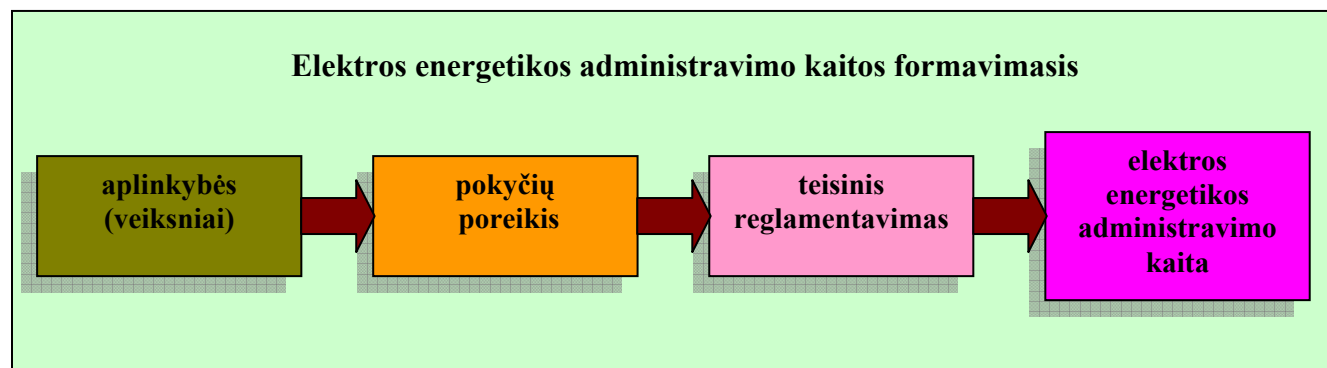
Taigi, ir atsiradus naujiems įpareigojimams iš ES, naujoms Elektros energetikos administravimo kaitos prielaidoms, Lietuvos teisinė bazė nereikalauja didelių pakeitimų, kad įgyvendinti minėtus įpareigojimus. Tiesa, pasak M. Krakausko ir A. Pažeraitės, yra reikalingas tik kai kurių nuostatų esmės patikslinimas [53, p. 26].

Apibendrinant pirmąją dalį, galima skirti geopolitinius ir socialinius – ekonominius veiksnius, kurie turėjo įtakos Lietuvos elektros energetikos administravimo kaitai. Tačiau buvo reikalingas dar vienas – teisinis veiksnys, kuris sukūrė pagrindus pirmųjų įtakos realizavimui.

Geografinė Lietuvos padėtis, politinės aplinkybės, socialiniai – ekonominiai veiksniai iššaukė pokyčių poreikį, kurių darniai eigai (procesui) buvo reikalingi teisiniai pagrindai. Pastarieji tapo pagrindu elektros energetikos administravimo kaitai įgyvendinti.

Bendrai žiūrint visą priežasčių – pasekmių seka, galima būtų pavaizduoti schematiškai. T.y. iš pradžių susiformavo aplinkybės (veiksniai), iš kurių vėliau kilo pokyčių poreikis ir iš pastarojo atsirado teisinis reglamentavimas, kuris sukūrė reikiamą teisinę bazę, pagrindus minėtų pokyčių poreikių patenkinimui (įgyvendinimui), t.y. buvo pasiektas rezultatas, kurį vadiname elektros energetikos kaita⁹.

1 pav. Elektros energetikos administravimo kaitos formavimasis.

⁹ Žr. 1 pav.

Reikia pažymėti, kad minėta schema atspindi bendrą tvarką, būdingą Vakarų pasauliui, tuo tarpu Lietuvoje galima išvelgti tam tikrą specifiką. Analizuojant pagrindinius veiksnius Lietuvos elektros energetikos administravimo kaitai atsirasti galimas skirti du pagrindinius poreikius: 1) politinė ir ekonominė nepriklausomybė, bei 2) socialinės – ekonominės gerovės augimas. Šie poreikiai sukėlė trečią ir ketvirtą, t.y. 3) integracija į Vakarų Bendruomenę bei 4) energetikos administravimo kaita. Pirmasis ir antrasis įtakojo trečią ir ketvirtą, tačiau trečias buvo tarsi katalizatorius atsirasti ketvirtam. Kaip matome, poreikiai (aplinkybės, veiksniai) elektros energetikos administravimo kaitai atsirasti yra labai persipynę tarpusavyje ir juos nagrinėti visuomet reikia kompleksiskai.

2. Lietuvos elektros energetikos liberalizuoto sektoriaus administravimo ypatumai

Pirmame skyriuje aptarėme įvairius veiksnius, aplinkybes ir teisinę bazę, kurios suponuoja prielaidas bei įpareigojimus keisti elektros energetikos sektoriaus administravimą, kadangi yra kuriama elektros energetikos rinkos ekonomika, keičiasi reguliavimo santykių sistema. Minėtų prielaidų ir įpareigojimų įgyvendinimus aptarsime antrame skyriuje, kur smulkiau nagrinėsime naujai kuriamos elektros energetikos rinkos struktūrą, jos dalis bei administravimą.

Tyrimė dalyvavę ekspertai pabrėžė, kad elektros energetikos sektoriaus administravimas yra tampriai susijęs su Lietuvos elektros rinkos ypatybėmis. Lietuvoje elektros rinka turi jai charakteringus bruožus, kurie įtakoja ir administravimo tendencijas. Todėl siekiant nuodugniau iširti Lietuvos elektros energetikos sektoriaus administravimą, nepakanka apžvelgti tik administravimą formuojančias institucijas bei jų darbą, o būtina susipažinti su Lietuvos elektros energetikos rinkos ypatybėmis, kurios daro tiesioginę įtaką administravimui.

Pradžioje apžvelgsime Lietuvos liberalizuoto elektros energetikos sektoriaus viziją, kuri jau įgyvendinta valstybėse restruktūrizavusiose aptariamą ūkio šaką prieš penkis ir daugiau metų. Paskui nagrinėsime Lietuvos elektros rinkos kūrimo etapus, jos elementus (dalyvius), elementų sąveikos būdus (mažmeninė, didmeninė prekyba, kontraktai, aukcionai ir t.t.), pačios elektros energetikos administravimo pagrindus ir tai įgyvendinančias institucijas.

2.1. Elektros energetikos sektoriaus liberalizavimas

Siekdamos liberalizuoti elektros energetikos sektorių, dauguma valstybių iš valstybės kontroliuojamos monopolijos, pereina prie rinkos sąlygų, kurių dėka vartotojas gali laisvai pasirinkti tiekėją pagal pastarojo paslaugų kokybę ir patrauklią elektros kainą. Einama link vartotojo galimybės skirtingu paros metu naudotis skirtingų tiekėjų paslaugomis, t.y. naudotis valandinės prekybos teikiamais privalumais.

Liberaliąją elektros rinką galima skirti į dvi dalis: 1) didmeninė elektros rinka, kurioje tarpusavyje prekiauja tiekėjai ir gamintojai; 2) mažmeninė elektros rinka, kurioje tarpusavyje prekiauja laisvieji vartotojai ir tiekėjai.

Didmeninėje rinkoje būtinas griežtas valstybės institucijų administravimas Jos nustato prekybos taisykles, laisvųjų ir reguliuojamųjų vartotojų bei tiekėjų kriterijus, lėšų viešiesiems interesams apimtis, išduoda būtinas licencijas ir leidimus.

Didmeninėje elektros rinkoje prekyba elektros energija vykdoma sudarant tiesiogines dvišales pirkimo-pardavimo sutartis tarp elektros gamintojų ir tiekėjų. Trūkstamą elektros energijos kiekį ar elektros energijos perteklių galima nusipirkti ar parduoti aukcione (biržoje). Didmeninės elektros rinkos dalyviais tampa įmonės, turinčios visuomeninio ar nepriklausomo tiekėjo licenciją ar leidimą gaminti, eksportuoti, importuoti elektros energiją. Visus rinkos dalyvius registruoja rinkos operatorius, jų tarpusavio santykius reglamentuoja Prekybos elektros energija taisyklės. Didmeninės rinkos dalyviu yra ir perdavimo sistemos operatorius.

Prekyba mažmeninėje elektros rinkoje vykdoma sudarant tiesiogines dvišales pirkimo – pardavimo sutartis tarp laisvųjų vartotojų ir jų laisvai pasirinktų tiekėjų [47], [75].

Nors pagrindinis rinkos sukūrimo tikslas yra sudaryti sąlygas konkurencijai, tačiau siekiant užtikrinti vartotojų teises ir visuomenės interesą, diegiamas trečiosios šalies priėjimo principas, kuris remiasi supratimu, kad laisvieji vartotojai gali pasirinkti gamintoją tik tuo atveju, jei nupirktą elektrą galės perduoti perdavimo ir skirstymo tinklais nediskriminacinėmis sąlygomis. Todėl numatytas perdavimo sistemos operatoriaus atskyrimas nuo gamybinės veiklos bei skirstymo sistemos, taigi trečios šalies priėjimas prie tinklo yra būtina sąlyga konkurencijai užtikrinti.

Siekiant elektros energetikos sklandaus administravimo proceso, svarbu paruošti tinkamas rinkos veikimo taisykles [69, p. 151].

Lietuvoje yra siekiama įdiegti Šiaurės šalių elektros rinkos modelį. Pagal ekspertus, tai labiausiai optimalus variantas lyginant su kitų šalių rinkų modeliais, pvz. Nyderlanduose, Didžiojoje Britanijoje ir Belgijoje veikiančia „APX group“ arba Vokietijoje veikiančia „Elektro-Elektronik Pranjic“ rinkomis.

K. Lindstrom, apžvelgdama Norvegijos, Švedijos ir Suomijos sukurtą konkurencinę elektros rinką, išskiria tokias elektros rinkos dalis:

- **dvišalė ilgalaikė prekyba** suteikia prioritetą priėjimui prie perdavimo tinklo tarptautinių jungčių. Šiaurės šalyse apie 80% per metus pagaminamos energijos parduodama pagal dvišales ilgalaikes sutartis;
- **dvišalė trumpalaikė prekyba**;
- **momentinė rinka**, apjungianti kasdieninę rinką, apimančią visą regioną (Nord Pool) ir valandinę (intradaily) rinką, veikiančią šalies viduje (pvz., EL-EX Suomijoje).
- **pagalbinių patarnavimų rinka** (reguliavimo ir galių balansavimo energija prekiaujama kiekvienoje NORDEL šalyje atskirai);
- **būsimų sandorių rinka ir kita finansinė prekyba** [45, p. 9]

Ekspertinio tyrimo metu buvo patikslinta ir nustatytos Lietuvos pilnai liberalizuotos rinkos tyrimo momentu neįdiegtos dalys: „momentinė rinka“, „sezoninis ir metinis patarnavimas“, „būsimųjų sandorių rinka“ (ekspertas N4). Pagrindinės prielaidos elektros energijos rinkos sukūrimui yra tinkamos teisinės bazės paruošimas [61, p. 140], kas sudaro sąlygas ir jos efektyviam administravimui. Todėl yra tikslinga pradėti rengti „momentinės rinkos“, „sezoninio ir metinio patarnavimo“ bei „būsimųjų sandorių rinka“ teisinį reglamentavimą kuo anksčiau (R2) atsižvelgiant į valstybių, turinčių pilnai liberalizuotą rinką patirtį.

Reikia pažymėti, kad dalis tyrime dalyvavusių ekspertų (R1, N1) mano, jog pilnai elektros rinka bus įdiegta ne anksčiau kaip po 10 – 20 metų dėl Lietuvos elektros energetikos sektoriaus ypatybių (rinka nėra konkurencinga – mažai rinkos dalyvių, Ignalinos atominė elektrinė iškraipo rinką¹⁰).

Kaip jau minėta, diegiant rinkos modelį Lietuvoje buvo būtinas jos reglamentavimas, kad būtų galima įgyvendinti. Pagal priimtus teisės aktus galima nubrėžti elektros energetikos rinkos įkūrimo seką. Remiantis Lietuvos energijos 2004 metais paskelbta Elektros rinkos Lietuvoje atmintine, žemiau pateikiama svarbiausių teisės aktų priėmimo ir prekybos principų elektros rinkoje įgyvendinimo eiga.

Lietuvos Respublikos elektros energijos rinkos įkūrimas:

1. AB „Lietuvos energija“ reorganizavimo įstatymas – 2000 m. gegužės 18 d.
2. Elektros energetikos įstatymas – 2000 m. liepos 20 d.
3. Prekybos elektros energija taisyklės – 2001 m. gruodžio 18 d.
4. Prekybos rinkoje pradžia – 2002 sausio 1 d.
5. Prekyba vieningo aukciono („Pool“) principu¹¹ – iki 2002 m. balandžio 1 d.
6. Prekyba dvišalių kontraktų ir aukciono („Pool“) principu – nuo 2002 balandžio 1 d.
7. Prekyba ateities kontraktų principu – nuo 2003 sausio 1 d.
8. Prekybos elektros energija aukcione taisyklės – 2003 m. balandžio 18 d.
9. Elektros energetikos įstatymas (nauja redakcija) – 2004 m. liepos 1 d.
10. Valandinės prekybos su tiekėjais pradžia – 2006 metai (planas) [47, p. 3].

Lietuvoje, remiantis Elektros energetikos įstatymu, Elektros energijos rinka kuriama etapais, laipsniškai suteikiant reguliuojamojo trečiosios šalies dalyvavimo teisę ir teisę sudaryti tiesioginę elektros energijos tiekimo sutartį su laisvai pasirinktais nepriklausomais tiekėjais šiems laisviesiems vartotojams:

- 1) nuo šio įstatymo įsigaliojimo – visiems, išskyrus buitinius vartotojus;

¹⁰ Žr. plačiau 3.2. Tyrimo rezultatai ir jų aptarimas.

¹¹ Apie „Pool“ principą plačiau žiūrėti 4 priedą.

2) ne vėliau kaip nuo 2007 m. liepos 1 d. – visiems vartotojams [3, 40 str.].

Palyginus su ES, per labai trumpą laikotarpį Lietuvos elektros rinka transformavosi pakankamai greitai ir dinamiškai. Europos Sąjungos šalyse ši transformacija vyksta keliolika metų, tačiau Lietuvai yra iškeltas uždavinys, tuos pačius žingsnius padaryti per keletą metų [50].

2.2. Elektros energetikos liberalizuotos rinkos dalyviai

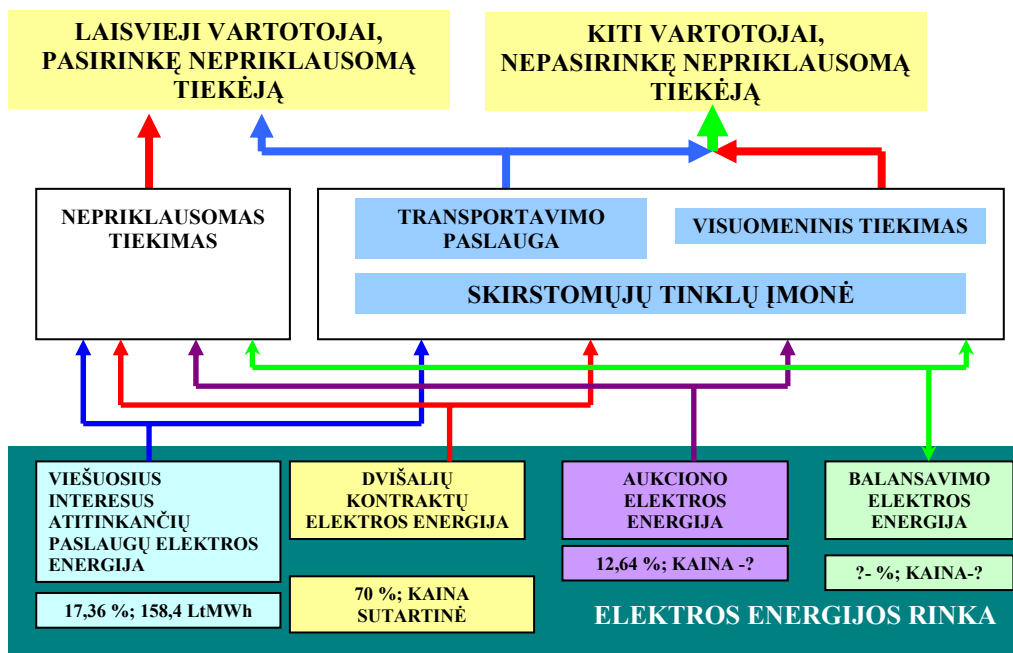
Taigi, iš valstybės kontroliuojamos monopolijos, kokia anksčiau buvo Lietuvos elektros energetika, nuo 2002 m. sausio 1 d. įsigaliojus Elektros energetikos įstatymui, pereinama prie rinkos sąlygų, kurių dėka vartotojas gali laisvai¹² pasirinkti tiekėją pagal pastarojo paslaugų kokybę ir patrauklią elektros kainą. Einama link vartotojo galimybės skirtingu paros metu naudotis skirtingu tiekėjų paslaugomis, t.y. naudotis valandinės prekybos teikiamais privalumais.

Nauja elektros rinka susideda iš dviejų nuoseklių dalių:

1. Mažmeninė elektros rinka – tai galutinių vartotojų ir jiems elektrą parduodančių tiekėjų bendravimo aplinka. Rinkos principai šioje aplinkoje pasireiškia per tiekėjų konkurenciją, kai vartotojas turi galimybę pasirinkti tinkamiausią tiekėją pagal elektros kainą, apmokėjimo sąlygas ir kitus kriterijus.

2. Didmeninė elektros rinka – tai tiekėjų ir gamintojų bendravimo aplinka. Rinkos principai šioje aplinkoje įgyvendinami per gamintojų tarpusavio konkurenciją (parduodant kuo daugiau elektros) ir tiekėjų konkurenciją (nusiperkant elektrą kuo palankesnėmis sąlygomis) [47] [78].

2 pav. Prekyba elektros energijos rinkoje¹³

¹² Visiškai laisvai pasirinkti tiekėją visi vartotojai galės nuo 2007 metų liepos 1d.

¹³ 2 pav. sukurtas remiantis „Elektros rinka Lietuvoje. Atmintinė“ [47, p. 31]

Mažmeninės elektros rinkos modelis ne daug kuo skiriasi nuo prekybos modelio, taikyto iki Elektros energetikos įstatymo priėmimo. Esminis skirtumas yra tas, kad dabar vartotojams (turintiems laisvojo vartotojo statusą) suteikiama teisė laisvai pasirinkti tiekėją ir tartis dėl elektros kainos, apmokėjimo už ją ar kitų sąlygų. Visa kita santykiuose išlieka taip pat kaip ir iki įstatymo įsigaliojimo.

Didžiausi įvykę ir tebevykstantys pokyčiai administravime yra didmeninėje elektros rinkoje. Labiausiai turėję įtakos tiekėjams ir gamintojams yra šie:

- nuo 2002 metų pradžios pradėta valandinė prekyba tarp perdavimo sistemos operatoriaus ir gamintojų;
- nuo 2002 m. II ketvirčio pradžios suteikta teisė tiekėjams didžiąją reikalingos elektros dalį pirkti tiesiogiai iš laisvai pasirinktų gamintojų;
- įdiegta prekybos prievolė viešuosius interesus atitinkančių paslaugų elektra (elektra iš gamintojų, naudojančių atsinaujinančius energijos išteklius, elektra iš elektrinių, gaminančių ir elektra ir šilumą tiekiančių miesto šildymo reikmėms, ir kt.);
- nuo 2003 metų lapkričio mėnesio pradėta valandinė prekyba ir eksporto/importo srityje;
- įteisinta išankstinė valandinė prekyba;
- įdiegti rinkos elementai prekiaujant reguliavimo ir nebalansine elektra;
- reglamentuota valandinė prekyba su tiekėjais ir kt. [78]

Nors rinka yra pagrįsta privačių subjektų veikla, tačiau Lietuvoje perdavimo sistemos (tinklų) operatoriaus funkciją atlieka valstybinė institucija (AB „Lietuvos energija“). Taigi, elektros energijos perdavimas ir toliau išlieka valstybės monopolija. Todėl laisvoje elektros rinkoje elektros gamyba bei prekyba turi būti griežtai atskirti nuo elektros perdavimo (tinklo paslaugų). Tai reiškia, kad įmonė, teikianti tinklo paslaugas, negali gaminti ar prekiauti elektros energija. Seniau vieningai administruojamą elektros energetikos liniją „gamintojas – tinklo operatorius – tiekėjas – vartotojas“ išskaidyta paliekant galimybę vienam administratoriui administruoti ne daugiau dviejų šios linijos tiesiogiai susijusių sudedamųjų dalių (pvz. „gamintojas – tiekėjas“ arba „tiekėjas – vartotojas“, bet ne „gamintojas – vartotojas“). Taip pat tinklo operatorius turi likti nepriklausomu nuo likusių trijų rinkos „žaidėjų“.

Minėtais elektros rinkos „žaidėjais“ (dalyviais) tampa įmonės, turinčios rinkos operatoriaus, perdavimo tinklo operatoriaus, visuomeninio ar nepriklausomo tiekėjo licenciją ar leidimą gaminti, eksportuoti, importuoti elektros energiją. Visus rinkos dalyvius registruoja rinkos operatorius ir jų tarpusavio santykius reglamentuoja Prekybos elektros energija taisyklės.

Siekiant įvertinti elektros energetikos administravimo efektyvumą apžvelgsime elektros energetikos rinkos dalyvius bei jų galimus kontrolės (valdymo) būdus, jų tarpusavio sąveiką.

2.2.1. Elektros energijos gamintojas

Gamintojai yra pirminė elektros energetikos ūkio struktūros grandies atstovai, kurie turi Ūkio ministerijos išduotus leidimus elektros energijai gaminti, valdo elektros generavimo jėgaines bei tiekia savo produkciją prijungę savo įrenginius prie perdavimo ir (ar) skirstomųjų tinklų laikydamiesi tinklų naudojimosi taisyklių reikalavimų bei techninių sąlygų. Gamintojas parduoda elektros energiją prekybos įmonėms elektros biržoje¹⁴, arba įsigiję nepriklausomo tiekėjo licenciją iš Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos¹⁵, gamintojai turi galimybę tiekti elektros energiją laisviems vartotojams.

Nežiūrint vartotojo laisvės pasirinkti tiekėją, o tuo pačiu ir gamintoją, pastarojo kontrole per vartotoją nėra apsiribojama. Netgi norėdamas plėtoti esamus elektros energijos gamybos pajėgumus, gamintojas tai gali padaryti tik gavęs atitinkamą leidimą. Leidimas išduodamas tik įgyvendinus tam tikras sąlygas: elektros energijos įrenginiai ir su jais susijusi įranga bus saugi bei patikima, nekenks sveikatai, atitiks aplinkosaugos reikalavimus, atitiks žemės naudojimo ir statybos vietos parinkimo reikalavimus, atitiks energijos vartojimo efektyvumo reikalavimus, atitiks technines, ekonomines ir finansines galimybes, paslaugos atitiks viešuosius interesus, atitiks vartojamo kuro parinkimo reikalavimus [75]. Taigi, gamintojas administracinėmis priemonėmis įpareigojamas paisyti ne tik vartotojo norų, bet ir viešų interesų ar aplinkosaugos reikalavimų.

Būtina pažymėti, kad pagrindiniai elektrą generuojantys įrenginiai buvo projektuojami ir statomi vertikalios monopolijos poreikiams tenkinti. Liberalizuotoje rinkoje konkurencinės galimybės turi būti išlyginamos administruojant elektros energetikos sektorį.

Ignalinos Atominė elektrinė (AE) (2600 MW) gamina pigiausią elektros energiją, tačiau negali keisti apkrovimo pagal vartojimo grafiką. Šią funkciją atlieka Kruonio HAE (800 MW) ir Kauno HE (100 MW). Lietuvos elektrinė (1800 MW) gaminanti brangiausią elektros energiją (kondensacinė elektrinė¹⁶, dirbanti organiniu kuru) negali konkuruoti rinkoje ir faktiškai yra rezervinė elektrinė. Vilniaus (400 MW) ir Kauno (170 MW) termofikacinės elektrinės yra kombinuoto ciklo ir skirtos miestų šilumos poreikiams tenkinti. Kaip matome, visų elektrinių paskirtis yra skirtinga, todėl jų būtinumas visuomenės poreikiams palaikomas visuomeninių interesų elektros tarifo dalies lėšomis. Ūkio ministerija nustato kiekvienai elektrinei, tenkinančiai visuomenės interesus (praktiškai visos Lietuvos elektrinės išskyrus Mažeikių elektrinę, kuri tenkina tik Mažeikių naftos perdirbimo įmonės poreikius), kvotinės elektros energijos kiekį, o šią energiją privalo supirkti rinkos operatorius Valstybinės energetikos ir kainų komisijos patvirtintomis kainomis (beje aukštesnėmis negu rinkos)

¹⁴ Lietuvoje elektros biržos funkcionavimas numatomas nuo 2007 metų.

¹⁵ Žr. plačiau 2.3. Liberalizuoto elektros energetikos sektoriaus administravimas.

¹⁶ Kondensacinė elektrinė pagamina elektros energiją ir, proceso metu, atsiradusią šilumą išmeta į aplinką, tuo tarpu kombinuota elektrinė atsiradusią šilumą panaudoja šildymui.

kompensuoja viešųjų interesų lėšomis. Taigi, kitais žodžiais, IAE iškraipo elektros rinką, kadangi tiekia pigią energiją (jos savikaina yra sumažinta dėl to, kad investicijų kaštai yra nuliniai, nes Lietuva kartu su nepriklausomybe perėmė ir turtą be jokių išsipareigojimų padengti IAE pastatymo kaštus ir į gamybos kainą šie kaštai nėra įskaičiuojami). Piko metu, kai elektros energijos suvartojama daug, ji patenkina vartotojų pigios energijos poreikius, tačiau ne piko metu ji negali pakeisti darbo grafiko, todėl pagamintą elektros energiją reikia kažkur realizuoti, dėl šios priežasties yra nustatytos kvotos, elektros kiekiai, kuriuos superka rinkos operatorius. Tokia situacija truks iki IAE uždarymo 2010 m., Taigi, manoma, kad po 2010 m. kvotinės energijos sąvoka taps neaktuali ir elektros rinkos administravimas supaprastės.

2.2.2. Perdavimo sistemos ir rinkos (tinklo) operatorius

Perdavimo tinklo operatorius (AB „Lietuvos energija“) vykdo nacionalinę balansavimo funkciją - derina būtinus elektros gamybos kiekius su gamintojų ir tiekėjų nurodytais kiekiais kuriuos pateikia rinkos operatorius, koordinuoja gamintojų dispečerių veiksmus, t.y. faktiškai administruoja rinką. Taigi, perdavimo tinklo operatoriaus atsakomybė yra elektros energijos perdavimas nuo gamintojo iki vartotojo.

Reikia pažymėti, jog kalbant apie elektros energijos sektorių būtina nepamiršti, kad elektros energija yra labai ypatinga prekė. Turi būti palaikoma įtampa ir galingumas. Tuo elektros energijos transportavimas skiriasi nuo kitų prekių, ar tai būtų dujos, ar kiti produktai, transportavimo. Anksčiau buvo vienas monopolistas, atsakingas už visos sistemos tvarkymą. Dabar vartotojas jau turi žinoti ir planuoti, kiek jam reikės elektros energijos, jis turi derėtis dėl jos kiekio su gamintoju, su tiekėju. Taip pat yra specialios nuostatos namų ūkiams. Bet liberalizavimo proceso esmė yra ta, kad didelės įmonės jau turi visai kitaip veikti, pvz., automobilių gamintojas anksčiau nemąstydavo apie elektros energijos vartojimą: kai reikia, įjungia, nebereikia – išjungia. O dabar jam jau reikia skaičiuoti, kada elektros energiją naudoti geriau, kada daugiau, kada mažiau. Reikia sekti, reaguoti, kad įtampa ir galingumas, galia būtų tam tinkamai subalansuota. Atsirado balansavimo rinkos poreikis, t.y. elektros energija yra pastovus srautas, negalima jo nutraukti, bet jei atsiranda perviršis, tai perdavimo įmonė turi užsiimti tos elektros energijos perdavimu, tokiu tikslu perdavimo tinklai pasirašo papildomas sutartis dėl rezervinių pajėgumų panaudojimo bei rezervinės galios. Tuo rūpinasi perdavimo operatorius [61, p. 571], [78].

Dalis tyrime dalyvavusių ekspertų (R2, N3) išskyrė rinkos operatorių iš kitų dalyvių tarpo kaip rinkos administratorių, t.y. rinkos operatorius (AB „Lietuvos energija“) turi užtikrinti sąlygas, aplinką, kurioje būtų prekiaujama, bet pats tiesiogiai prekyboje nedalyvauja, negali įtakoti nei kainų, nei politikos (R2). Todėl ir pavadinimas labiau tiktų ne rinkos dalyvis, o rinkos administratorius.

2.2.3. Elektros energijos tiekėjas

Elektros energijos tiekėju yra laikoma kiekviena įmonė, parduodanti elektros energiją rinkoje konkuruojant su kitais tiekėjais. Teoriškai tai gali būti tiek elektros energijos gamintojas, tiek ir elektros energijos prekybos įmonė [75]. Reikia pabrėžti, kad tiekėjai prekiauja pagaminta elektra, kurią persiunčia kitos įmonės – operatoriai. Yra skiriamos dvi tiekėjų kategorijos: visuomeniniai ir nepriklausomi tiekėjai.

Lietuvoje **visuomeniniai tiekėjai** yra skirstomųjų tinklų įmonės (AB “Rytų skirstomieji tinklai” ir AB “Vakarų skirstomieji tinklai”), turinčios prievolę parduoti elektrą visiems vartotojams, kurie neturi laisvojo vartotojo statuso arba turintiems tokį statusą, tačiau nepasirinkusiems nepriklausomo tiekėjo. Tokio tipo tiekėjas turi monopolinę teisę parduoti elektrą tik savo regiono vartotojams, t. y. vartotojas negali pasirinkti kito visuomeninio tiekėjo, išskyrus to regiono skirstomųjų tinklų įmonę, kurios teritorijoje yra vartotojo elektrą naudojančios įrenginiai. Visuomeniniai tiekėjai gali parduoti elektrą tik Valstybinės kainų ir energetikos komisijos paskelbta kaina.

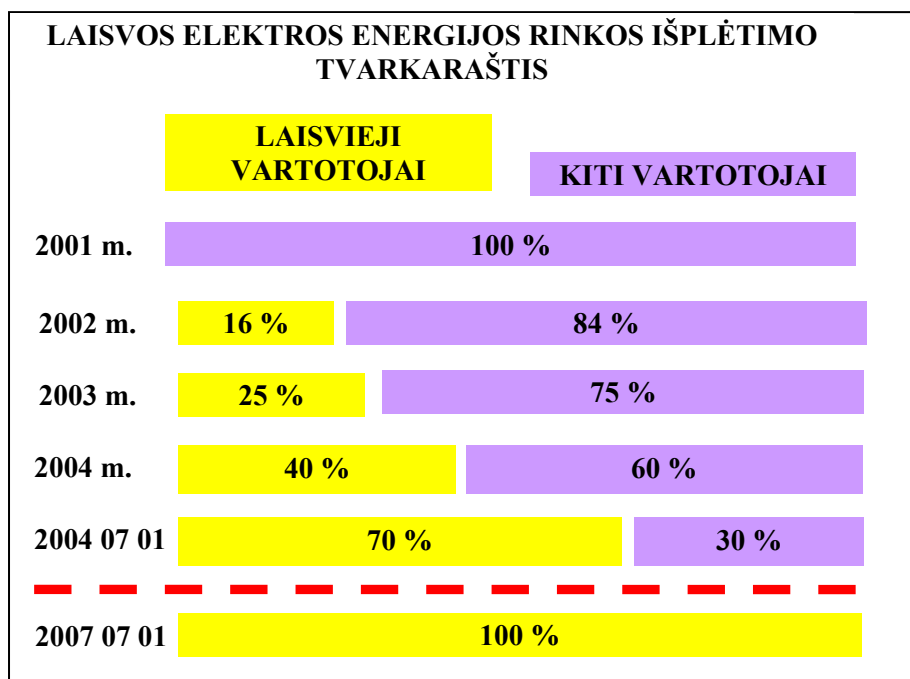
Nepriklausomi tiekėjai – tai bet kurie juridiniai asmenys, gavę nepriklausomo tiekėjo licenciją, turintys teisę parduoti elektrą laisvojo vartotojo statusą turintiems vartotojams. Nepriklausomi tiekėjai gali elektrą parduoti sutartine kaina. Tiekimo sutartis sudaroma asmeniškai tarp tiekėjo ir pirkėjo. Sutarčių sudėtis ir trukmė gali būti labai įvairios [3, 2 str.], [78].

2.2.4. Elektros energijos vartotojai

Vartotoju vadinamas juridinis arba fizinis asmuo, kurio įrenginiai yra prijungti prie skirstomųjų tinklų ar tiesioginės linijos ir kurie perka elektros energiją.

Vartotojai neturintys laisvojo vartotojo statuso (nepasirinkę nepriklausomo tiekėjo arba buitiniai vartotojai) sudaro sutartis tik su visuomeniniais tiekėjais (AB “Rytų skirstomieji tinklai” ar AB “Vakarų skirstomieji tinklai”). Nuo 2002 m. **laisvojo vartotojo statusą** įgyja įmonės, sunaudojančios daugiau kaip 20 mln. kWh elektros per metus. Laisvieji vartotojai gali pasirinkti elektros tiekėją pageidaujama energijos kiekiui už sutartą kainą. Jie gali pirkti elektrą tiesiogiai iš nepriklausomų tiekėjų sutartine kaina arba iš visuomeninio tiekėjo Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos patvirtintomis kainomis. Pagal elektros energetikos įstatyme nurodytas sąlygas, po 2007 metų visi elektros vartotojai Lietuvoje gali gauti laisvojo vartotojo statusą – teisę laisvai pasirinkti tiekėją. Žemiau, remiantis AB „Lietuvos energijos“ duomenimis, pateikiamas paveikslas, atspindintis laisvųjų vartotojų plėtrą [75], [78].

3 pav. Elektros rinkos plėtros grafikas¹⁷

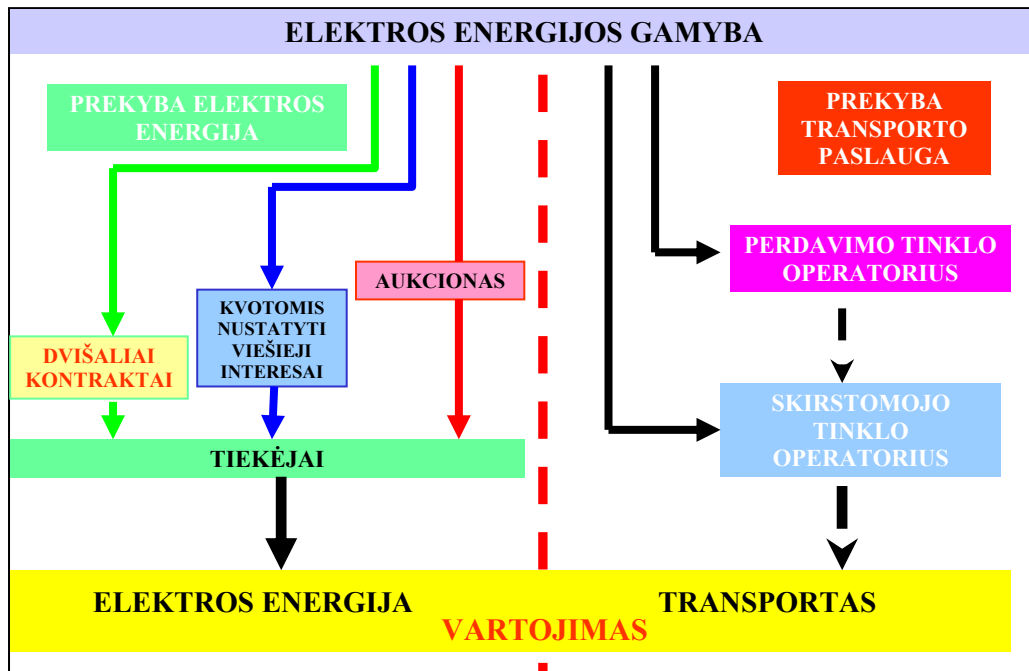
2.2.5. Liberalizuoto elektros energetikos sektoriaus dalyvių sąveika ir jos administravimas

Apžvelgę liberalizuojamame elektros energetikos sektoriuje diegiamos elektros rinkos dalyvius, aptarsime pastarųjų sąveiką, siekiant geriau pažinti elektros energetikos administravimo ypatumus.

Liberalizuojant elektros energetikos sektorių ir kuriant elektros rinką, vienas svarbiausių principų buvo elektros energetikos veiklų atskyrimas. Taigi, yra trys pagrindinės veiklos – elektros gamyba, tiekimas ir elektros persiuntimas. Elektros gamyba užsiima elektrinės, kurios savo produkciją parduoda bendroje tiekėjų ir gamintojų didmeninėje elektros rinkoje. Tiekimu (perpardavimu) užsiima tiekėjo licenciją turinčios įmonės, perkančios elektrą didmeninėje rinkoje iš gamintojų ir ją parduodančios vartotojams. Elektros persiuntimu užsiima perdavimo sistemos ir skirstomojo tinklo operatoriaus licenciją turinčios įmonės. Gamyba ir tiekimas veikia konkurencijos sąlygomis, elektros persiuntimas yra monopolinė veikla. Žemiau pateikiame paveikslą, kuris iliustruoja veiklų elektros energetikos sektoriuje atskyrimo principas, restruktūrizavus sektorių.

¹⁷ 3 pav. sukurtas remiantis AB „Lietuvos energija“ pateikta informacija [78]

4 pav. Veiklų atskyrimo principas elektros rinkoje¹⁸

Taigi, dalyviai tarpusavyje sąveikauja Elektros prekybos taisyklių reglamentuotais santykiais. Kaip jau minėta, didmeninėje rinkoje prekiaujama šiomis elektros rūšimis:

1. Kontraktinė elektra – tai elektros apimtis, kuri perkama tiesiogiai iš laisvai pasirinkto gamintojo ar gamintojų. Šiuo metu šios rūšies elektros apimtis apribota iki 70 proc. numatomo suvartoti poreikio. Elektros pirkimo sąlygos (apmokėjimo garantijos, terminai, sankcijos, kainos ir kt.) yra sutartinės.

2. Elektra, teikiant viešuosius interesus atitinkančias paslaugas – tai fiksuotos (per metus) apimtys ir kainos elektra, kuri perkama centralizuotai iš perdavimo sistemos operatoriaus funkcijas vykančios AB „Lietuvos energija“. 2005 metams nustatyta, kad šios elektros apimtis būtų 17,58 proc. faktiškai suvartotos elektros apimtys ir kaina 155,7 Lt/MWh.

3. Papildoma elektra – tai elektros apimtis, kuria prekiaujama valandiniame gamintojų ir eksportuotojų/importuotojų aukcione. Šios elektros apimtis fiksuota (2005 metams 12,42 proc.), bet kaina kinta kas mėnesį, pagal faktines aukcione nupirkto elektros sąnaudas. Ši elektra skirta nebalansui tarp sutartinių ir faktinių elektros energijos suvartojimo kiekius kompensuoti.

Šiuo metu AB „Lietuvos energija“, vykdanči Elektros energetikos įstatyme nurodytas perdavimo sistemos operatoriaus ir rinkos operatoriaus funkcijas, yra įpareigota organizuoti prekybą didmeninėje elektros rinkoje, taip pat užtikrinti elektros gamybos ir poreikio balansą nacionaliniu

¹⁸ 4 pav. sukurtas remiantis „Elektros rinka Lietuvoje. Atmintinė.“ [47, p. 6], atibojant elektros energijos prekybą nuo energijos transportavimo.

mastu. Todėl visi administravimo klausimai, susiję su elektros rinkos veikla, rinkos dalyvių registracija, kontraktų sudarymu, dispečeriniu valdymu ir kt. sprendžiami šioje bendrovėje [47], [75].

Elektros rinka vis dar kuriama ir tai kas padaryta, yra tik pirmi žingsniai visiškam elektros rinkos sukūrimui. Trumpai apžvelgsime didmeninės elektros rinkos pagrindinius prekybos principus, numatomus įgyvendinti Lietuvoje.

Pirmasis principas – **valandinė elektros apimčių apskaita** (kai kuriose šalyse pusvalandinė). Tai reiškia, kad tiekėjai prognozuoja valandinius elektros kiekius, kuriuos numato suvartoti jų klientai.

Antrasis principas – „**prekyba iš anksto**“. Tai reiškia, kad tiekėjai, numatė valandinius elektros kiekius, kuriuos suvartos jų klientai, turi atitinkamą elektros kiekį nusipirkti didmeninėje elektros rinkoje (arba tiesiogiai iš gamintojų, arba bendrame visų rinkos dalyvių aukcione) dar prieš prasidedant elektros gamybai ir jos vartojimui.

Trečiasis principas – tuo atveju, jei tiekėjas netiksliai prognozavo ir iš anksto nusipirko ne tokią elektros apimtį, kurią faktiškai vartojo jo klientai, jis privalo parduoti iš anksto nusipirktą perteklių arba nusipirkti iš anksto nenupirktą elektros deficitą nepalankiomis kainomis. Tai **apmokėjimo už nebalansą principas** [47], [48], [78].

Analogiški principai taikomi ir gamintojams, didmeninės elektros rinkos dalyviams. Išvardytų principų įgyvendinimas yra didmeninės elektros rinkos organizavimo tikslas.

2.3. Liberalizuoto elektros energetikos sektoriaus administravimas

Valstybė, siekdama efektyviai veikiančio elektros energetikos ūkio, restruktūrizuodama elektros energetikos sektorių, diegia rinkos ekonomikos principais pagrįstus santykius. Apskritai, prasidėjus energetikos sektoriaus reformoms iš esmės pasikeitė ir reguliavimo vaidmuo, nes dabar reguliavimu buvo siekiama ne valdyti, o sukurti palankias sąlygas rinkos funkcionavimui, skatintų naujų potencialių dalyvių atėjimą į rinką, neleistų rinkoje dominuojančiai valstybinei ar privačiai monopolijai piktnaudžiauti savo padėtimi silpnesnių dalyvių atžvilgiu ir pan.

Nors ir liberalizuotas elektros energetikos sektorius, kuriama rinka, tačiau elektros energetikos svarba valstybei, jos piliečiams, verčia nubrėžti atitinkamus rinkos ribojimus iš valstybinių institucijų pusės. Kaip jau buvo minėta pirmojo skyriaus pabaigoje¹⁹, yra būtinas teisinis reglamentavimas, kuris sukuria subjektų teisinius santykius, šiuo atveju, elektros energetikos

¹⁹ Žr. 30 – 31 psl.

sektorius ir jame veikiančios elektros rinkos dalyvių santykius. Apskritai valstybės dalyvavimas vykdamas teisinį reguliavimą reiškia, kad „valstybė pirmiausia sukuria teisinio poveikio priemones (teisės normas), ikūnija jose tam tikrą elgesio reglamentavimo tipą (smulkmeniškąjį arba principinį), taip pat sukuria institucijų sistemą vykdyti ir prižiūrėti tą reguliavimą.“ [65, p.166]

Toliau apžvelgsime institucijas, turinčias įtaką elektros energetikos sektoriaus administravimui.

Lietuvos Respublikos Seimo (toliau – Seimo) kompetenciją apibrėžia Lietuvos Respublikos Konstitucija, nustatanti vieną iš pagrindinių Seimo funkcijų - įstatymų leidybą. Išsamiau analizuojant Lietuvos elektros energetikos ūkį reguliuojančių įstatymų leidybą, reikia atskirai aptarti Seimo Ekonomikos komiteto veiklą. Pagrindines šio komiteto veiklos kryptis nustato Lietuvos Respublikos Seimo statutas. Ekonomikos komitetas ne tik rengia ir nagrinėja įstatymų, Seimo nutarimų, rezoliucijų projektus ir pasiūlymus dėl Lietuvos ūkio plėtojimo ir ekonominės raidos reguliavimo, valstybės turto valdymo, naudojimo, privatizavimo, ūkio subjektų veiklos teisinio reglamentavimo (įmonių steigimas, veikla, reorganizavimas, konkurencija, bankrotas), teikia išvadas ir pasiūlymus dėl Lietuvos ūkio raidos strategijos, makroekonominių rodiklių įvertinimo ir prognozių, svarsto komitetui Seimo perduotus įstatymų, nutarimų ir rezoliucijų projektus, tarptautinius teisės aktus, rengia ir teikia dėl jų išvadas, bet taip pat atlieka energetikos ūkio šakų valdymo, reguliavimo ir kontrolės institucijų parlamentinę kontrolę, iš jų ir Ūkio ministerijos bei Komisijos.

Seimas taip pat tvirtina Nacionalinę energetikos strategiją²⁰, kuri nustato energetikos plėtros kryptis dvidešimčiai metų. Pažymėtina, kad Seimas tvirtindamas Nacionalinę energetikos strategiją tuo pačiu atlieka ir strateginio planavimo funkciją.

Taigi, per atitinkamų energetikos įstatymų leidybą, Seimas formuoja valstybės elektros energetikos ūkio reguliavimo politiką. Tvirtindamas Nacionalinę energetikos strategiją jis atlieka strateginio energetikos sektoriaus planavimo funkciją, o priimdamas energetikos ūkio šakų valdymo, reguliavimo ir kontroliavimo valstybės institucijų metines ataskaitas bei prižiūrėdamas jų veiklą, Seimas vykdo šių institucijų parlamentinę kontrolę.

Energetikos valstybinį valdymą Lietuvoje Energetikos įstatymo nustatyta tvarka vykdo **Vyriausybė** ar jos įgaliotos institucijos, Ūkio ministerija, Aplinkos ministerija ir savivaldybės. Vyriausybė, vykdydama valstybinį energetikos valdymą, kuria ir įgyvendina valstybės politiką energetikos srityje, suprantama, kad taip pat įtakoja ir energetikos ūkio ekonominio reguliavimo politiką, nes reguliavimas ir valdymas glaudžiai tarpusavyje susiję.

²⁰ Žr. plačiau 1.2.3.2. Elektros energetikos administravimo kaitos Lietuvos teisinės prielaidos.

Vyriausybė teikia Seimui tvirtinti Nacionalinę energetikos strategiją ir tvirtina jos įgyvendinimo planą ir programas, įveda ekstremalią energetikos padėtį, nustato vartotojų aprūpinimo energija ir (ar) energijos ištekliais tvarką esant ekstremaliai energetikos padėčiai.

Vyriausybė ar jos įgaliotos institucijos, vykdydamos valstybinį energetikos valdymą, priima sprendimus dėl valstybės sieną kertančių energetikos objektų statybos (pvz. elektros tinklai), tvirtina energetikos veiklos licencijavimo taisykles, nustato energijos ir energijos išteklių tiekimo, eksporto bei importo tvarką, nustato energetikos veiklos rūšių, kurioms reikalingas leidimas, sąrašą, leidimų išdavimo taisykles ir sąlygas, nustato energijos apskaitos, matavimo priemonių įrengimo ir eksploataavimo tvarką, įstatymų nustatytais atvejais turi teisę įmonėms, kurios verčiasi energetikos veikla, priskirti viešuosius interesus atitinkančius įpareigojimus, nustato elektros energijos, pagamintos naudojant atsinaujinančiuosius energijos išteklius ir termofikacinėse jėgainėse, supirkimo tvarką, tvirtina reguliuojamiesiems vartotojams ir fiziniams asmenims, energijos perdavimo, skirstymo ir tiekimo sutarčių privalomas standartines sąlygas, tvirtina energetikos objektų, elektros tiekimo linijų ir vamzdynų apsaugos taisykles [2, 5 str. 2 d.].

Ūkio ministerijos kompetenciją administruojant Lietuvos energetikos ūkį apibrėžia Energetikos įstatymas, kuriame nurodyta, kad pastaroji įgyvendina valstybės politiką ir plėtoja tarptautinį bendradarbiavimą energetikos srityje, rengia ir tvirtina teisės aktus, reglamentuojančius tiekimo saugumo, energetikos objektų ir įrenginių įrengimo, eksploataavimo, techninės saugos, efektyvaus naudojimo bei kitus techninius klausimus, taip pat rengia, peržiūri Nacionalinės energetikos strategijos projektą ir teikia jį Vyriausybei, rengia Strategijos įgyvendinimo planą ir programas, koordinuoja jų įgyvendinimą, tvirtina energijos ir energijos išteklių perdavimo, skirstymo, tiekimo ir vartojimo taisykles, nustato energijos išteklių atsargų sudarymo, tvarkymo, kaupimo ir naudojimo tvarką, šalyje vartojamos energijos kokybės reikalavimus, vartotojų, gamintojų energetikos tinklų, įrenginių, sistemų prijungimo prie veikiančių energetikos įmonių objektų tvarką ir sąlygas [2, 6 str.].

Lietuvos energetikos ūkio reguliavime Ūkio ministerija kartu su Aplinkos ministerija sprendžia kartu klausimus susijusius su atsinaujinančių energijos išteklių programomis, taršos normatyvais.

Taigi Ūkio ministerijai suteikta prerogatyva nustatyti poįstatyminius teisės aktus, kuriais vadovaudamasi Ūkio ministerijai pavaldžios ir nepavaldžios valstybės institucijos įgyvendina Ūkio ministerijos priimtas teises nuostatas administruojant elektros energetikos ūkį pagal savo kompetenciją.

Nors Energetikos įstatymas numato **Aplinkos ministerijai** nemažai teisinių galių, galinčių daryti vienokią ar kitokią įtaką Lietuvos energetikos ūkio ekonominio reguliavimo procesams, tačiau

skirtingai negu Ūkio ministerija šioji neturi pirmumo teisės tiesiogiai spręsti energetikos reguliavimo problemų bei nustatyti reguliavimo teisinių pagrindų.

Po nepriklausomybės atkūrimo Lietuvoje kurį laiką energetikos įmonių veiklą reguliavo pati Vyriausybė. Tačiau 1997 m. vasario 10 d. Respublikos Prezidento dekretu buvo paskirta nepriklausoma ekonominio reguliavimo institucija - Valstybinė energetikos išteklių kainų ir energetinės veiklos kontrolės komisija, kurios pavadinimas vėliau buvo pakeistas į **Valstybinę kainų ir energetikos kontrolės komisiją** (toliau – Komisija).

Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos uždavinius, teises ir funkcijas nustato Energetikos, Elektros energetikos ir kiti įstatymai bei Komisijos nuostatai. Komisija turi užtikrinti, kad elektros energetikos rinkoje būtų efektyvi konkurencija, kad vartotojai ir tiekėjai nebūtų diskriminuojami ir visi vartotojai gautų nustatytos kokybės paslaugas. Komisija privalo kontroliuoti:

1) kaip laikomasi jungiamųjų linijų valdymo bei jų pralaidumo paskirstymo ir reguliavimo taisyklių;

2) per kiek laiko perdavimo ir skirstomųjų tinklų įmonės atlieka vartotojų įrenginių prijungimo prie tinklų ir aprūpinimo elektros energija atkūrimo darbus;

3) kad perdavimo sistemos ir skirstomųjų tinklų operatoriai viešai skelbtų atitinkamą informaciją, susijusią su jungiamosiomis linijomis, sistemos naudojimu ir pajėgumų paskirstymu suinteresuotoms šalims;

4) kad būtų veiksmingai atskirtos apskaitos, siekiant išvengti gamybos, perdavimo, skirstymo ir tiekimo veiklos rūšių kryžminio subsidijavimo;

5) kad naujų elektros energijos gamintojų prijungimo sąlygos ir tarifai būtų objektyvūs, skaidrūs ir nediskriminuojantys atsižvelgiant į visas išlaidas ir naudą, kurią teikia įvairios atsinaujinančių energijos išteklių technologijos, paskirstyta gamyba ir šilumos bei elektros energijos gamyba vienu metu;

6) skaidrumo ir konkurencijos laipsnį, tiekimo patikimumo ir paslaugų kokybės stebėseną (monitoringą) [3, 6 str. 2 d.].

Komisija kiekvienais metais skelbia ataskaitą, kaip įgyvendinamos aukščiau išvardintų nuostatų priežiūra. Komisijos sprendimai priimami vardiniu balsavimu. Komisija atsako už savo sprendimus, pastarieji gali būti skundžiami įstatymų nustatyta tvarka [81].

Yra svarbu, kad visoms reguliuojamoms energetikos ūkio įmonėms, nepriklausomai nuo jų teisinio statuso ir nuosavybės formos, būtų nustatomi ir taikomi vienodi administravimo principai ir procedūros. Vienodų reguliavimo principų, procedūrų taikymą bei reguliuojamųjų įmonių lygiateisiškumą galima įgyvendinti tik tuo atveju, kai visas reguliuojamas įmones reguliuoja nuo politinių sprendimų nepriklausomas valstybinis reguliuotojas, kurio pagrindinis uždavinys yra įvertinti

įmonių pateiktas būtinausias sąnaudas, reikiamas investicijas, reguliuoti teikiamų energijos ir energijos išteklių kokybę, atitinkančią techninius standartus ir higieninius reikalavimus, skatinti konkurencingumą.

Lietuvos energetikos ūkio sistemą sudaro atskiros įmonės, kurias pagal nuosavybės formą galima suskirstyti į valstybės, savivaldybių ir privačias energetikos įmones, t.y. specialiosios paskirties ar paprastas akcines ir uždarąsias akcines bendroves [5, 12 str.]. Pagal šiuo metu galiojančius įstatymus visas energetikos ūkio įmones, nepriklausomai nuo įmonių valdymo ir nuosavybės formos, pagal visoms bendrus reguliavimo principus reguliuoja vienas nepriklausomas valstybinis reguliuotojas – Komisija.

Pagal Energetikos įstatymą Komisija yra atsakinga už energijos kainų reguliavimą. Komisija tvirtina valstybės reguliuojamų kainų nustatymo metodikas, nustato valstybės reguliuojamų kainų viršutines ribas, kontroliuoja valstybės reguliuojamų kainų ir tarifų taikymą, turi teisę vienašališkai nustatyti valstybės reguliuojamas kainas, jeigu energetikos įmonės nesilaiko šių kainų nustatymo reikalavimų. Ji taip pat tvirtina elektros energijos, pagamintos naudojant atsinaujinančiuosius energijos išteklius, supirkimo kainą, nustato kainų reguliavimo tvarką energijos gamintojams ir tiekėjams, užimantiems daugiau kaip 25 procentus rinkos, tvirtina balansavimo energijos kainos reguliavimo tvarką bei energetikos objektų (tinklų, sistemų, įrenginių) prijungimo įkainius.

Lyginant ankstesnę ir dabartinę Energetikos įstatymo redakciją, akivaizdu, kad Komisijos kompetencija reguliuojant energijos kainas yra gerokai susiaurinta. Jeigu pagal anksčiau galiojusį įstatymą Komisija pati nustatydavo energetikos kainodaros reguliavimo principus ir jų įgyvendinimo tvarką, tai dabar ji tik tvirtina valstybės reguliuojamų kainų nustatymo metodikas, kuriose yra įteisinti kainų nustatymo principai, o pastaruosius pagal šiuo metu galiojančią įstatymą reglamentuoja pati Vyriausybė.

Reikia pastebėti, kad Komisija atlieka svarbią energetikos įmonių ir vartotojų gynimo funkciją. Ji savo kompetencijos ribose tiria vartotojų skundus ir nagrinėja ginčus tarp energijos tiekėjų bei vartotojų [12, 6.10.p.]. Dabar ši Komisijos kompetencija skundų ir ginčų bei vartotojų gynimo atžvilgiu yra gerokai išplėsta, nes ji „ikiteismine tvarka nagrinėja skundus dėl energetikos įmonių veiklos ar neveikimo tiekiant, skirstant, perduodant, laikant energiją, dėl teisės pasinaudoti tinklais ir sistemomis nesuteikimo, dėl prisijungimo, energijos tiekimo srautų balansavimo, kainų, tarifų taikymo.“[2, 26 str. 3 d.]

Pažymėtina, kad Komisija, būdama nepriklausoma energetikos reguliavimo valstybės institucija, nagrinėja energetikos vartotojų skundus ir sprendžia energetikos vartotojų ir įmonių ginčus neteismine tvarka, todėl iš esmės vykdo kvaziteismo funkcijas ir yra vienas iš administracinės justicijos elementų. Įvertinant tai, kad minėtų ginčų nagrinėjimas teismine tvarka paprastai trunka

keletą metų, Komisijos administracinė teisinė veikla atliekant kvaziteismo funkcijas yra gerokai efektyvesnė laiko, specialistų kompetencijos, padarytos žalos nustatymo, tinkamų ir efektyvių poveikio priemonių pažeidėjams taikymo požiūriu lyginant su teismų praktika.

Komisija atlieka ir visuomenės informavimo funkciją, t.y. viešai skelbia elektros energijos perdavimo, skirstymo paslaugų, vartotojų įrenginių prijungimo prie tinklų įkainius bei teikia informaciją spaudai apie savo priimtus sprendimus [81].

Branduolinės energetikos saugos, radiacinės apsaugos ir branduolinių medžiagų apskaitos ir kontrolės valstybinį reguliavimą atlieka **Valstybinė atominės energetikos saugos inspekcija** (toliau – VATESI). Reguluojant taip pat dalyvauja ir kitos valstybės bei vietos savivaldos institucijos, kurių teritorijoje yra branduolinės energetikos objektai [4, 12 str.]. Visuomeninius santykius, atsirandančius naudojant branduolinę energiją elektros energijai gaminti, reguliuoja Branduolinės energijos įstatymas, kuris ir nustato branduolinės saugos ir radiacinės apsaugos valstybinio reguliavimo principus, branduolinės energetikos objektų projektavimo, statybos, licencijavimo ir eksploatavimo sąlygas.

Pagrindiniai reglamentuojantys branduolinės energijos naudojimą teisės aktai yra Branduolinės energijos įstatymas, Atominės elektrinės ar branduolinio reaktoriaus statybos įstatymas, Radioaktyviųjų atliekų tvarkymo įstatymas ir Radiacinės saugos įstatymas. Jais vadovaudamasi, VATESI, skirtingai negu Komisija, pati nustato branduolinės saugos normas ir kontroliuoja, kad jų būtų laikomasi branduolinės energetikos objektuose, taiko atitinkamas poveikio priemones, o grubiai pažeidus normatyvinius reikalavimus ar siekiant išvengti branduolinės avarijos, turi teisę sustabdyti atominę elektrinę arba nutraukti jos veiklą [4, 14 str.], [8, 7.3.p.].

Skatinant elektros energetikos sektoriaus veiklos efektyvumą, ginant vartotojus ir saugant aplinką yra svarbi tiekiamos energijos ar energijos išteklių kokybė (aptarnavimo paslaugų standartai). Pagal energetikos įstatymą šalyje vartojamos energijos kokybės reikalavimus taip pat energetikos valstybinės kontrolės ir vartotojų įrenginių kontrolės tvarką nustato Vyriausybė, o energetikos objektų bei energetikos įrenginių valstybinę kontrolę, išskyrus branduolinę energetiką, atlieka **Valstybinė energetikos inspekcija** prie Ūkio ministerijos (toliau – Inspekcija) visoje šalies teritorijoje neatsižvelgiant į nuosavybės valdymo formą.

Inspekcijos kompetencija išduoti, sustabdyti, panaikinti leidimus energetikos veiklai ir kontroliuoti, ar laikomasi šiuose leidimuose nurodytos veiklos sąlygų, kaip laikomasi nustatytų energijos kokybės reikalavimų, kontroliuoti energetikos objektų ir įrenginių techninę saugą, eksploatavimą, energijos gamybos, perdavimo, paskirstymo ir tiekimo patikimumą bei vartojimo efektyvumą, tirti energetikos objektų, įrenginių avarijas, dalyvauti tiriant nelaimingus atsitikimus darbe ir buityje, susijusius su energijos vartojimu.

Inspekcija ikiteismine tvarka „nagrinėja skundus dėl energetikos objektų, įrenginių ir apskaitos priemonių gedimų, eksploataavimo, energijos kokybės reikalavimų, energijos apskaitos ir mokėjimo už suvartotą energiją pažeidimų, avarių, energijos tiekimo nutraukimo, sustabdymo ar ribojimo.“[9, 7.11.p.] Tiriant skundus dėl mokėjimų už suvartotą energiją, nėra atskirta Inspekcijos ir Komisijos, tiriančios skundus kainų taikymo klausimais, kompetencija.

Nacionalinė vartotojų teisių apsaugos taryba prie Teisingumo ministerijos (toliau - Taryba) įgyvendina valstybinę vartotojų, iš jų ir energetikos, vartotojų, teisių apsaugos politiką, kontroliuodama, kaip laikomasi Vartotojų teisių gynimo įstatymo reikalavimų. Ji „išankstine skundų nagrinėjimo ne teisme tvarka nagrinėja fizinių asmenų skundus dėl energijos pirkimo - pardavimo ar paslaugų teikimo sutarčių nesąžiningų sąlygų taikymo.“[2, 26 str.]

Kadangi Energetikos įstatyme nenurodyta, kuri valstybės institucija turi teisę nagrinėti juridinių asmenų ginčus su tiekėjais dėl nesąžiningų sutarties sąlygų taikymo, tai šiuo metu visi ginčai tarp energijos tiekėjų ir juridinio asmens statusą turinčių vartotojų gali būti nagrinėjami tik teismine tvarka, nes nė vienos iš valstybės institucijų, reguliuojančių energetikos sektorių, kompetencija neleidžia nagrinėti minėtų skundų ikiteismine tvarka.

Taryba nagrinėja vartotojų skundus ne tik dėl vartojimo sutarčių nesąžiningų sąlygų taikymo, bet ir dėl Vartotojų teisių gynimo įstatymo penktajame, šeštajame, septintajame ir aštuntajame skirsniuose numatytų vartotojų teisių pažeidimų bei gali taikyti įstatymų numatytas poveikio priemones šiems pažeidėjams.[10, 6.11.p.]

Valstybės įmonė **Energetikos agentūra** (toliau – Energetikos agentūra) yra įsteigta Ūkio ministerijos. Šiai valstybės įmonei suteikta kompetencija dalyvauti rengiant Nacionalinę energetikos strategiją, Energijos išteklių ir energijos vartojimo efektyvumo didinimo bei vietinių, atsinaujinančiųjų ir atliekinių energijos išteklių naudojimo programas, organizuoti šių programų įgyvendinimą, atnaujinimą ir patikslinimą, rengti efektyvaus energijos vartojimo teises, ekonomines ir organizacines priemones valstybės politikai įgyvendinti.

Energetikos agentūra vykdo Nacionalinės energetikos strategijos įgyvendinimo plano priemones, įgyvendina Energijos vartojimo efektyvumo didinimo programą, jos priemonių planą, atlieka efektyvaus energijos išteklių, energijos vartojimo, atsinaujinančiųjų energijos išteklių vartojimo propagavimo informacinį darbą, taip pat atlieka užsienio pagalbos programų ir projektų vykdymo energetikos sektoriuje priežiūrą bei monitoringą [2, 10 str.].

Ūkio ministerijos pavedimu Energetikos agentūra organizuoja tarptautinį bendradarbiavimą energetikos srityje, koordinuoja užsienio techninę pagalbą šalies energetikos ūkiui pagal Nacionalinės energetikos strategiją ir Nacionalinės energijos vartojimo efektyvumo didinimo programą, organizuoja ir prižiūri Lietuvos Respublikos teisės aktų energetikos srityje derinimą su Europos Sąjungos teisės

reikalavimais, dalyvauja Baltijos šalių ir Baltijos jūros regiono energetikos ūkio integracijos procesuose.

Atliekant Lietuvos energetikos ūkio ekonominę reguliavimą, Energetikos agentūra dalyvauja įgyvendindama Nacionalinės energetikos strategijos nuostatas dėl energetikos struktūros tobulinimo, energijos rinkos, atsinaujinančiųjų ir vietinių energijos išteklių vartojimo plėtros, energijos vartojimo efektyvumo, energetikos kainodaros tobulinimo bei energetikos ūkiui reikalingų investicijų planavimo.[2, 5 ir 6 str.]

Šios valstybės įmonės kompetencija dalyvaujant teisės aktu, reglamentuojančių energetikos ūkio ekonominę reguliavimą – kainodaros tobulinimo, investicijų planavimo, atsinaujinančiųjų ir vietinių energijos išteklių vartojimo plėtros klausimais, - rengime, nėra aiškiai apibrėžta, tuo labiau, kad pagal dabartinį Energetikos įstatymą valstybės reguliuojamų energijos kainų reguliavimo principų nustatymas yra pačios Vyriausybės kompetencija.

Vietos savivaldos institucijų, joms priklausančiose teritorijose, kompetenciją, dalyvaujant elektros energetikos sektoriaus reguliavime, apibrėžia Vietos savivaldos ir Energetikos įstatymai. Pažymėtina, kad elektros sektorius išsiskiria iš kitų energetikos ūkio sektorių dėl savo specifikos (elektros energija negali būti sandėliuojama ir turi būti nuolat tiekiama tik aukštos įtampos linijomis ir pan.), kuri įpareigoja aptariamą sektorių administruoti valstybės mastu, todėl savivaldos institucijų kompetencija šitoje srityje nėra žymi.

Savivaldybės įvedus ekstremalią energetikos padėtį, įgyvendina Vyriausybės ar jos įgaliotos institucijos patvirtintą vartotojų aprūpinimo energija ir energijos ištekliais planą.[2, 8 str.]

Pagal Vietos savivaldos įstatymą savivaldybės atlieka valstybės priskirtąsias (ribotai savarankiškas) funkcijas, tokias kaip teritorijų planavimas, savivaldybės teritorijos bendrojo plano ir detaliųjų planų sprendinių įgyvendinimas.

Reikia pastebėti, kad savivaldybių tarybos turi įgaliojimus tvirtinti savivaldybės socialinės ir ekonominės plėtros programas bei teritorijų planavimo dokumentus (specialiuosius ir detaliuosius planus gali pavesti tvirtinti valdybai), priimti sprendimus dėl kompensacijų tam tikroms vartotojų grupėms mokėjimo už perkamą kurą, elektros ir šilumos energiją.[2, 17 str.] Vietos savivaldos institucijos, tvirtindamosi savivaldybės ekonominės plėtros programas bei teritorijų planavimo dokumentus, turi įtakos ir energetikos įmonių plėtrai bei investicijoms.

Taigi, pagrindinės institucijos, darančios žymią įtaką Lietuvos elektros energetikos administravimui yra:

- Lietuvos Respublikos Seimas (leidžia pagrindinius teisės aktus, kurių pagrindu įgyvendinamas elektros energetikos administravimas);

- Vyriausybė (kuria ir įgyvendina valstybės politiką energetikos srityje, teikia Seimui tvirtinti Nacionalinę energetikos strategiją, turi teisę reglamentuoti valstybės reguliuojamų kainų nustatymo principus);

- Ūkio ministerija (įgyvendina valstybės politiką energetikos srityje);
- Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija (rūpinasi efektyvia konkurencija, elektros energetikos rinkos kainodara).

Taip pat galima įvardinti mažiau reikšmingas institucijas: Aplinkos ministerija (jos pagrindinė užduotis spręsti klausimus susijusius su aplinkosauga), Savivaldybės (elektros sektoriuje veikla nėra žymi, labiau susijusi su švietėjiškų visuomenės informavimo priemonių rengimu), Nacionalinė vartotojų teisių apsaugos taryba (atlieka buitinių vartotojų apsaugos mechanizmo priežiūrą), Energetikos agentūra (ši institucija vykdo Ūkio ministerijos pavestas funkcijas, Nacionalinės strategijos įgyvendinimo plano priemones), Energetikos inspekcija (atlieka energetikos objektų bei įrenginių valstybinę kontrolę), Valstybinė atominės energetikos saugos inspekcija (atlieka branduolinės energetikos saugos, radiacinės apsaugos ir branduolinių medžiagų apskaitos ir kontrolės valstybinį reguliavimą). Pastarosios institucijos, kaip jau minėta, didesnio poveikio elektros energetikos rinkos administravimui neturi, nes sprendžia klausimus, kurie yra daugiau techninio pobūdžio arba susiję su individualiomis elektros energetikos sektoriuje kylančiomis problemomis ar atvejais.

Valstybė, jos institucijos, reguliuodamos skirtingas sritis, gali taikyti skirtingas valstybinio reguliavimo formas, nustatyti jų derinį arba taikyti visas kartu. Pagal Б. З. Милнер, valstybė reguliuojamiems subjektams gali taikyti tris valstybinio reguliavimo formas (visuotinę, dalinę ir individualią):

1. nustatydamą visiems reguliuojamiems subjektams bendras elgesio taisykles;
2. nustatydamą atskiriems subjektams ar jų grupėms vieningą teisinį režimą;
3. naudodama individualius administracinius valdymo aktus [71].

Šiuo metu Lietuvoje atliekant elektros energetikos sektoriaus administravimą praktiškai yra naudojamos visos trys valstybinio reguliavimo formos. Kuri iš jų yra dažniausiai naudojama, priklauso nuo to, kuri valstybės valdžios ar valdymo institucija ekonominį reguliavimą atlieka ir kokias reguliavimo funkcijas vykdo, pvz.: Ūkio ministerija dažniausiai naudoja antrąją, o Komisija – trečiąją valstybinio valdymo formą.

Elektros energetikos sektoriaus administravime vyrauja *imperatyvusis reguliavimo metodas*. Jo esmę sudaro įpareigojamieji ir draudžiamieji paliepimai, todėl reguliuojamiesiems subjektams neleidžiami jokie elgesio nukrypimai nuo nustatytų teisinių imperatyvų (pvz.: energijos tiekimo ir vartojimo taisyklių). Pastaruoju metu atliekant energetikos ekonominį reguliavimą yra taikomas ir

dispozityvusis reguliavimo metodas, kurio turinį sudaro leidžiamieji ir draudžiamieji paliepigiai. Šis reguliavimo metodas yra šiuolaikiškesnis, nes nustato tik pagrindines elgesio kryptis, bendras elgesio ribas ir palieka reguliuojamiems subjektams teisę pasirinkti atitinkamą elgesio variantą (pvz.: sudarant energijos pirkimo – pardavimo sutartis).

Reguliuojant Lietuvos energetikos ūkį yra taikomi *pastovieji* (pvz.: kainų skaičiavimo metodikos), *lankstieji* (pvz.: mokesčiai, licencijos) ir *operatyvieji* (pvz.: įpareigojimai įmonėms perskaičiuoti atitinkamus vartotojų mokėjimus) reguliavimo metodai. Ю.А. Тихомиров nuomone, labai svarbu kiekvienoje situacijoje pritaikyti būtent tą reguliavimo metodą ir priemonių rinkinį, kuris leistų išlaikyti numatytą reguliavimo kryptį [72, С. 396].

Žemiau pateikiamas sąrašas pagrindinių institucijų ir jų išleistų pagrindinių teisės aktų, kurie turi tiesioginę įtaką elektros rinkai ir jos administravimui.

Restruktūrizuotą elektros energetikos sektorių reglamentuojančių teisinių pagrindų sąrašas:

LR Seimas	<ol style="list-style-type: none">1. Energetikos įstatymas;2. Elektros energetikos įstatymas;3. Nacionalinė energetikos strategija.
LR Vyriausybė	<ol style="list-style-type: none">1. Viešuosius interesus atitinkančių paslaugų sąrašas2. Veiklos elektros energetikos sektoriuje licencijavimo taisyklės;3. Elektros energijos importo sąlygos.
LR ūkio ministerija	<ol style="list-style-type: none">1. Prekybos elektros energijos taisyklės;2. Prekybos elektros energija aukcione taisyklės;3. Įpareigojimų teikti viešuosius interesus atitinkančias paslaugas davimo taisyklės;4. Elektros energijos, kuriai gaminti naudojami atsinaujinantys ir atliekiniai energijos ištekliai, gamybos ir supirkimo skatinimo tvarka.5. Elektros tinklų kodeksas;6. Dispečerinio valdymo nuostatai;7. Elektrinių ir elektros tinklų eksploatavimo taisyklės;8. Elektros energijos tiekimo ir naudojimo taisyklės;9. Elektros energijos vartotojų, gamintojų energetikos objektų prijungimo prie veikiančių energetikos įmonių objektų tvarka ir sąlygos.
Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija	<ol style="list-style-type: none">1. <i>Laisvųjų elektros energijos vartotojų nustatymo tvarka;</i>2. <i>Visuomeninių elektros energijos tarifų viršutinės ribos nustatymo metodika;</i>3. <i>Rinkos dalyvių, viršijančių 25 proc. rinkos, kainos reguliavimo tvarka;</i>4. <i>Balansavimo energijos kainos reguliavimo tvarka.</i>5. <i>Perdavimo ir skirstymo paslaugų kainų viršutinių ribų nustatymo metodika;</i>

Taigi, galima institucijas skirti į kelias grupes: institucijos, kurios leidžia teisės aktus, formuoja Lietuvos elektros energetikos sektoriaus administravimo teisinius pagrindus ir institucijos, įgyvendinančios minėtus aktus, atliekančios administravimą, prižiūrinčios tinkamą minėtų teisės aktų įgyvendinimą.

Elektros energetikos įstatymas numato, kad elektros energetikos sektorių reguliuoja ir kontroliuoja, kaip vykdomas elektros energetikos įstatymas bei jį įgyvendinantys teisės aktai, jei įstatymai nenustato kitaip:

- 1) Vyriausybė ar jos įgaliota institucija;
- 2) Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija [3, 4 str.].

Reikia pastebėti, kad minėtas institucijas (Ūkio ministeriją ir Valstybinę kainų ir energetikos kontrolės komisiją) išskyrė kaip svarbesnes ir tyrime dalyvavę ekspertai. Taip pat pažymėtina, kad pasak eksperto R2, Ūkio ministerija „kuria rinkos žaidimo taisyklės“, o Komisija yra pagrindinis rinkos regulatorius (reguliuoja elektros kainą) bei Ūkio ministerijos sukurtų „žaidimo taisyklių“ rėmuose priima savo sprendimus.

Rinkos mechanizme *kaina* vaidina svarbų vaidmenį, todėl ją reguliuojant galima veikti ir pačią rinką. Energetikos sektoriuje yra sutartinės ir valstybės reguliuojamos kainos. Remiantis Energetikos įstatymu, kainos reguliuojamos tvirtinant paslaugos ar energijos kainas, nustatant jų viršutines ribas ar reguliavimo tvarką. Reguliavimo principai nustatomi energetikos sektorių įstatymuose. Kainų nustatymas remiasi: būtinomis išlaidomis energijos išteklių gavybai, energijos gamybai, pirkimui, perdavimui, skirstymui, tiekimui; taip pat energetikos sektoriaus plėtra ir energijos efektyvumu; vietinių ir atsinaujinančiųjų energijos išteklių vartojimu; viešuosius interesus atitinkančių įpareigojimų vykdymu bei nustatyta pelno norma. [2, 15 str.]

Kad juridinis asmuo galėtų dalyvauti elektros energetikos rinkoje ne kaip vartotojas, būtina atitikti tam tikrus reikalavimus ir tik tada bus suteikta *licencija* arba *leidimas*.

Licencijos gali būti skiriamos šioms veikloms: 1) elektros energijos rinkos operatoriaus; 2) elektros energijos perdavimo; 3) elektros energijos skirstymo; 4) elektros energijos visuomeninio tiekimo; 5) elektros energijos nepriklausomo tiekimo. Licencijavimo taisyklės tvirtina Vyriausybė ar jos įgaliota institucija, o pačias licencijas išduoda bei licencijuojamą veiklą kontroliuoja Komisija.

Leidimai gali būti išduodami tokiai veiklai: 1) elektros energijai gaminti; 2) elektros energijos gamybos pajėgumams plėtoti; 3) elektros energijai eksportuoti; 4) elektros energijai importuoti; 5) tiesioginei linijai tiesti. Leidimų veiklai elektros energetikos sektoriuje išdavimo taisyklės tvirtina Vyriausybės įgaliota institucija. Sprendimas dėl leidimo išdavimo priimamas ne vėliau kaip per 30 dienų nuo dokumentų pateikimo Vyriausybės įgaliotai institucijai. [3, 10 str.]

Kaip matome elektros rinka yra žymiai daugiau reguliuojama ir reglamentuota negu kitos rinkos (maisto produktų, paslaugų, statyba ir pan.). Tai daroma išimtinai dėl elektros energijos kaip prekės išskirtinos vietos visuomenės poreikiams tenkinti. Visiškai nereguliuojamai rinkai gresia nepakankamas šios energetikos šakos modernizavimas ir vystymas, kas suponuos negatyvias pasekmes (elektros energijos krizes dėl nepakankamų pajėgumų arba avarijas dėl nepatenkinamo įrenginių stovio). Pagal A. Urmoną, elektros rinkoje niekada nebus tobulos konkurencijos nes įėjimo į ją kaštai yra labai dideli, todėl ilgainiui atsiranda dominuojantys elektros rinkoje dalyviai, kurie piktnaudžiaudami šia padėtimi, užkerta kelią efektyviam elektros rinkos funkcionavimui, todėl elektros energetikos rinkos priežiūra nuolatinė priežiūra siekiant užtikrinti konkurenciją yra būtina [63, p. 93].

3. Lietuvos elektros energetikos liberalizuoto sektoriaus administravimo tyrimas

Trečioje darbo dalyje, vadovaudamiesi tyrimo tikslu, išsiaiškinsime kokie tyrimo metodai padėtų išsamiausiai atskleisti analizuojamą temą, kokie informacijos šaltiniai galėtų suteikti daugiausiai naudingos informacijos ir koku būdu minėtą informaciją yra parankiausia surinkti. Pasirinktas duomenų surinkimo metodas yra ekspertinis interviu, šio pasirinkimo priežastys bei pagrindimas išdėstyti žemiau. Toliau analizuosime surinktus duomenis viso darbo kontekste bei apibendrinsime gautus rezultatus.

3.1. Tyrimo metodika

3.1.1. Tyrimo metodas

Atsižvelgiant į Lietuvos elektros energetikos administravimo kaitos naujumą ir literatūros trūkumą bei siekiant kuo išsamiau atskleisti kaitos ypatumus, buvo pasitelktas kokybinis tyrimo metodas, kuris leidžia, pasak R. Tidikio [62, p. 362], išsamiau ir detaliau suformuoti tiriamojo dalyko vaizdą, geriau suvokti nagrinėjamą reiškinį. Pati „kokybės“ sąvoka lemia šio metodo išskirtinumą ir atskleidžia tyrimų esmę, t.y. „kokybė apibrėžiama kaip esminis daikto apibrėžtumas, dėl kurio objektas yra tas, o ne kitas daiktas, ir skiriasi nuo kitų daiktų; objekto santykiyje su kitais išryškėja įvairios jo savybės“ [62, p. 358].

Taigi, kokybinis tyrimas, skirtumu nuo kiekybinio, leidžia labiau įsigilinti į nagrinėjamo objekto esmę. Tuo tarpu kiekybinis tyrimo metodas labiau orientuotas į reiškinio paplitimo tyrimą. Pagal W. G. Bailey, pagrindinis skirtumas tarp kiekybinio ir kokybinio metodo yra apimties ir gilumos aspektuose: kiekybinis orientuojasi į platesnę tiriamųjų imtį, nes siekia parodyti socialinio reiškinio išplitimą, o kokybiniu tyrimu norima atskleisti tą patį socialinį reiškinį, remiantis „tiriamųjų akimis ir jausmais“ [25, p. 295].

Kokybinio tyrimo metu hipotezės iškeliamos tyrimo metu tyrinėjant individus arba situacijas ir jos yra nuolat tikrinamos ir peržiūrimos, tuo tarpu kiekybiniame tyrime klausimai ir hipotezės paprastai nusakomi prieš pradėdant rinkti duomenis, o tyrimo metu gaunami duomenys juos gali modifikuoti [38].

Kadangi tiriama tema yra nauja ir mažai gvildenta moksliniuose darbuose, o tyrimo tikslas reikalauja išsamios elektros energetikos administravimo kaitos analizės, tiriamaisiais pasirinkti

asmenys, turintys daugiausiai žinių apie nagrinėjamą reiškinį, t.y. pasitelkti ekspertai, kurie yra gerai susipažinę su analizuojama tema bei turintys ar turėję tiesioginį santykį su Lietuvos elektros energetikos administravimo kaita. Buvo pasirinkti atitinkami kriterijai, leidžiantys atrinkti respondentus ir priskirti juos tyrimo ekspertų²¹ grupei, t.y. žinios, darbo patirtis, santykis su elektros energetikos kaita Lietuvoje²².

Pagal R. Tidikį, vienas iš efektyviausių kokybinių tyrimo metodų yra interviu [62, P. 464]. Yra skiriamos įvairios interviu formos. Aptarsime pagrindines interviu grupes, skirstant jas pagal interviu vedimo būdą ir formą.

Struktūruotas interviu. Tyrėjas paprastai užduoda tuos pačius klausimus, vienodai suformuluotus ir ta pačia seka. “Stimulus” visiems respondentams yra vienodas, tačiau respondentas turi daug laisvės atsakymui. Verta pažymėti, kad jeigu ir klausimai neįtakoja laisvos tiriamųjų išraiškos ir jeigu tyrėjas yra dėmesingas ir leidžia laisvai kalbėti pašnekovui, pats faktas, kad užduodami tie patys klausimai ta pačia tvarka, interviu suteikia griežtą struktūrą.

Pusiau struktūruotas interviu. Tyrėjas turi pasirengęs klausimus-temas, kurias jis pateikia respondentui. Nėra nustatytos griežtos klausimų sekos ir klausimų formuluotės, tyrėjas laisvai užduoda papildomus klausimus, jis gali paprašyti paaiškinti tai, kas jam nesuprantama, gilintis į respondentų pasakymus, klausti to, kas pasakyta, prasmės, kreipti kalbą jam reikiama linkme, susiformuoti asmeninį pokalbio palaikymo stilių. Toks interviu užtikrina, kad komunikacija tarp tyrėjo ir respondento vyktų laisvai, svarbu, kad būtų kartu aptarti rūpimi klausimai-temos. Paprastai nėra traktuojamos temos, nenumatytos schemoje, tyrėjas savo iniciatyva neužduoda nesusijusių klausimų, tačiau jis laisvai gali nuspręsti plačiau nagrinėti temas ir klausimus, iškilusius interviu metu, nors jie ir nebuvo įtraukti į schemą. Toks lankstumas, nors ir nustatytuose rėmuose, yra būdingas šiam interviu tipui.

W. G. Baylei pažymi, kad pusiau struktūruotas interviu vyksta naudojantis holistiniu principu, t.y. asmuo yra stebimas ir analizuojamas visuminiu būdu, atsižvelgiant į tai, kad kiekvienas subjektas yra daugiau negu atskirų dalių (kintamųjų) suma.

Nestruktūruotas interviu arba dar vadinamas laisvuuju, hermeneutiniu, išsiskiria tuo, kad vedantysis apsiriboja užduoti respondentui tik įvadinį klausimą ar temą, kurią nori traktuoti (pvz., vaikų ugdymas, politinis dalyvavimas ir kt.), pokalbyje būdamas tik klausytoju, suteikdamas respondentui visišką laisvę ir iniciatyvą, leisdamas jam kurti pokalbį. Žinoma, tyrėjas be padrašinimo ir paskatinimo atlieka ir kontrolieriaus funkciją, stebėdamas, kad nebūtų kalbama apie tai, kas visai

²¹ Įvairūs šaltiniai įvairiai apibūdina „eksperto“ sąvoką, tačiau visi pažymi, kad ekspertas – tai dalyko žinovas, kviečiamas atsakyti į klausimus, reikalaujančius specialių žinių [9, p. 147], [60, p. 130].

²² Plačiau apie tyrimo respondentus žr. 3.1.2. Tyrimo respondentai.

nesusiję su domimomis temomis, ir, esant reikalui, nukreipia kalbą kita linkme. Nestruktūruoti interviu gali būti ilgesnės apimties, jų trukmė priklauso nuo respondentų sugebėjimo ir noro kalbėti, interviu gali vykti keletą valandų, tęstis keletą susitikimų, įgydami autobiografinio pasakojimo bruožus.

Mokslininkai pažymi, kad minėtų tipų pasirinkimas priklauso nuo tyrimo tikslo ir tyrinėjamo reiškinio ypatybių.

Taigi, ekspertai buvo apklausiami pusiau struktūruoto interviu metodu, prisilaikant klausimų tvarkos, bet nevengiant gilintis į atitinkamų klausimų subtilybes, siekiant užsibrėžto tyrimo tikslo.

3.1.2. Tyrimo respondantai (ekspertai)

Tyrimo dalyvavo po kelis ekspertus atstovaujant kiekvienam elektros energetikos didmeninė rinkos dalyviui – 3 rinkos operatorių atstovaujantys ekspertai, 3 gamintoją, 2 tiekėją ir 4 nepriklausomi ekspertai, iš viso apklausta buvo 12 ekspertų. Ekspertai tyrimui buvo atrinkti remiantis šiais kriterijais:

- 1) Eksperto žinios apie Lietuvos elektros energetikos administravimą bei jo kaitą;
- 2) Darbo patirtis Lietuvos elektros energetikos administravimo srityje;
- 3) Eksperto santykis su elektros energetikos kaita Lietuvoje (asmenys, tiesiogiai dalyvavę elektros energetikos liberalizavime arba jį studijavę (yra atlikę tyrimus, išleidę mokslinius straipsnius ir pan.) (žr. 1 lentelę)

1 lentelė. Tyrimo dalyvavę ekspertai²³

Ekspertų grupė	Eksperto eilės numeris	Eksperto kodas	Eksperto padėtis elektros energetikos sektoriaus aspektu
Rinkos operatoriaus ekspertai	1.	R1	Lietuvos energijos Strateginio skyriaus viršininkas, Kauno technologijos universiteto profesorius (1998-1999 m. AB „Lietuvos energijos“ generalinis direktorius)
	2.	R2	Lietuvos energijos Marketingo departamento direktorius
	3.	R3	Lietuvos energijos Rinkos departamento elektros prekybos skyriaus viršininkas
Gamintojų ekspertai	4.	G1	Kauno termofikacijos elektrinės planavimo skyriaus vyr. specialistas
	5.	G2	Kauno termofikacijos elektrinės techninio skyriaus viršininkas

²³ Ekspertų vardai ir pavardės pateikiami prieduose kartu su interviu išklotinėmis.

	6.	G3	Kauno termofikacijos elektrinės techninio skyriaus viršininko pavaduotojas
Tiekėjų ekspertai	7.	T1	AB Rytų skirstomųjų tinklų (visuomeninis tiekėjas) Elektros tiekimo direktorius
	8.	T2	Prekybos namų „Giro“ (nepriklausomas tiekėjas) Direktorius
Nepriklausomi ekspertai	9.	N1	Lietuvos elektros energetikos asociacijos prezidentas
	10.	N2	Energetikos instituto vyr. mokslinis darbuotojas
	11.	N3	Energetikos instituto vyr. mokslinis darbuotojas
	12.	N4	UAB „Algandra“ konsultantas energetikos klausimais (1992 – 1995 m. Lietuvos energija generalinis direktorius)

3.1.3. Interviu organizavimas ir eiga

Interviu eigą sudarė šie etapai: klausimų ir temų parengimas, respondentų paieška ir išankstinis jų informavimas ir pats interviu.

Interviu klausimai. Iš anksto, remiantis darbo pradžioje apžvelgta literatūra, buvo sudarytos 4 temos klausimams, kuriais buvo siekiama išsiaiškinti atsižvelgiant į viso darbo tikslą ir turinį. Pagal temas buvo sudaryti 9 atviri klausimai. Interviu metu buvo pateikti šie klausimai:

1. Lietuvos elektros energetikos administravimo samprata:
 - 1.1. Kaip suprantate sąvoką „elektros energetikos administravimas“?
 - 1.2. Kokia yra Lietuvos elektros energetikos administravimo specifika?
2. Elektros energetikos administravimo kaitą lemiantys veiksniai:
 - 2.1. Kokie veiksniai turėjo įtakos administravimo kaitai?
 - 2.2. Kurie yra svarbiausi? Kodėl?
3. Lietuvos elektros energetikos liberalizuotos rinkos administravimo ypatumai:
 - 3.1. Kokie yra elektros rinkos ypatumai? Kuo Lietuvos skiriasi nuo kitų šalių?
 - 3.2. Kaip Jūs suprantate, kas yra jos dalyviai? Kokie yra elektros rinkos dalyvių santykiai ir kas šiuos santykius reguliuoja?
 - 3.3. Kokiais svertais valstybė daro įtaką elektros energetikos reguliavimui?
4. Lietuvos elektros energetikos administravimo kaitos įvertinimas:

4.1. Kaip vertinate įvykusius pokyčius?

4.2. Kokius galėtumėte įvardinti minėtų elektros energetikos administravimo sistemų privalumus bei trūkumus?

Išankstinis respondentų informavimas apie interviu. Pažymėtina, kad kokybiniame tyrime yra mažesnė respondentų nepasitikėjimo problema, kadangi prieš atliekant interviu paprastai vyksta susipažinimo su respondentu procesas. Atlikus tikslią ekspertų atranką, telefonu buvo kontaktuojama su jais, paaiškinami tyrimo tikslai, kodėl interviu tyrime pasirinktas būtent tas respondentas, kad interviu bus įrašomas į garsajuostę („pirminio kontakto metu ne tiek svarbu įveikti respondento nepasitikėjimą, kiek jam padėti suprasti, ko norime iš jo“) [25, p. 423].

Interviu eiga. Pirmiausia buvo atliktas bandomasis interviu, kad būtų įvertintas interviu temų ir klausimų efektyvumas ir validumas. Po to buvo atlikti interviu su ekspertais.

Interviu trukmė svyravo nuo 14 min. iki 1 val. 5 min. Interviu vedėjas uždavė pagrindinius klausimus-temas, buvo naudojama pokalbio forma, dalyviai skatinami laisvai pasakoti. Dalyviams atsakant nepilnai arba nukrypstant nuo temos, buvo užduodami papildomi klausimai, prašoma paaiškinti. Interviu metu buvo naudojama anketa trumpoms pastaboms pasižymėti (anketos pavyzdys pridedamas prieduose).

3.2. Tyrimo rezultatai ir jų aptarimas

Toliau pateiksime ekspertinio tyrimo apibendrintus rezultatus pagal respondentams užduotų klausimų temas. Kadangi klausimų temos sudarytos remiantis darbo turiniu, tai padės susieti teorinę pirmų dalių medžiagą su trečia bei atlikti šių dalių lyginamąją analizę.

1. Elektros energetikos administravimas

Apibrėždami elektros energetikos administravimo sąvoką dauguma (du trečdaliai) ekspertų teigė, kad administravimas yra procesas, kurio tikslas yra tvarkyti elektros energetikos sektorių bei užtikrinti jo darnią veiklą. Detalizuodami patį procesą, ekspertai įvardino analizę, stebėjimą, įvairių elektros energetikos sektoriaus institucijų funkcijų derinimą, teisės aktų rengimą bei įgyvendinimą.

Kalbėdami apie Lietuvos administravimo specifiką, dauguma ekspertų (R1, R2, R3, G2, T1, N1, N4) pabrėžė elektros energijos kaip prekės – paslaugos savybių įtaką administravimui. Juos apibendrinant galima išskirti dvi elektros energijos savybių grupes, kurios sukuria šios ūkio šakos administravimo ypatybes ir išsiskiria iš kitų sektorių. Tai yra:

1) elektros fizikinės savybės (pagaminama ir suvartojama praktiškai tuo pačiu momentu, procesai vyksta šviesos greičiu, gaminama nenutrūkstamai, jos negalima sandėliuoti ir t.t.)

2) elektros energijos svarba visuomenei (yra nuolatinis poreikis, viešųjų interesų užtikrinimas ir t.t.)

Minėtos savybių grupės lemia tai, kad elektros energetikos sektorius yra griežčiau administruojamas, didesnė valstybės kontrolė. Reikia pažymėti, kad kituose sektoriuose gali būti įmanomas ir rinkai būdingas savireguliacinis mechanizmas, bet tik ne elektros energetikos ūkyje (T1, N2). Dauguma ekspertų pabrėžė, kad šis administravimas reikalauja daugiau sąnaudų žmogiškųjų išteklių kokybės aspektu (R2, R3, G2, T2, N1, N3, N4) – kompetencijos, patirties, atsakomybės, operatyvumo, drausmės ir pan., nes čia negalima atidėlioti problemų sprendimų, kylančius klausimus reikia spręsti labai operatyviai, negali būti grįžtamieji sprendimai ir pan. Administravimas turi būti orientuotas į ateitį ir remtis tiksliais prognozėmis, kadangi nuo elektros energetikos ūkio tiesiogiai priklauso ir kitų Lietuvos ūkio sektorių ateitis (R1, G1).

2. Elektros energetikos administravimo kaitą lemiantys veiksniai

Tyrimo dalyvavę ekspertai įvardijo įvairius veiksnius turėjusius įtakos elektros energetikos administravimui. Dauguma (du trečdaliai) paminėjo sektoriaus restruktūrizavimą ir rinkos atsiradimą, kaip konkurencijos ir paieškos naujų sąnaudų sumažinimo būdų varomąją jėgą, kas skatina technologijų diegimą (kelia elektros energetikos sektoriaus kokybę) ir kainos vartotojams mažėjimą (R1, R2, G1, T1, T2, N1, N2, N3). Taip pat buvo pabrėžta integracijos į Europos Sąjungą svarba, energetikos ūkio pertvarkymas pagal ES reikalavimus (R2, R3, G2, T1, N1, N2, N3, N4). Reikia paminėti, kad dalis (25%) ekspertų teigė, jog nemažą įtaką turėjo Lietuvos politikų siekis pritraukti lėšų į valstybės biudžetą, perkelti ūkio priežiūros atsakomybę privačiam sektoriui (R1, G3, T2), Ignalinos atominės elektrinės uždarymas (T2).

Elektros energetikos administravimo kaitą lėmusių veiksnių analizė leidžia teigti, kad didžiausią įtaką turėjo ekonominiai (rinkos sukūrimas ir jos teikiami privalumai) bei politiniai (integracija į ES) iš kurių buvo išrutulioti teisiniai, kaip priemonės pasiekti pirmiems.

Svarbu pažymėti ekspertų įvardintą minėtų veiksnių įgyvendinimo ir negatyviąją pusę, kurią iliustruoja Vakarų valstybių su veikiančia elektros rinka patirtis. Pirmi veikiančios rinkos etapai skatina konkurenciją, mažėja elektros kaina, dėl ko išlošia vartotojas, tačiau naujų technologijų diegimo (kaip buvo tikėtasi) tai neskatina. Nauji elektros energetikos objektų savininkai yra orientuoti patirti kuo mažiau sąnaudų ir gauti kuo didesnį pelną. Jeigu investicijos neduoda didesnio pelno ar menkai atsiperka, verslininkai neinvestuoja. Dėl elektros sektoriaus specifikos ir jau esamų technologijų, naujos inovacijos nėra tikslingos verslo požiūriu. Pvz. norint pastatyti elektrinę, reikia 10

– 12 metų, tuo tarpu atsipirkimas bus tik dar po 30 – 40 metų (R1). Todėl galima išvelgti tokias tendencijas liberalizuotame elektros sektoriuje: įrengimai sensta, kompetentingų darbuotojų mažėja, atsiranda „totalinių avarių“ pavojus²⁴. Pasak ekspertų, tik tinkamas elektros energetikos sektoriaus administravimas gali pašalinti minėtas grėsmes.

Reikia pastebėti, kad ekspertų visi įvardinti veiksniai jau yra aptarti pirmame skyriuje²⁵. Ekspertai patvirtino teorinėje dalyje (pirmame skyriuje) padarytas prielaidas dėl svarbiausių veiksnių, kurie turėjo lemiamą įtaką elektros energetikos administravimo kaitai. Tokie veiksniai kaip gyventojų daugėjimas, ekonomikos kilimas, vartotojų apsauga (viešas interesas), aplinkosauga, tarp lėmusių kaitą veiksnių įvardinti nebuvo, tačiau tyrėjui juos pristačius, pritarė, kad pastarieji veiksniai taip pat turėjo įtakos elektros energetikos administravimo kaitai atsirasti. Teisinių veiksnių grupę ekspertai iš dalies priskyrė priemonių visumai, kuri sudaro sąlygas kitų veiksnių grupes įgyvendinti. Tai patvirtina pirmojo skyriaus pabaigoje nubraižytą elektros energetikos administravimo kaitos paveikslą²⁶.

Pažymėtina, kad ekspertinis tyrimas leido atskleisti ne tik viešai deklaruojamą pagrindinių veiksnių pusę, kas įgalino plačiau aptarti bei išsamiau analizuoti ir veiksnių įtakotą elektros energetikos administravimo kaitą.

3. Lietuvos elektros energetikos liberalizuotos rinkos administravimo ypatumai

Ekspertai tyrimo metu patvirtino, kad elektros energetikos administravimas priklauso nuo Lietuvos elektros energetikos sektoriaus specifikos. Lietuvai būdingas bruožas yra tas, kad elektros rinka yra per maža bei neveiksminga (nekonkurencinga) (R1, R2, G1, G3, T2, N1, N2, N4). Apibendrinant ekspertų pasisakymus, galima išskirti tokias Lietuvos nekonkurencingos elektros rinkos priežastis:

- 1) mažai rinkos dalyvių, kurie galėtų konkuruoti (stambesni gamintojai: Ignalinos atominė elektrinė, Vilniaus bei Kauno termofikacinės elektrinės, Lietuvos elektrinė (Elektrėnų));
- 2) mažai vartotojų (suvartojama per metus 7,5 mlrd. kilovatų, o reikia bent 30 mlrd., kad rinka funkcionuotų).
- 3) Ignalinos atominė elektrinė iškraipo rinką (gamina pigiausiai ir daugiau negu Lietuva pajėgi suvartoti).

Apie realiai veikiančią, konkurencingą rinką bus galima kalbėti tik prisijungus prie didesnės sistemos (pvz. Europos jungtinė elektros energetikos sistema UCTE) arba sukūrus Baltijos šalių rinką, bet ir pastaroji būtų per maža. Todėl artimoje ateityje tikra rinka Lietuvoje neveiks, nors

²⁴ 2003 metais įvyko „Totalinės“ elektros energetikos avarijos JAV ir Kanadoje 2003 rugpjūčio 14; Didžiojoje Britanijoje 2003 rugpjūčio 28; Danijoje ir Švedijoje 2003 rugsėjo 23 dieną; Italijoje 2003 rugsėjo 28.

²⁵ Žr. 1.2. Lietuvos elektros energetikos administravimo kaitą lemiantys veiksniai.

²⁶ Žr. 31 psl.

administracinis aparatas tam iš esmės ir parengtas (ES rinkos administravimo modelis Lietuvoje sparčiai diegiamas, lenkiant kitas valstybes nares) ir vargu ar jis žymiai keisis, kol rinka netaps realia.

Taip pat Lietuvai ir kitoms Pabaltijo valstybėms būdingas bruožas – alternatyvių pirminių šaltinių stoka, yra didelė priklausomybė nuo Rusijos (R2, R3, G1, N2). Tai irgi suponuoja ir administravimo subtilybes, t.y. Lietuvos elektros energetikos sektorius administruojamas labiau negu kitų valstybių, turinčių didelę elektros rinką, labiau ribojamas rinkos savireguliacinis mechanizmas, nes siekiama apsaugoti silpnesnius šio sektoriaus atstovus (nacionalinius gamintojus, vartotojus) nuo dominuojančių subjektų (pvz. Rusijos įmonių) monopolijos Lietuvoje sukūrimo ir iš to vedančių pasekmių (pvz. kainų diktavimas). Ekspertai pažymėjo, kad kuriant energetikos sektoriaus politiką, turi būti išlaikoma pusiausvyra tarp ES bei Rusijos interesų.

Kalbėdami apie rinkos dalyvius ekspertai išskyrė visuotinai priimtas kategorijas (gamintojus, perdavimo sistemos operatorius, tiekėjus, vartotojus), akcentuodami didmeninės ir mažmeninės rinkų skirtumą sąvokų aspektų. T.y. didmeninėje rinkoje yra gamintojas, perdavimo sistemos operatorius ir pirkėjas, pastarasis yra ir tiekėjas, nes vėliau, jau mažmeninėje rinkoje, tiekia (parduoda) elektros energiją buitiniam vartotojui (R1, R2, R3, G2, G3, T1, N1, N2, N4). Kai kurie ekspertai išskyrė rinkos operatorių iš dalyvių tarpo kaip rinkos administratorių (R2, N3), t.y. rinkos operatorius (AB, „Lietuvos energija“) turi užtikrinti sąlygas, aplinką, kurioje būtų prekiaujama, bet pats tiesiogiai prekyboje nedalyvauja, negali įtakoti nei kainų, nei politikos (R2). Todėl ir pavadinimas labiau tiktų ne rinkos dalyvis, o rinkos administratorius.

Taip pat dalis (ketvirtadalis) ekspertų pabrėžė, kad rinkos dalyviai turi atitikti tam tikrus kriterijus, t.y. fiziniai bei juridiniai asmenys siūlantys pirkti ar parduoti elektros energiją ir turintys: leidimą gamybai; ir (ar) leidimą eksportui; ir (ar) tikimo licenciją, be to šie asmenys turi turėti elektros energijos pirkimo/pardavimo dvišalę sutartį (G1, T1, T2).

Anot ekspertų, elektros energetikos rinkos dalyvių santykiai susiklostė pagal naujai suskurta teisinę bazę (R1, R2, R3, G1, G2, T1, N1, N3, N4). Pagrindiniai įvardinti teisės šaltiniai yra Energetikos, Elektros energetikos įstatymai ir juos lydintys poįstatyminiai teisės aktai. Dalis ekspertų nurodė tarpusavio susitarimus, kurie yra dažni ypatingai srityse, kurios dar nėra galutinai ir aiškiai reglamentuotos (G1, N4). Pagrindiniai principai, kuriais remiantis turi klostytis rinkos dalyvių tarpusavio santykiai yra sąžininga konkurencija, savarankiškumas, patikimumas, atsiskaitymų tarp elektros rinkos dalyvių užtikrinimas, dalyvių lygiateisiškumas. O kad taip būtų, esamą tvarką prižiūri atitinkamos institucijos. Čia išskiriamas ir rinkos operatorius, kuris įvardijamas kaip jungiamoji rinkos dalyvių grandis ir kuris betarpiškai bendrauja su visais sektoriaus dalyviais.

Reikia paminėti, kad dalis ekspertų teigė, jog elektros rinkos dalyvių santykius turi kurti rinkos dėsniai, o jos administravimas žlugdo ir pačią rinką (G3, T2).

Valstybės įtaka Lietuvos elektros energetikos sektoriuje, nežiūrint šios ūkio šakos restruktūrizavimo, išlieka ženkli ir su tuo sutinka visi ekspertai. Dauguma (du trečdaliai) ekspertų mano, kad pagrindiniai svertai sureguliuoti elektros energetiką yra teisės aktai bei jų įgyvendinimas (R2, R3, G1, G2, T1, T2, N1, N4). Nedidelė dalis ekspertų teigė, kad rinkoje turėtų veikti savireguliacinis mechanizmas, į kurį valstybė „neturėtų per daug kištis, bet prižiūrėti, kad niekas nebūtų diskriminuojamas, kad būtų laikomasi nustatytos tvarkos ir pan.“ (R1, T2), tačiau, atsižvelgiant į Lietuvos elektros energetikos ūkio specifiką, jie pritarė esamai situacijai. Taip pat buvo įvardijami tokie reguliavimo mechanizmai kaip kainos ribų nustatymas (T2, N2), licencijų bei leidimų išdavimas (N2).

Reikia pastebėti, kad ekspertų išvardintus pagrindinius teisės aktus apima „2.3. Liberalizuoto elektros energetikos sektoriaus administravimas“ darbo dalyje pateiktas sąrašas²⁷ su juos išleidusiomis institucijomis. (Pagrindiniai teisės aktai yra Energetikos įstatymas, Elektros energetikos įstatymas ir Nacionalinė energetikos strategija bei juos lydintys teisės aktai). Paprašyti įvertinti teisinės bazės, reglamentuojančios elektros energetikos administravimą, esamą situaciją, dauguma ekspertų sutiko, kad teisės aktų kiekis šiam elektros rinkos vystymosi momentui yra optimalus, tačiau ateityje turės didėti, tokios tendencijos įprastos visose valstybėse, kur elektros rinka veikia ilgesnį laiką. Daugelis ekspertų (R1, G2, G3, T1, N1, N4) Lietuvą pavadino viena pirmaujančių Europoje aptariamam sektoriui skirtų teisės aktų leidimo atžvilgiu. Kai kurie ekspertai išvelgė ir pavienių, tačiau abstrakčių trūkumų: T2 teigė, kad reglamentavimas yra per griežtas, reikia tiekėjams daugiau laisvės, N2 – trūksta decentralizuotos gamybos skatinimo.

Apibendrinant ekspertų pasisakymus apie institucijas, turinčias didžiausią įtaką elektros energetikos administravimui, galima skirti institucijas pagal jų pagrindines funkcijas teisinės bazės kūrimo ir įgyvendinimo aspektu. Ekspertai įvardijo Seimą (pagrindinė funkcija – leisti elektros energetikos sektorių administruojančius aktus, tvirtinti Nacionalinę energetikos strategiją), Vyriausybę ir Ūkio ministeriją (leidžia poįstatyminius aktus), Valstybinę kainų ir energetikos kontrolės komisiją (priima sprendimus). Reikia pažymėti, kad išskirtinę vietą užima Ūkio ministerija, kuri, pasak R2, kuria „rinkos žaidimo taisyklės“, Valstybinę kainų ir energetikos kontrolės komisija, kuri yra pagrindinis rinkos reguliatorius (reguliuoja elektros kainą) ir Ūkio ministerijos sukurtų „žaidimo taisyklių“ rėmuose priima savo sprendimus, bei Rinkos operatorius, atliekantis priežiūrą ir prieš tai įvardintų institucijų gairių įgyvendinimą. Taip pat buvo paminėti Valstybinė energetikos inspekcija bei Energetikos inspekcija, tačiau pastarosios atlieka daugiau techninių reikalavimų priežiūrą.

²⁷ Žr. 51 psl.

Reikia pastebėti, kad rinkos dalyviai taip pat gali daryti įtaką elektros energetikos administravimui inicijuodami norminių aktų pataisymus, rašydami skundus ir pan. (R3).

4.Lietuvos elektros energetikos administravimo kaitos įvertinimas

Visumoje ekspertai elektros sektoriaus restruktūrizavimą bei šios ūkio šakos administravimą vertino teigiamai (R1, R2, R3, G1, T1, N1, N2, N3, N4). Vertindami konkrečius pokyčius, įvardijo tokius tiriamos kaitos suteiktos naudos aspektus:

- rinkos santykių arba konkurencijos įvedimas sudarė sąlygas pasiekti didesniai energetikos efektyvumui, atsirado poreikis ieškoti optimalių ekonominių sprendimų, diegti naujoves tiek įmonių, tiek visos ūkio šakos administravime;
- sukurta administracinė sistema skatina didesniai aktyvumui, darbuotojų požiūris į darbą tampa globalesnis, sąmoningesnis, nes dabar įmonė, kurioje dirba gali sudaryti galimybę didesnėms pajamoms, tiesa, padidėjo atsakomybė;
- nepaisant rinkos principo, griežtesnis administravimas sudaro palankesnes sąlygas buitiniams vartotojams, gina visuomeninius interesus;
- skaidresnės sąnaudos energetikoje, aiškūs yra skaičiavimai, t.y. galima tiksliai numatyti elektrinės statybos išlaidas, atsipirkimo, elektros gamybos ir pan.;
- skaidri kaina ir laisvė pasirinkti tiekėją, vartotojui sudaro galimybę mažiausiomis sąnaudomis pirkti elektros energiją;
- sumažėjo Vyriausybės išlaidos energetikos reguliavimui;
- įmonių valdymas tapo lengvesnis bei efektyvesnis.

Svarbu pažymėti, kad šalia pozityvių aspektų, visi ekspertai skyrė daugiau dėmesio negatyviems aptarti. Toliau pateiksime apibendrintas ir sugrupuotas problemas, kurias įvardino tyrime dalyvavę ekspertai.

Elektra gaminama ir vartojama praktiškai vienu metu, visas sektorius veikia kaip vientisas didelis mechanizmas, kurio dalis administruoja skirtingos bendrovės. Tai didina informacijos stokos ir tarpusavio nesusiderinimo riziką. Turi būti aiškiai apibrėžti ir sureglamentuoti energetikos sektoriaus, o tiksliau, rinkos dalyvių tarpusavio santykiai. Susikūrė nauji santykiai, o technologijos ir metodai iš esmės liko tie patys kaip prieš penkiasdešimt metų ir daugiau (pačiai elektros energetikai tik šimtas su trupučiu) (R1). „Tie patys žmonės dirbo ir prieš restruktūrizaciją, ir po, todėl yra išlikęs abipusis supratimas bendri darbo įgūdžiai, pažintys, kad padeda darniau dirbti, tačiau ateina nauji specialistai, kurių supratimas, požiūris yra visai kitokie.“ Taigi buvo įvardintos galimos ateities problemos susijusios su administravimo sistemoje dirbančiu personalu. Į šias bręstančias problemas būtina atsižvelgti kuriant ateities strateginius planus (R1).

Kalbant apie personalą, taip pat pažymėtina, kad kaitos pasėkoje atsirado techninės drausmės stokos pavojus, t.y. seniau periodiškai būdavo inspektuojamos įmonės, vedama periodiška įrengimų priežiūra, po restruktūrizavimo šie procesai susilpnėjo, pasidarė žymiai retesni, atsakomybė už pažeidimus tapo nebeaiški (R2).

Monopolinėje vientisoje organizacijoje, kokia buvo elektros energetikos ūkio šaka iki restruktūrizavimo, galima sutelkti grupę labai aukštos kvalifikacijos specialistų, tačiau šią organizaciją išskaidžius į pavienes įmones, pastarosiose turėti tokias specialistų grupes pasidarė per brangu, be to, ir pačių specialistų nėra tiek daug. Poreikis aukštos kvalifikacijos specialistų nėra pastovus, bet tokios paslaugos yra aktualios, tačiau niekas tokių paslaugų neteikia (R2).

Taigi, įvardintas kompetentingų, turinčių aukštą kvalifikaciją specialistų trūkumas administravimo sistemoje (N1). Su tuo susijęs ir perspektyvinio planavimo trūkumai, prognozavimo stoka (N1, N3) elektros energetikos sektoriuje ir atitinkamai tai susiję su prevencinių sprendimų priėmimu šios ūkio šakos administravime.

Nežiūrint naujos administracinės sistemos pažangumo, yra trūkumų, kurie susiję su biurokratiniais sprendimų priėmimais.

Nėra susiformavusios aiškios ir objektyvios terminų sistemos, skirtos bendravimui tarp elektros energetikos sektoriaus administravimo institucijų. Kartais susiduriama su nepagrįstais vilkinimais, operatyvumo stoka (R2), pvz. duodamam užklausimui į Ūkio ministeriją nėra nustatyto termino, per kurį ministerija turi pateikti bent patvirtinimą, kad užklausimą gavo (R2).

Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija (Komisija) priima sprendimus laikydamasi labai griežtų ribų tarp įstatymų ir taisyklių. Priima sprendimus tik kokiam nors sektoriaus dalyviui inicijavus. Tuo tarpu, Komisija turi pačią objektyviausią ir visapusiškiausią informaciją, todėl galėtų priimti sprendimus kurie pasitarnautų prevenciniu tikslu, neleidžiant atsirasti bręstančioms problemoms (R2).

Nepaisant administravimo teigiamų tendencijų viešųjų interesų srityje, ketvirtadalis ekspertų (G1, N2, N3) teigė, jog galutinis vartotojas vis dar menkai apsaugotas nuo galimos tiekėjo savivalės.

Taip pat dėl rinkos nekonkurencingumo, galimi rinkos dalyvių piktnaudžiavimai naudojantis dominuojančia padėtimi (formuojant tiekimo sąlygas, kainodaroje ar pan.) (G1).

Nors elektros energijos kaina tapo skaidri, tačiau visuomenės nariai (buitiniai vartotojai) visumoje aiškiai nesuvokia, kokią naudą tai jiems duoda, kaip tuo pasinaudoti, kaip, apskritai, elektros energetikos sektorius veikia (R1).

Įdomu tai, kad dalis ekspertų (R2, R3, N3) įvardino fenomeną, kuris būdingas posovietinėms valstybėms – psichologinis barjeras dalyvauti laisvoje rinkoje, ekonominio sąmoningumo stoka. Lietuvoje sukurta teisinė bazė sukuria asmenims laisves, kuriomis jie kartais nesinaudoja dėl dalykų,

kurie susiję su jų vidinėmis savybėmis ar galimybėmis, t.y. naudojimas suteikiamomis papildomomis laisvėmis sukelia ir papildomas pareigas, atsakomybę, riziką ir pan. Taigi, „dėl šventos ramybės“ (R2), potencialūs rinkos dalyviai yra linkę nedalyvauti rinkoje tiesiogiai, o labiau pasikliauti senesne elektros energetikos struktūra. Tai dar viena nedidelė kliūtis diegiant elektros rinką Lietuvoje.

Nemažas dėmesys buvo skiriamas teisinės bazės tobulinimui, nors visi sutiko, kad ji yra pakankamai pažangi tyrimo momentui, tačiau, pasak R2, „rašoma buvo pirmą kartą, neturint patirties, o ir patys rašantys nelabai suprato ką daro“, todėl „yra ką tobulinti“ ir tai daroma.

Teisinė bazė tyrimo momentui yra optimali, įdiegta administracinė sistema skatina rinkos dalyvių aktyvumą, atveria galimybes tapti naujais rinkos „žaidėjais“, tačiau dideliame rinkos dalyvių kiekiui nei teisinė bazė, nei ją įgyvendinanti administracinė sistema nėra pritaikytos (R2). Taip pat nėra ir techninės priemonės adaptuotos dideliame rinkos dalyvių skaičiui (R2).

Politikai dažnai daro įtaką teisinės bazės kūrimui, remdamiesi ne objektyviais specialistų siūlymais, o partijos ar kitų politinių jėgų nuostatomis, privačių interesų paskatinti, tai stabdo darnų ir tinkamą elektros energetikos administravimo ir pačio sektoriaus vystymąsi (R3, N1).

Taip pat trūksta mokslinių tyrimų (palyginimui ES senbuvės narės skiria apie 2 % nuo BVP, Lietuva apie 0,6 %), kurie leistų diegti naujas technologijas, tobulinti administravimo sistemą, elektros energetikos sektoriaus teikiamų paslaugų kokybę bei patikimumą (N1). Minėti trūkumai tiesiogiai susiję su Lietuvos politiniu pasauliu. Ekspertai pažymėjo kaip trūkumus energetikos sektoriaus svarbos sumenkinimą, t.y. per mažas svarbiausių mūsų valstybės institucijų atstovų dėmesys šiai ūkio šakai, nors, atsižvelgiant į jos teikiamą naudą visuomenei ir specifiką, ji turėtų būti prioritetinga (N1). Apskritai, pasak N1, politikai ir pramoninkai vengia atsakomybės už savo veiksmus ir ignoruoja elektros energetikos kaip pramonės specifiką. Pvz. žema elektros energijos kaina nereiškia aukštos technologijos įdiegimo, tai gali reikšti ir tai, kad kažkas yra aukojama vardan trumpalaikio kainų sumažinimo, pvz. ekologiją. Europoje išmetama vidutiniškai penki milijardai anglies dvideginio į atmosferą, tačiau jį būtų galima surinkti ir sandėliuoti, siekiant sumažinti šiltnamio efektą, bet tam reikia diegti naujas technologijas, kurios kainuoja, atitinkamai gali brangti ir elektros energija.

Svarbu pažymėti, kad vertinimai buvo nevienareikšmiški. Dalis (16 %) ekspertų teigė, kad rinka yra per griežtai administruojama ir ypatingai kainų ribų nustatymas „griaunama pačią rinkos idėją“ (T2). Pasak kraštutinių liberalizavimo šalininkų, kainos riba gali būti nustatoma tik išimtiniais atvejais, bet negali būti bendros taisyklės pobūdžio (T2). Tačiau griežtesnės elektros energetikos administravimas remia labiau socialinės politikos interesus negu laisvos rinkos, t.y. egzistuoja kainų politikos neatitikimas rinkos santykiams. Pvz. energijos transportavimo išlaidos yra žymiai didesnės aukštos įtampos tinklų vartotojams (laisviesiems vartotojams) negu visuomeniniams vartotojams (iš esmės buitiniams vartotojams). Taip yra apsaugomas socialinis interesas, bet efektyvios rinkos

požiūriu tai yra trūkumas, kuris stabdo rinkos vystymąsi, kadangi sumažina interesą jungtis į rinką ir tapti laisvu vartotoju (R2).

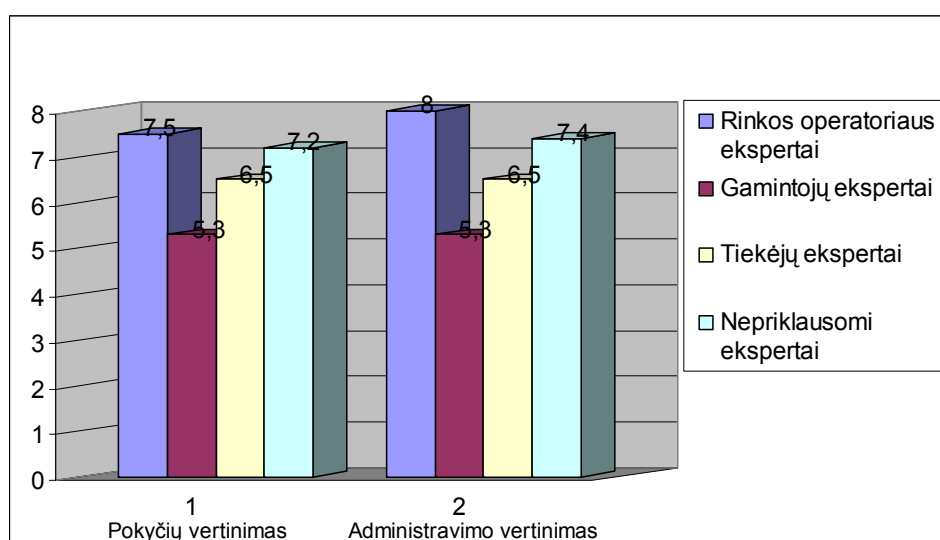
Taigi, susiformavus naujai elektros energetikos sektoriaus funkcionavimo aplinkai, susiformavo ir administravimo nauja aplinka. Galima išskirti tokias ekspertų įvardintas problemų grupes, kurios susijusios su:

1. administracinės sistemos biurokratiniu aparatu bei dirbančiu personalu (aukštos kvalifikacijos specialistų trūkumas, energetikos svarbos visuomenei sumenkinimas, naujos aplinkos darbo tradicijų nebuvimas, sprendimų priėmimo ribotumas);
2. elektros energetikos sektoriaus (rinkos) dalyviais (silpnesnių dalyvių apsaugojimas nuo dominuojančių, sąmoningumo ir aktyvumo rinkos terpėje trūkumas);
3. teisine baze (nepasirengimas prognozuojamoms permainoms);
4. mokslinių tyrimų nepakankamumu (reikalingi tyrimai minimizuojantys bręstančias problemas, kurias jau patyrė liberalizuotą energetikos sektorių turinčios šalys).

Interviu metu ekspertai buvo paprašyti įvertinti vykstančius pokyčius elektros energetikos sektoriuje bei patį sektoriaus administravimą dešimties balų sistemoje. Tiek patį liberalizuotą sektorių, tiek jo administravimą kiekvienas ekspertas įvertino panašiai (sektoriaus ir administravimo vertinimai skirdavosi ne daugiau vieno balo)²⁸.

Apskaičiavus gautų balų vidurkius pagal ekspertų atstovaujamas grupes, yra matomos tendencijos, kad negatyviausiai vertina elektros energetikos administravimą gamintojų atstovai, o pozityviausiai rinkos operatoriaus ir nepriklausomų ekspertų grupių atstovai.

1 diagrama. Elektros energetikos sektoriaus kaitos ir administravimo vertinimai

²⁸ Žr. 1 diagramą.

Apibendrinant ekspertų vertinimus, galima teigti, jog visumoje elektros energetikos administravimo kaita buvo ir tyrimo momentu yra naudinga visuomenei, tačiau prognozuojamos negatyvios tendencijos, kurių pasekmėje nuostoliai gali būti žymiai didesni, negu gauta nauda. Todėl reikia įvertinti Lietuvos bei valstybių, kurios turi didesnę liberalizuoto elektros energetikos sektoriaus patirtį, administravimo ypatumus ir imtis prevencinių priemonių. Viena iš galimų prevencijos krypčių – mokslinių tyrimų finansavimas ir atlikimas, informacinės seniau liberalizuotų elektros sektorių valstybių patirtį apibendrinančios bazės sukūrimas.

Reikia pažymėti, kad galima išvelgti tam tikras tendencijas ekspertų ir jų atstovaujamos grupės atžvilgiu., t.y., skirtingų grupių ekspertai tą pačią situaciją vertino skirtingais aspektais. Pvz. rinkos operatoriaus ekspertas dažniau pabrėždavo rinkos operatoriaus įtaką rinkai ir jos administravimui ir teigė, kad administravimas yra pakankamas (taip teigė visi šios grupės atstovai), tuo tarpu nepriklausomam tiekėjui atstovaujantis ekspertas labiau pabrėžė laisvesnės rinkos ir administravimo „sušvelninimo“ poreikį.

Atsižvelgiant į tai, galima teigti, kad pasiteisino ekspertų parinkimas iš įvairių sektorių, tai leido ištirti įvairesnes nuomones bei plačiau išnagrinėti tyrimo objektą.

IŠVADOS

1. Atlikus tyrimą, galima teigti, kad Elektros energetikos administravimo kaitą lėmė tokios veiksmų grupės: 1) geopolitiniai, 2) socialiniai – ekonominiai ir 3) teisiniai veiksniai.

1) Geopolitinėje grupėje išskirtinos tokios tendencijos:

a) pasaulinės tendencijos (ekonomikos veiklos globalizavimas, prekybos liberalizavimas, technologijų kaita);

b) Lietuvos nepriklausomybės siekimas bei politinio ir ekonominio saugumo užtikrinimas (ieškoma alternatyvių pirminės energijos šaltinių, kurie leistų sumažinti priklausomybę nuo Rusijos);

c) siekis integruotis į Vakarų valstybių bendruomenę ir ypatingai į Europos Sąjungą (Vakarų valstybių paramos užsitikrinimas, integracija į ES ūkį, sujungiant Lietuvos ir Vakarų Europos energetines sistemas).

2) Socialinių – ekonominių veiksmų grupėje išskirtinos tokios tendencijos:

a) valstybės gyventojų skaičiaus kaita (didėjant skaičiui, auga elektros energijos suvartojimas, administravimas darosi sudėtingesnis, ieškoma naujų technologijų);

b) ekonomikos kilimas (ekonomika tiesiogiai siejama su suvartotos energijos kiekiu);

c) aplinkosauga (susirūpinta tarša, ieškoma būdų ją sumažinti);

d) konkurencija, kainų skaidrumas (vartotojas gauna galimybę pagal sau priimtina kainą pasirinkti tiekėją);

e) vartotojų apsauga (vartotojas kaip silpnesnis elektros energetikos sektoriaus dalyvis yra lengvai pažeidžiamas).

3) Teisinių veiksmų grupė suformavo teisinius pagrindus geopolitinių ir socialinių – ekonominių veiksmų įgyvendinimui bei sudarė sąlygas elektros energetikos kaitos administravimui:

a) priimti tarptautiniai įsipareigojimai liberalizuoti elektros energetikos sektorių (Energetikos chartijos sutartis bei Europos Sąjungos reglamentas ir direktyvos);

b) priimti teisės aktai leidžiantys įgyvendinti liberalizuoto elektros energetikos sektoriaus administravimą (Energetikos, Elektros energetikos įstatymai, jų poįstatyminiai aktai, Nacionalinė energetikos strategija).

2. Tyrime dalyvavusių ekspertų nuomonė dėl Lietuvos elektros energetikos teisinės bazės yra nevienareikšmiška ir svyruoja skalėje nuo „optimalu“ iki „patenkinama“. „Optimalu“ vertinimo pagrindas yra teisinės bazės atitikimas tyrimo momentu esamoms elektros energetikos sektoriaus

ypatumams ir elektros rinkos vystymosi stadijai. „Patenkinama“ – vertinimas grindžiamas elektros rinkos tendencijomis ir numatomais teisinės bazės papildymais.

3. Lietuvoje yra siekiama įdiegti Šiaurės šalių elektros rinkos modelį „Nord Pool“, kadangi šio modelio įdiegimas reikalauja mažiau techninių bei teisinio reglamentavimo pakeitimų lyginant su kitomis elektros rinkomis: Nyderlanduose, Didžiojoje Britanijoje ir Belgijoje veikiančia „APX group“ arba Vokietijoje veikiančia „Elektro-Elektronik Pranjic“.

4. Atlikus tyrimą buvo nustatyta, kad siekiant pilnai liberalizuoti Lietuvos elektros energetikos sektorių, būtina parengti šiuos teisės aktus: „Prekybos momentinėje rinkoje taisyklės“, „Sezoninio ir metinio patarnavimo taisyklės“, nes

a) tyrimo momentu Lietuvos elektros energetikos sektoriuje nėra įdiegtos šios rinkos dalys: „momentinė rinka“, „sezoninis ir metinis patarnavimas“;

b) remiantis valstybių, kuriose veikia elektros rinka, patirtimi, minėtos dalys yra būtinos efektyviai elektros rinkos veiklai;

c) tinkamas elektros rinkos teisinis reglamentavimas yra būtinas efektyviam elektros energetikos administravimui.

5. Ištyrus Lietuvos elektros energetikos sektorių, buvo nustatyta, kad elektros rinka tyrimo momentu yra nepakankamai konkurencinga dėl tokių priežasčių:

a) mažai rinkos dalyvių, kurie galėtų konkuruoti (stambesni gamintojai: Ignalinos atominė elektrinė, Vilniaus bei Kauno termofikacinės elektrinės, Lietuvos elektrinė (Elektrėnų));

b) Ignalinos atominė elektrinė iškraipo rinką (gamina pigiausiai ir daugiau negu Lietuva pajėgi suvartoti).

6. Atlikus tyrimą, nustatyta, kad Lietuvos elektros energetikos liberalizuojamas sektorius, nežiūrint išvardintų trūkumų, yra administruojamas veiksmingai, nes yra sukurti ir funkcionuoja administravimo pagrindai, būtini elektros rinkos veiklai:

a) yra įgyvendinta sektoriaus restruktūrizacija atskiriant elektros energijos gamybą, transportavimą ir perdavimą;

b) sukurta teisinė bazė elektros rinkos veikimui ir jos administravimui (harmonizuoti tarptautiniai teisės aktai, priimti Energetikos, Elektros energetikos įstatymai bei juos lydintys teisės aktai);

c) atitinkamoms institucijoms deleguotos elektros energetikos sektoriaus administravimo kompetencijos (Ūkio ministerijai, Valstybinei kainų ir energetikos kontrolės komisijai).

Taigi, atliktas tyrimas patvirtina iškeltą hipotezę, kad Lietuvos elektros energetikos liberalizuojamo sektoriaus administravimas yra veiksmingas.

REKOMENDACIJOS

1. Tikslinga sudaryti poįstatyminių teisės aktų rengimo grupę iš visų elektros rinkos atstovų, nes iki mūsų atlikto tyrimo pagrindinius poįstatyminius teisės aktus rengdavo tik AB „Lietuvos energija“ darbuotojai.

2. Siekiant sukurti efektyvią elektros rinką Lietuvoje ir ją integruoti į Šiaurės šalių elektros rinką „Nord Pool“, yra tikslinga:

a) parengti „Prekybos momentinėje rinkoje taisykles“ bei „Sezoninio ir metinio patarnavimo taisykles“;

b) sparčiau pradėti derybas dėl elektros prekybos Baltijos rinkoje (bendrai su Latvija ir Estija);

c) pradėti aukštos įtampos linijų statybas ir susijungti su Lenkijos elektros transportavimo linijomis.

3. Tikslinga į Energetikos agentūros, veikiančios prie Ūkio ministerijos, funkcijų sąrašą įtraukti duomenų bazės, sudarytos iš valstybių, kuriose jau veikia elektros rinka, patirties analizės ir pritaikymo Lietuvos poreikiams, priežiūrą.

4. Siekiant elektros energetikos administracijos darbuotojų produktyvaus darbo besikeičiančioje aplinkoje, yra tikslinga organizuoti seminarus – mokymus, kurie supažindintų darbuotojus su elektros energetikos sektoriaus ir jo administravimo kaitos ypatumais.

5. Tikslinga vykdyti viešųjų ryšių kampaniją susijusią su elektros energetikos kaita. Ypatingas dėmesys turėtų būti skiriamas silpniausių rinkos dalyvių, vartotojų teisių apsaugai.

6. Atlikta ekspertų apklausa rodo poreikį vykdyti tyrimus siekiant tobulinti šias sritis:

1) Elektros energetikos sektoriaus raidos prognozavimas bei planavimas, užtikrinant pakankamus pajėgumus energetiniams poreikiams tenkinti, nes naujiems pajėgumus užtikrinantiems įrenginiams pastatyti reikia ilgo laiko tarpo (nuo 7 iki 10 metų).

2) Aukštos kvalifikacijos energetikos administravimo specialistų parengimas, nes:

a) dėl elektros energetikos specifikos, šio sektoriaus administravimo specialistai turi būti susipažinę su sektoriaus rinkos ypatybėmis;

b) sektoriaus administravime tyrimo metu dirbo mažai specialistų, kurie yra išsamiai susipažinę su elektros energetikos ypatybėmis.

3) Elektros energetikos administravimo personalo mokymai siekiant jų darbo efektyvumo naujomis (liberalizuoto sektoriaus) sąlygomis, kadangi restruktūrizavus sektorių pasikeitė personalo santykių struktūra, tačiau darbo tradicijos liko tos pačios.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 31-953.
2. Lietuvos Respublikos energetikos įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr.56-2224.
3. Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr.66-1984; 2000, Nr.113-3606; 2001, Nr.56-1983.
4. Lietuvos Respublikos branduolinės energijos įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr.119-2771.
5. Lietuvos Respublikos įmonių įstatymas // Valstybės žinios. 1990, Nr.14-395; 1995, Nr.60-1503.
6. Lietuvos Respublikos vartotojų teisių gynimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr.85-2581.
7. Nacionalinė energetikos strategija // Valstybės žinios. 1999, Nr.86-2568; 2002, Nr.99-4397.
8. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. liepos 1 d. nutarimas Nr.1014 „Dėl Valstybinės atominės energetikos saugos inspekcijos nuostatų ir Valstybinės atominės energetikos saugos inspekcijos tarybos nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2002, Nr.69-2814.
9. Lietuvos Respublikos ūkio ministro 2002 m. liepos 26 d. įsakymas Nr.279 „Dėl Valstybinės energetikos inspekcijos prie Ūkio ministerijos nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2002, Nr.79-3374.
10. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. sausio 18 d. nutarimas Nr.50 „Dėl Nacionalinės vartotojų teisių apsaugos tarybos prie Teisingumo ministerijos nuostatų patvirtinimo // Valstybės žinios. 2001, Nr.7-198.
11. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. rugsėjo 22 d. nutarimas Nr.1138 „Dėl Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 1998, Nr.84-2353; 2002, Nr.20-766.
12. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. lapkričio 7 d. nutarimas Nr.1747 „Dėl Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2002, Nr.109-4819.
13. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. lapkričio 8 d. nutarimas Nr. 1400 „Dėl Lietuvos nacionalinės 2004 metų struktūrinės reformų ataskaitos“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 164-5991.
14. Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. spalio 10 d. nutarimu Nr. IX-1130 „Dėl Nacionalinės energetikos strategijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 99-4397.

15. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. vasario 9 d. nutarimas Nr. 149 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 – 2004 metų programos įgyvendinimo priemonių patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2001, Nr. 14-437.
16. Energetikos chartijos 1994 m. gruodžio 17 d. sutartis // Valstybės žinios. 1998, Nr.66-1912
17. Konsoliduota Europos Bendrijos Steigimo Sutartis // Valstybės žinios. 2004, Nr. 2-2.
18. Tarybos direktyva 90/377/EEB 1990 m. birželio 29 d. „Dėl Bendrijos tvarkos, leidžiančios padidinti dujų ir elektros energijos kainų galutiniams pramonės vartotojams skaidrumą“. Oficialus Europos Sąjungos žurnalas Nr. 185-16. Briuselis.
19. Tarybos direktyva 90/547/EEB 1990 m. spalio 29 d. „Dėl elektros energijos tranzito elektros perdavimo tinklais“. Oficialus Europos Sąjungos žurnalas Nr. 313-30. Briuselis.
20. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 96/92/EB 1996 m. gruodžio 19 d. „Dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių“. Oficialus Europos Sąjungos žurnalas Nr. 27-20. Briuselis.
21. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2003/54/EB 2003 m. birželio 26 d. „Dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinanti Direktyvą 96/92/EB“. Oficialus Europos Sąjungos žurnalas Nr. L 175/37. Briuselis.
22. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) nr. 1228/2003 2003 m. birželio 26 d. „Dėl prieigos prie tarpvalstybinių elektros mainų tinklo sąlygų“. Oficialus Europos Sąjungos žurnalas Nr. L 176VL Briuselis.

Specialioji literatūra ir kiti šaltiniai

23. Bačauskas A.. Kokių reformų reikia elektros ūkyje // Mokslas ir technika. 2001, Nr.2. P. 4-7.
24. Bačauskas A. Lietuvos elektros ūkis: L. Kaulakis, Elektros komisija, Europos Sąjunga // Elektros energetika ir technologijos: konferencijos, skirtos profesoriaus Leono Kaulakio 100-osioms gimimo metinėms pažymėti, pranešimų medžiaga, KTU, 2003 balandžio 24-25. 2003, P. 7-8.
25. Bailey W.G. The Encyclopedia of Police Science. – New York: State University of New York, 1995.
26. Burba, A., Bachanovas P. Energetikos chartijos sutartis ir energijos efektyvumo politikos problemos Lietuvoje // Energetika. 2000, Nr. 3. P. 57 – 62.
27. Burneikis J. Elektros energetikos sistemos reformos eiga // Mokslas ir technika. 2001, Nr.5, P. 6-7.

28. Cicėnas R. Nagrinėjame nacionalinę energetikos strategiją // <http://www.ekostrategija.lt/lt/5/1/21>; prisijungimo laikas 2005-05-13
29. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius: LTSR Mokslų akademija, 1972. P. 147.
30. Ginters V., Kruskops A., Stuklis I. Latvijos elektros energetikos sistemos plėtros perspektyvos kuriant bendrą Baltijos ir Šiaurės Europos elektros rinką // Energetikos politika, rinkos ir technologijos Centrinėje ir Rytų Europoje XXI amžiuje: regioninis forumas, Vilnius, 1999 m. 09 16-18 d. Kaunas: Lietuvos Energetikos institutas, 2000.
31. Jacobs S. H., “The Golden Age of Regulation”, (The CEPMLP Internet Journal) <http://www.dundee.ac.uk/cepmlp/journal/html/article7-13.html>; prisijungimo laikas 2005-04-19.
32. Jankauskas V. Ekonominis komunalinių įmonių reguliavimas. Kaunas: Lietuvos energetikos institutas, 1997
33. Jankauskas, V. Elektros energetikos sektoriaus restruktūrizavimas // Energijos kainos: valstybinė energetikos išteklių kainų ir energetinės veiklos kontrolės komisija. 1999, Nr. 2. P.3 – 7.
34. Jankauskas, V. Lietuvos elektros energetikos liberalizavimas // Energijos kainos: valstybinė energetikos išteklių kainų ir energetinės veiklos kontrolės komisija. 1999, Nr. 2. P. 15 – 16.
35. Jankauskas, V. Energetikos sektoriaus pertvarkymas ir energijos kainodaros reforma // Energetikos politika, rinkos ir technologijos Centrinėje ir Rytų Europoje XXI amžiuje: regioninis forumas, Vilnius, 1999 m. 09 16-18 d. Kaunas: Lietuvos Energetikos institutas, 2000.
36. Jankauskas V., Europos Sąjungos Elektros ir Dujų direktyvų įgyvendinimo Lietuvoje problemos // Energetika. 2004, Nr. 1. P. 8–16
37. Juozaitis R.. Ilgas lietuviškos elektros kelias į Vakarus // Mokslas ir Technika. 2005, Nr. 5. P.3-8.
38. Kardelis K. Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Kaunas: Judex, 2002.
39. Khatib H. Economy Evaluation of Projects in the Electricity Supply Industry, The Institution of Electrical Engineers. London, UK, 2003. P. 147-151.
40. Kiršienė J., Pakalniškis V., Ruškytė R., Vitkevičius P. Civilinė teisė, bendroji dalis. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004. T. 1. P.91-102.
41. Klemavičius A., Kugelevičius J. Energetikos ir gamtinių dujų tiekimo sistemos reguliavimas Europos Sąjungoje ir Lietuvoje // Energetika. 1999, Nr.3. P. 44-54.
42. Krakauskas M., Pažeraitė A. Konkurentinės rinkos įgyvendinimo galimybės Lietuvos energetikos sektoriuje // Energetikos politika, rinkos ir technologijos Centrinėje ir Rytų

- Europoje XXI amžiuje: regioninis forumas, Vilnius, 1999 m. 09 16-18 d. Kaunas: Lietuvos Energetikos institutas, 2000.
43. Kugelevičius J.A., Kuprys A., Kugelevičius J. Energetikos raidą sąlygojančių veiksnių prognozės // Energetika. 2005, Nr. 1. P.27-33.
 44. Lietuvos energetika. Vilnius: Lietuvos energetikos institutas, 2002.
 45. Lindstrom K. Development of the Spot Market in Finland, 1995-98 - Lessons for the Baltics // Proceedings of a conference on *Gradual* Development Options of the Baltic Electricity Market, 7-9 December 1998. 1998, Latvia.
 46. Lietuvos Respublikos Ūkio ministerija. 2003 veiklos ataskaita. Vilnius, 2004.
 47. Elektros rinka Lietuvoje. Atmintinė / AB Lietuvos energija. – Vilnius, 2005, 48 p.
 48. Marek Z. Mechanizmy rynkowe w elektroenergetyce – zagadnienia wybrane. Warszawa, 2001.
 49. Miškinis V. Cooperation between Lithuania and Western countries on energy sector development issues // International journal of global energy issues. 2003, No. 2/3 (19). P. 151-156.
 50. Miškinis V. Energijos vartojimo Lietuvoje tendencijos // Energetikos politika, rinkos ir technologijos Centrinėje ir Rytų Europoje XXI amžiuje: regioninis forumas, Vilnius, 1999 m. 09 16-18 d. Kaunas: Lietuvos Energetikos institutas, 2000.
 51. Miškinis V., Konstantinavičiūtė I. Energijos poreikių lyginamoji analizė // Elektros energetika ir technologijos: konferencijos, skirtos profesoriaus Leono Kaulakio 100-osioms gimimo metinėms pažymėti, pranešimų medžiaga, KTU, 2003 balandžio 24-25. 2003, P. 22-23.
 52. Pažeraitė A. Elektros energetikos bendrovių vadybos ir kainodaros valdymo tobulinimas // Energetika. 2003, Nr. 1. P 69-74.
 53. Pažeraitė A., Krakauskas M. Europos Sąjungos ir Lietuvos energetikos teisės skirtumai // Energetika. 2005, Nr. 1. P. 23 – 26.
 54. Savickas J., Kavaliauskas A. Subalansuotos plėtros aspektai energetikoje // Šilumos energetika ir technologijos: konferencijos pranešimų medžiaga, Kauno technologijos universitetas, 2003 vasario 3, 4. 2003, P. 292-298.
 55. Schuttler P. Energetikos Chartijos proceso svarba Centrinei ir Rytų Europai // Energetikos politika, rinkos ir technologijos Centrinėje ir Rytų Europoje XXI amžiuje: regioninis forumas, Vilnius, 1999 m. 09 16-18 d. 2000, P. 19 – 24.
 56. Štilinis R. Bendros Baltijos elektros rinkos problemos ir privalumai // Elektros energetika ir technologijos: konferencijos, skirtos profesoriaus Leono Kaulakio 100-osioms gimimo metinėms pažymėti, pranešimų medžiaga, KTU, 2003 balandžio 24-25. 2003, P. 67-68.

57. Štreimikienė D. Vietiniai ir globaliniai darnios energetikos plėtros politikos įgyvendinimo Lietuvoje aspektai // Energetika. 2002, Nr. 1. P. 53 – 60.
58. Štreimikienė D. Tūkstantmečio plėtros tikslai ir energetika // Elektros erdvės. 2003, Nr.1, P. 24-25.
59. Štreimikienė D., Konstantinavičiūtė I. Darna energetikos vystymosi rodiklių įvertinimas // Elektros energetika ir technologijos: konferencijos, skirtos profesoriaus Leono Kaulakio 100-osioms gimimo metinėms pažymėti, pranešimų medžiaga, KTU, 2003 balandžio 24-25. 2003, P. 20-21.
60. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985. P. 130.
61. Teisinės informacijos centras *Europos Sąjungos teisės seminarai*. Vilnius, 2005, 557 – 729 p.
62. Tidikis R. „Socialinių mokslų tyrimų metodologija“. Vilnius: LTU, 2003, 626 p.
63. Urmonas A., Milčiuvienė S. Elektros rinkos teisinis reguliavimas // Jurisprudencija. Vilnius: LTU, 2003, t. 42(34); P. 90–100.
64. Valentukevičius V., Vilemas J. Integracija į Europos Sąjungą ir ilgalaikė energetikos politika Lietuvoje // Energetikos politika, rinkos ir technologijos Centrinėje ir Rytų Europoje XXI amžiuje: regioninis forumas, Vilnius, 1999 m. 09 16-18 d. 2000, P. 25 – 41.
65. Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000, 375 p.
66. Vilemas J., Lietuvos elektros energetika po reformų // Elektros energetika ir technologijos: konferencija skirta profesoriaus Leono Kaulakio 100-osioms gimimo metinėms pažymėti, KTU, 2003 balandžio 24-25. 2003.
67. Walde T.W. *European Energy Law under the Impact of Globalization: From State to Market, from Plan to Contract, from Public Ownership to Economic Regulation and Beyond*. First draft, 2000.
68. Zerka M. *Mechanizmy rynkowe w elektroenergetyce – zagadnienia wybrane*. Warszawa, 2001.
69. Zimmermann Ch. F. Konkurencinė elektros rinka Baltijos šalyse // Energetikos politika, rinkos ir technologijos Centrinėje ir Rytų Europoje XXI amžiuje: regioninis forumas, Vilnius, 1999 m. 09 16-18 d. Kaunas: Lietuvos Energetikos institutas, 2000.
70. Zubavičiūtė A. Europos Sąjungos energetikos politika // Energijos kainos: valstybinė energetikos išteklių kainų ir energetinės veiklos kontrolės komisija. 1999, Nr. 2. P. 9-15.
71. Милнер Б.З. Реформы управления и управление реформами. Часть I. Москва: Наука, 1994.
72. Тихомиров Ю.А. Курс административного права и процесса. Москва, 1998. С.396.
73. <http://www.apx.nl>; prisijungimo laikas: 2005-05-06
74. <http://www.eep.de>; prisijungimo laikas: 2005-05-06

75. <http://www.ekostrategija.lt>; prisijungimo laikas: 2005-04-02
76. <http://www.elexon.com/bscrelateddocs/default.aspx>; prisijungimo laikas: 2005-05-07
77. <http://www.euroelectric.org>; prisijungimo laikas: 2005-05-06
78. <http://www.lietuvosenergija.lt>; prisijungimo laikas: 2005-05-12
79. <http://www.nordpool.com>; prisijungimo laikas: 2005-06-15
80. <http://www.ofgem.com>; prisijungimo laikas: 2005-05-06
81. <http://www.regula.lt/index.php?-1185636468>; prisijungimo laikas: 2005-09-26
82. <http://www.ukmin.lt/>; prisijungimo laikas: 2005-05-06

SANTRAUKA

Elektros energetikos administravimo Lietuvoje kaitos ypatumai

Pasaulinės ūkio liberalizavimo tendencijos, užgimusios prieš kelis dešimtmečius Vakaruose, palietė ir Lietuvos elektros energetikos ūkį – ilgą laiką Lietuvoje egzistavusi monopolinė vertikali elektros energetikos administravimo struktūra keičiama į restruktūrizuotą liberalų rinkos modelį.

Darbo tikslas - ištirti Lietuvos Respublikos elektros energetikos administravimo kaitos ypatumus pereinant į elektros energetikos liberalizuotą rinką.

Siekiant ištirti ir atskleisti Lietuvos elektros energetikos administravimo kaitos ypatumus, darbas yra suskirstytas į tris dalis (skyrius). Pirmajame skyriuje apžvelgiama Lietuvos elektros energetikos administravimo raida bei siekiama identifikuoti ir ištirti veiksnius, kurie turėjo įtaką analizuojamai kaitai atsirasti. Veiksnių analizė leidžia geriau suprasti kaitos esmę, jos tikruosius tikslus ir galimas pasekmes. Antrajame skyriuje nagrinėjama šių veiksnių sąlygotos kaitos tikslų įgyvendinimas, daugiau dėmesio skiriant Lietuvos elektros energetikos administravimo ypatumams, kurios yra charakteringos nagrinėjamam Lietuvos energetikos ūkio sektoriui. Trečiame skyriuje atliekamas elektros energetikos administravimo kaitos Lietuvoje tyrimas. Reikia pažymėti, kad atliktos ekspertų apklausos duomenys įtraukti į pirmas dvi teorines dalis, siekiant teorinę ir praktinę dalis integruoti į vieną visumą.

Darbe naudojami istorinis, lyginamasis, lingvistinis, sisteminės analizės, ekspertinis ir kiti tyrimo metodai.

Atlikus tyrimą nustatytos elektros energetikos administravimo kaitai turėjusios įtaką veiksmų grupės (geopolitinės, socialinės – ekonominės, teisinės) bei jų tarpusavio sąveika. Taip pat nustatyta, kad tyrimo momentu Lietuvos elektros energetikos sektoriaus administravimas nėra visiškai liberalizuotas, elektros rinka dar formuojasi, nustatytos priemonės, galinčios paspartinti rinkos formavimąsi ir pasiekti reikiamą administravimo lygį.

SUMMARY

Specificities of Transformation of Electricity Energetic Administration in Lithuania

Worldwide economy's liberalization trends, started in the West two decades ago, have also touched Lithuanian electricity energy market – the long-lasting monopolistic vertical structure of electricity energetic has been transformed into restructured liberal model of market.

The aim of the paper is to analyze specificities of Lithuanian electricity energy administration when transforming into restructured liberal model of market.

The paper is divided into three parts (chapters) striving to thoroughly analyze and reveal the specificities of transformation of Lithuanian electricity energetic administration. In the part 1, development of Lithuanian electricity energetic administration is analyzed and factors that have had reasonable influence on the analyzed changes to emerge are identified and analyzed. In chapter 1, development of Lithuanian electricity energetic administration is surveyed and factors, that have had substantial influence on the analyzed changes to emerge, are scrutinized. Analysis of factors allows better understanding of the derivation of transformation, its actual goals and possible subsequences. The chapter 2 treats of implementation of transformation aims conditioned by analyzed factors, bestowing greater attention on characteristics of electricity energy administration that are typical for researched Lithuanian energetic economy sector. In the chapter 3, electricity energy experts (who are conversant with transformation of administration and therefore are able to more objectively assess the transformation and its subsequences) assess the analyzed transformation of administration. It is noteworthy fact, that opinions of the experts have been included into first two theoretical parts, striving to aggregate together the theoretical and practical parts.

Historical, comparative, linguistic, method of system analysis, expert's method and other methods are used in the paper. After analysis was made, group of factors (geopolitical, socio-economic, legal) that had substantial influence on the analyzed changes and their interaction have been identified. It is deduced that during the time of survey, the administration of Lithuanian electricity energetic sector has not been fully liberalised, electricity market is in formation stage and expedients enabling to foster the market formation and reach the due level of administration has also been identified.

PRIEDAI

1 priedas. Interviu vedėjo ekspertiniame tyrime naudotos anketos pavyzdys.

Respondentas: _____

Data: _____

Eil. nr.	Klausimai
1. Elektros energetikos administravimas:	
1.1.	Kaip suprantate sąvoką „elektros energetikos administravimas“?
1.2.	Kokia yra Lietuvos elektros energetikos administravimo specifika?
2. Elektros energetikos administravimo kaitą lemiantys veiksniai:	
2.1.	Kokie veiksniai turėjo įtakos administravimo kaitai?
2.2.	Kurie veiksniai yra svarbiausi? Kodėl?
3. Lietuvos elektros energetikos liberalizuotos rinkos administravimo ypatumai:	
3.1.	Kokie yra Lietuvos elektros rinkos ypatumai? Kuo Lietuvos skiriasi nuo kitų šalių?

3.2.	Kaip Jūs suprantate, kas yra elektros rinkos dalyviai? Kokie yra elektros rinkos dalyvių santykiai ir kas šiuos santykius reguliuoja?
3.3.	Kokiais svertais valstybė daro įtaką elektros energetikos reguliavimui?
4. Lietuvos elektros energetikos administravimo kaitos įvertinimas:	
4.1.	Kaip vertinate įvykusius pokyčius?
4.2.	Kokius galėtumėte įvardinti minėtų elektros energetikos administravimo sistemų privalumus bei trūkumus? <i>Privalumai:</i> <i>Trūkumai:</i>

2 priedas. Tyrime dalyvavusių ekspertų sąrašas.

Tyrime dalyvavusių ekspertų sąrašas

Ekspertų grupė	Eksperto eilės numeris	Eksperto kodas	Ekspertas	Eksperto padėtis elektros energetikos aspektu
Rinkos operatoriaus ekspertai	1.	R1	Dr. A. Bačauskas	AB „Lietuvos energijos“ Strateginio skyriaus viršininkas, Kauno technologijos universiteto profesorius (1998-1999 m. AB „Lietuvos energijos“ generalinis direktorius)
	2.	R2	R. Jurkevičius	AB „Lietuvos energijos“ Marketingo departamento direktorius
	3.	R3	G. Radvila	AB „Lietuvos energijos“ Rinkos departamento elektros prekybos skyriaus viršininkas
Gamintojų ekspertai	4.	G1	S. Baltrušaitis	Kauno termofikacijos elektrinės Planavimo skyriaus vyr. specialistas
	5.	G2	A. Miliušas	Kauno termofikacijos elektrinės techninio skyriaus viršininkas
	6.	G3	E. Banevičius	Kauno termofikacijos elektrinės techninio skyriaus viršininko pavaduotojas
Tiekėjų ekspertai	7.	T1	S. Kasparavičius	AB „Rytų skirstomųjų tinklų“ (visuomeninis tiekėjas) Elektros tiekimo direktorius
	8.	T2	R. Mačenskas	Prekybos namų „Giro“ (nepriklausomas tiekėjas) Direktorius
Nepriklausomi ekspertai	9.	N1	R. Rukšėnas	Lietuvos elektros energetikos asociacijos prezidentas
	10.	N2	Dr. M. Krakauskas	Energetikos instituto vyr. mokslinis darbuotojas
	11.	N3	Dr. A. Pažėraitė	Energetikos instituto vyr. mokslinis darbuotojas
	12.	N4	V. Sirutis	UAB „Algaudra“ konsultantas energetikos klausimais (1992 – 1995 m. Lietuvos energija generalinis direktorius)

3 priedas. Ekspertinio tyrimo informacinis protokolas.

Respondentas: R1

Data: 2005 11 28

Eil. nr.	Klausimai
1. Elektros energetikos administravimas:	
1.1.	<p>Kaip suprantate sąvoką „elektros energetikos administravimas“?</p> <p>Sąvoką apsprendžia dabartinė elektros energetikos struktūra. Anksčiau iki 2002 m. elektros energetika priklausė mūsų vienai bendrovei. O po 2002 m. elektros energetika yra išdalinta į atskiras kompanijas. Tas fizinis atskyrimas ne daug kur yra ES šalyse. Ten skaidoma arba pagal ES direktyvas ir taip yra grynai tik kokiose trijose šalyse. Mes viską įvykdėm pagal ES elektros energetikos vidaus direktyvą. Kaip sakant daugiau negu reikalauja. Elektros energetikos administravimu galime vadinti priemonių visumą, kuriomis tvarkome elektros energetiką.</p>
1.2.	<p>Kokia yra Lietuvos elektros energetikos administravimo specifika?</p> <p>Skiriasi pirmiausia tuo, kad elektra kaip toks produktas yra greičiau pagaminamas ir suvartojamas negu kas spėja pagalvoti, kad suvartoto. Tai čia yra esminis skirtumas. Elektros energija yra didelė, gigantiška mašina ir čia viskas vyksta šviesos greičiu. Ir ta mašina užima net kelis žemynus arba net visą žemyną. Tai čia yra toks, mano galva esminis skirtumas. Reikia labai stengtis, kad elektrą galėtum pavadinti preke, nes čia gali galvoti, kad prekė kartu yra ir paslauga.</p> <p>Visose šalyse yra ta pati problema, gali galvoti, kad tai yra pramonės šaka, bet iš esmės čia yra didelė mašina, kurios visos dalys yra ekologiškai susiję. Elektrą pagamini ir suvartoji, o atsargų negali sukaupti niekaip. Procesai vyksta šviesos greičiu. Reiškia žmogus jų valdyti negali. Reikia kad automatinė būtų. Objektai išsidėstę per t.t. teritoriją, yra tūkstančiais kilometrų nutolę, bet dalyvauja vienam ekologiniam procese. Na ir jei toliau šnekėt, tai be elektros dabar mažai kas gali veikti. Kitaip sakant nuo elektros energetikos priklauso visa šalies ekonomika. Ir būtent todėl elektros energetika turi labiau žiūrėti į priekį negu bet kokia kita šaka. Norint pastatyti naują elektrinę reikia 10-12 metų, kuri turės dirbti 40-60 metų, taigi ta prognozė turi būti tolimesnė negu žmogaus gyvenimas.</p>
2. Elektros energetikos administravimo kaitą lemiantys veiksniai:	
2.1.	<p>Kokie veiksniai turėjo įtakos administravimo kaitai?</p> <p>Priežastys yra kelios. Tai kaip jau sakiau, kad energetika yra sudėtinga, turi įtakos visai šalies ekonomikai ir atsirado abejonė ar ta elektros energetika funkcionuoja pakankamai efektyviai. Nes iki 1990m. ji buvo reguliuojama ir tik paskui, 1992-1993 metais buvo pradėta energetiką išskaidyti ir sukurti sąlygas konkurencijai. Ir dabar daug kas galvoja, kad tą energetiką gali išgelbėti konkurencija. Bet kol kas tokių požymių nesimato. Pradžioj tai buvo efektas toks, kainos vienur sumažėjo kai kam, o dabar jos pradeda augti. Tas sumažėjimas buvo dėka to rezervo, atsargų, kurios buvo padarytos anksčiau, o dabar tos atsargos arba kitaip sakant, galių rezervas baigėsi ir dabar neaišku ką daryt. Naujų elektrinių niekas nestato, atnaujina senas, tik Suomiaai stato didesnę elektrinę, o visur kitur tas rezervas mažėja ir neaišku kaip tą išspręst. Gal esi girdėjęs, dabar ES ruošiasi priimti tokią direktyvą, taip vadinasi “security of supply”, bet treči metai negali susitarti, kadangi kol kas nesuranda recepto ką reikėtų padaryt, kad ateitų investicijos su naujų elektrinių statyba.</p> <p>Vienas profesorius sakė, kad elektros energetika žlugo, žlunga arba žlugs, kadangi konkurencijos sąlygom rizika investicijom padidėja elektros ūkyje. O investicijų reikia didelių ir kaip sakiau elektrinę pastatysi per dešimt metų, o ji gali atsipirkti tik dar per koki 30m ir daugiau. Tolima perspektyva, tai dėl to niekas nepuola investuoti. Kadangi geriau pastatyt “Maximą” ar “Akropolį”, o energetikoj neaišku kaip tą padaryt.</p> <p>Veiksniai:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. reik galvoti, kad energetika veiksmingiau veiktų 2. tikslas buvo, kadangi energetika iki tol buvo valdoma valstybės, o į energetiką reikia didelių investicijų tai vyriausybei galvą skauda dėl to. Tai buvo galvojama, kad tą energetiką reikia išskaidyti ir atiduoti į privačias rankas ir tada tas vyriausybės galvos skausmas nueis ant privačios galvos. Bet ne visada taip pavyksta, kad ir sakysim pas mus vakarų tinklus pardavė privatiems asmenims bet negalima sakyti, kad jie investuotojai. Tai ministerija turi kur kas daugiau bėdų negu su rytų skirstomaisiais tinklais, kurių didesnė

	<p>dalis priklauso valstybei. Kadangi energetika yra monopolija, reikia kad ji būtų teisingai sureguliuota. Jei yra kur nors skylių, tai tas investuotojas turi monopolinę galią ir susidaro bėdų. Skundžiasi vartotojai, nes monopolistas savo monopoline jėga pasinaudoti – kainas padidino arba neleidžia prisijungt. Problema kaip tai padaryti skaidresnę kadangi jeigu ne rinka - reikia valstybei reguliuot. O energetikos kompanijos pasidarė didelės, politiniams veikėjams sunku susigaudyt kaip ją ten sureguliuot. Nes vartotojai galvoja, kadangi energetikai yra per dideli, tai jie plėšikauja ir ten kainos yra per didelės iškeltos. Bet pasirodė, kad pradžioj kainos sumažėjo, o dabar vėl kainos vėl pradeda didėti ir neaišku kada jos sustos. O jos didėja dėl to, kad nėra investicijų, rezervo mažėja, nėra pertekliaus tai ir ta konkurencija neveikia.</p> <p>Iš vienos pusės žiūrint mes pasitvarkėm pagal ES, bet iš kitos pusės buvo mūsų pačių natūralus noras. Nes ES kėlė reikalavimą, kad būtų aišku, kiek kas kur kainuoja. Pagrindinis buvo tikslas tas, kad būtų galima ką nors parduoti. Sudaryti sąlygas ką nors privatizuot, nes Lietuvos energetika buvo didelė. O privatizavimas tam, kad į valstybės biudžetą ateitų pinigų. Tas yra ne tik pas mus bet ir visose besivystančiose šalyse.</p>
<p>3. Lietuvos elektros energetikos liberalizuotos rinkos administravimo ypatumai:</p>	
3.1.	<p>Kokie yra Lietuvos elektros rinkos ypatumai? Kuo Lietuvos skiriasi nuo kitų šalių?</p> <p>Norint, kad rinka būtų gerai veikianti, reikia kad būtų daugiau dalyvių ir kad tie dalyviai būtų apylygiai. Kaip sakant kaip varžybos. O pas mus į „olimpiadą pakliūna kas papuola“, nes didesnės atrankos negali praeiti. Yra dominuojantis vienas dalyvis. Ignalina gamina elektrą pigiausia o kiti negali su ja konkuruoti dėl tos priežasties reikėtų imtis specialių priemonių tai kaip vadinami tie visuomeniniai interesai, užtikrinti darbo patikimumą bei saugumą. Reikia atlikti tam tikras pataisas. Atsiranda viešieji interesai, kurie čia šiek tiek suvaržo rinką. O esminis skirtumas yra toks, kad Lietuvoj tokios kaip elektros rinkos negali būti (veiksmingos ta prasme), nes mažai dalyvių, apyvarta per maža. Kad rinka būtų veiksminga, reikia kad per metus būtų parduota apie 300mlrd kilovatvalandžių, o jei mažiau – tai ir neišeina taip kaip norėtūsi. O mes Lietuvoj suvartojame apie 10mlrd. Vadinasi 30 kartų mažiau negu reikėtų.</p> <p>Elektros rinkos idėja yra ta, kad vyriausybė neturėtų maišyti tai rinkai, nesikišti į elektros rinką. Tikrai jos rūpestis tai, kad rinkoj nebūtų kas nors diskriminuojama. Yra monopolinės veiklos, tai reiškia kad jų veikla būtų aiškiai reglamentuota ir kad jis nesinaudotų ta monopoline teise. Reguliuoja įstatymai, ar viskas vyksta pagal nustatytą tvarką. Bet deja taip niekur nepasitaiko ir valstybė kišas į energetikos veiklą.</p> <p>Seimas, įstatymus leidžia Vyriausybė ir Ūkio ministerija, kuri leidžia poįstatyminius aktus Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija – mūsų reguliatorius Energetikos inspekcija, bet ji priklauso prie ūkio ministerijos Apie nacionalinę energetikos strategiją: t.y. ją įpareigoja energetikos įstatymas. Nacionalinę energetikos strategiją tvirtina seimas.</p>
3.2.	<p>Kaip Jūs suprantate, kas yra elektros rinkos dalyviai? Kokie yra elektros rinkos dalyvių santykiai ir kas šiuos santykius reguliuoja? Kokiais svertais valstybė daro įtaką elektros energetikos reguliavimui?</p> <p>3 pagrindiniai: Elektros gamintojai Perdavimo sistemos operatorius Pirkėjai – vartotojai. Didmeniniai pirkėjai, vartotojai- mažmeniniai. Lietuvoj pirkėjas gali būti ir pats pardavėjas. Jis gali pirkt iš elektrinės. Nuo dabar juridiniai asmenys gali būt vartotojai, sudaryt sutartis su elektrinėm, pardavėjais. Jiems geriau kai kas nors kitas nuperka, tada mažiau problemų ir darbo. Įstatymai ir prekybos taisyklės. Elektros energetikos įstatymas, elektros energetikos taisyklės. Jos daugiausiai įtakoja ir reguliuoja. O toliau įtaką turi visi nukrypimai, kuriuos nereglamentuoja mūsų teisinė sistema. Elektros energetikos įstatymas, energetikos įstatymas, statybos įstatymas, aplinkos įstatymas.</p>
<p>4. Lietuvos elektros energetikos administravimo kaitos įvertinimas:</p>	
4.1.	<p>Kaip vertinate įvykusius pokyčius elektros energetikoje?</p> <p>Dabartiniu metu sunku pasakyti. Laikina šiokią tokią naudą lyg tai davė kadangi rinkos santykių arba konkurencijos įvedimas sudarė sąlygas pasiekti efektyvumui, bet iš kitos pusės ta konkurencija sudarė problemų elektros</p>

	<p>energetikos valdymui, kadangi elektra gaminama ir vartojama nuo pat pradinio momento, tuo tarpu ta didžiulė mašina dabar yra išskaidyta į kelias dalis, yra atskiros, nepriklausomos bendrovės, perdavimo tinklas yra vėl atskira bendrovė, skirstomieji tinklai vėlgi, bet visa tai dalyvauja vienam ekologiniam procese. Taigi kol kas yra tam tikra painiava. Tai jeigu girdėjai čia 2003m. vyko tokios didelės avarijos šiaurės Amerikoje, Italijoje. Tai pertvarkymas nėra to priežastis, bet tų avarių pasekmė. Kadangi susidarė nauji santykiai ir pats administravimas, o technologijos tokios pačios kaip buvo prieš 50m ir daugiau. Elektros energetika pati dar nėra tokia sena. 100 metų su truputį tikta. Taigi prie darbo naujom sąlygom kol kas dar neprisitaikyta. Ir dar neaišku ar bus galima prisitaikyti kol kas. Nes jei įsivaizduoji mašiną, kad ir automobilis, jei kiekvienas ratas turi skirtingą savininką ir kaip dabar kas važiuos? Pradžioje iš inercijos, dabar ta rinka išskaidyta, bet darbuotojai yra tie patys, santykiai, senos pažintys ir patyrimas tas pats bei daugiau ar mažiau ir vienodas supratimas. Bet ateis nauja karta, pradės galvoti kitaip ir nežinia kuo tas baigsis. Šiaip tai kol kas sunku patikėti kad galėsime mes išspręsti tas problemas, kurios iškyla ateities energetikams. Be reguliavimo neišsiversim. Kokiu laipsniu jis bus, kol kas neaišku. Mes uždaram elektrines, o kas statys naujas kol kas nėra tokios organizacijos, kuri galėtų tą padaryti. Yra pasiūlymų, bet tie pasiūlymai ne visai tinkami mūsų įstatymams. Na kaip ir kitose šalyse, panašiai. Na Suomiai stato didelę elektrinę, tai jie stato, kadangi gali tą padaryti nes jie turi didelių vartotojų. Kai dideli vartotojai – jie stato elektrinę. O pas mus vartotojai per smulkūs, kad jiems reikėtų didelės elektrinės, o mažos elektrinės yra brangesnės nei didelės elektrinės.</p> <p>Nežinau, kadangi man neaišku kaip mes išspręsim tas problemas. Anglijos patirtis sako (prieš 10m. jie tai padarė pirmieji), kad administravimo struktūra padarė darbą sudėtingesnį, bet kaip jie patys sako ir įdomesnį. Tai jeigu lygint mūsų darbo sąlygas su tuo kas buvo anksčiau gana paprastesnės, bendrovė mažesnė, problemų mažiau. Viskas priklauso nuo to iš kieno pusės žiūrėsime. Vartotojams, jei kainos anksčiau buvo vienos, tai dabar elektra yra pabrangus. Buvo 24ct, dabar jau 31ct. Tai nelabai aišku, tas reorganizavimas tai kaip bus toliau, nelabai aišku. Administravimo įvertinimas . sunku pasakyti balais. Administravimas pasidarė painesnis, kainos padidėjo. Neaišku kaip bus ateity, iš kur mes prasimansim tos elektros arba kaip pastatysim naują elektrinę. Kad reikia – aišku, bet neaišku kaip ją pastatysim. Tačiau atskirai bendrovėms, lyg tai tas darbas pasidarė aiškesnis. Reiškia privalumas yra toks, kad sąnaudos energetikoje pasidarė skaidresnės, yra aišku, kiek kas kainuoja ir dabar žinom, kiek pinigų reikia elektrinėms, kiek kainuoja elektros gamyba ir vartotojas mato už ką jis moka. Bet kas iš to –negaliu pasakyti – jis mato, bet vis tiek reikia mokėti ir dar daugiau. Šiuo momentu negalima vertinti, energetikai visada turi žiūrėti kas bus toliau.</p>
4.2.	<p>Kokius galėtumėte įvardinti minėtų elektros energetikos administravimo sistemų privalumus bei trūkumus?</p> <p><i>Privalumai ir trūkumai:</i> dabar sąnaudos aiškesnės, tačiau trūkumas visuomenė nelabai žino kaip ta energetika veikia. Energetiką reikia padaryti labiau suprantamą visuomenei. O dėl mūsų administravimo yra trūkumų, bet negaliu pasakyti, kad tas administravimas pasidarė veiksmingesnis negu anksčiau. Dabar mes galim skaičiais parodyti kiek kas kainuoja. Nes anksčiau tam didele katile nelabai kas galėjo susigaudyti ir atsirinkti kas kam priklauso. Apyvarta išdalinta, daugiau iniciatyvų, bet jos nėra garantuotos, kad jos yra teisingos. Įstatymų pagerinimas padėtų tuos trūkumus pašalinti. Įstatymai priimti per greitai, juos detaliam neapsvarsčius. Yra spragų, bet tie trūkumai pasireiškia tik kai kur. Yra pora straipsnių, kuriais vartotojai nepatenkinti. Bet tai tik pora iš kokių 50dešimties. Jie buvo rašomi pirmą kartą, patirties neturint. Tam tikrų trūkumų yra, juos reikia taisyti. Teisinės bazės koregavimas. Ne tiek įstatymai, kiek poįstatyminės bazės pagerinimas, kadangi juos rašantieji nelabai suprato ką jie ten daro.</p>

Respondentas: R2

Data: 2005 12 06

Eil. nr.	Klausimai
1. Elektros energetikos administravimas:	
1.1.	<p>Kaip suprantate sąvoką „elektros energetikos administravimas“?</p> <p>Rinkos operatorius yra rinkos administratorius, kadangi jis (Lietuvos energija) nėra aktyvus rinkos dalyvis, bet užsiimantis daugiau savotiškos priežiūros, kontrolės, stebėjimo iš šalies pačio rinkos vystymosi ir reikalingų kelių tam išspręsti, pvz. suteikti aplinką, ką dabar rinkos operatorius ir daro. Turima omenyje, kad turi reikalingas programas, jeigu reikia teikia kompiuterius ar reikalingą programinę įrangą. Iš esmės, tai būtų savotiškas kazino, tas kuris dalina kortas, suka ruletę ir pan., t.y. krupjė. Taigi, rinkos operatoriaus požiūriu, administravimas yra reikalingas aplinkos elektros rinkai užtikrinimas.</p>

	<p>Elektros energetikos sektoriaus administravimas – visuma organizacinių, administracinių priemonių reikalingų tam, kad veiktų šita sistema (elektros energetikos sektorius). Tam gal būt reikia teisės aktų priimti, gal būt, reikia padaryti kažkokius seminarus – mokymus, gal reikia pritraukti konsultantus, gal reikia dalintis informacija ir pan. Tam yra ir atitinkami resursai, ir informacinės priemonės, ir t.t., ir pan.</p>
1.2.	<p>Kokia yra Lietuvos elektros energetikos administravimo specifika?</p> <p>Labiausiai skirtis nuo kitų galėtų pagal savo specifiką. Šita prekė yra nesandėliuojama, visą laiką turi veikti realiu laiku ištisai. Taigi reikia aptarnauti tam tikrus rinkos žaidėjus nuolat, nes jie veikia ištisai, nenutrūkstamai. Taigi, darbas ne sezoninis, ne pamaininis, o nuolatinis tiesiogine prasme. Taigi pati produkto specifika suformuoja ir priežiūrą, kuri yra sudėtingesnė, negu kitose šakose. Nes pvz. dujų, naftos sektoriai gali rezervuoti savo prekę ir poreikiui padidėjus gali panaudoti šituos rezervus. Tuo tarpu elektros energijos niekur neužkonservuosi. Taigi, yra nenutrūkstamas administravimas.</p>
<p>2. Elektros energetikos administravimo kaitą lemiantys veiksniai:</p>	
2.1.	<p>Kokie veiksniai turėjo įtakos administravimo kaitai?</p> <p>Pirmoje eilėje tai atsiradęs aktyvumas, išaugusi tendencija. Seniau buvo labiau techninis administravimas, jeigu taip galima pavadinti, t.y. priežiūra, kad būtų įrenginiai, laidai, vamzdžiai, būtų patiekta reikiamas kiekis. Optimali ekonomika nebuvo aktuali. Atsirado naujos orientacijos, neprarandant technologinės kokybės, siekti ekonominio, vadybinio optimizavimo, racionalizavimo, ir būtent konkurencinė aplinka sukuria šitas prielaidas, t.y. ieškoti būdų kaip sąnaudas sumažinti, pigiau pagaminti produktą, greičiau parduoti ir pan., ko seniau nebuvo. Tarybiniais laikais nustatė normą, įvykdei ir atidavei. Visai kita buvo specifika.</p> <p>Taigi, jeigu mes pereinam į Europa, pradėjome naudotis nauju ekonominiu modeliu, kuris būdingas Vakarų Europai, tai tas naujas dreifas, nauja orientacija ir formuoja naują požiūrį, naują supratimą apie aptariamus dalykus. Atitinkamai bet koks vadybininkas ar vadovas turintis daugiau ar mažiau pavaldinių, diegia administravime naujoves, kurių seniau nebuvo.</p>
2.2.	<p>Kurie veiksniai yra svarbiausi? Kodėl?</p> <p>Pagrindinis – rinkos santykių atsiradimas. Gal, jeigu nebūtų buvęs spaudimas iš šalies, Lietuva nebūtų pasiekusi šito lygio, t.y. noras įstoti į Europos Sąjungą ir prisiimti pasižadėjimus, kad mūsų modelis atitiks jų modelį. Tai gal būt tai paspartino, nors patį norą, šį modelį sukurti, mes turėjome. Taigi, visų pirma varomoji jėga – noras keistis, o išorinis faktorius, Europos Sąjunga, tai labai ženkliai paspartino. Taigi, noras tapti ES valstybe buvo svarbiausias, o ES priežiūra tai labai paspartino. Nes jeigu politikai priima sprendimą – einam į Europą, tai iškart prasideda ir keitimasis nusistovėjusių modelių atitinkama linkme.</p>
<p>3. Lietuvos elektros energetikos liberalizuotos rinkos administravimo ypatumai</p>	
3.1.	<p>Kokie yra Lietuvos elektros rinkos ypatumai? Kuo Lietuva skiriasi nuo kitų šalių?</p> <p>Pagrindinis skirtumas, labiausiai išskiriantis Lietuvą yra tas, kad Lietuvoje yra labai maža rinka, jeigu kalbėti apie elektros energetikos sektorių. Ir esant tokiai mažai rinkai, gamybos pajėgumai yra labai neadekvačiai dideli. Ignalina gamina 1 300 megavatų. Tai yra tiek, kiek reikia visai Lietuvai. Šita specifika lemia tam tikras specifikas. Didelėje rinkoje, kur rinkos santykiai, pati rinka subalansuoja poreikį ir norą gauti pigiau, galimybę parduoti brangiau subalansuoja. Pas mus lieka didelė dalis administravimo, kadangi yra rinkos dalyviai, kurie šiuo atžvilgiu yra dominuojantys ir jie gali su savo subjektyviais sprendimais visiškai apversti santykius ir juos padaryti neadekvačiais, nelogiškais ekonomine prasme. Tai pati specifika mūsų rinkos yra, kad ji iš vienos pusės maža, iš kitos pusės yra rinkos žaidėjų, kurie neadekvačiai dideli šitai rinkai. Tai įsijungimas į didelę rinką, didelėje rinkoje mūsų vienetiniai žaidėjai nėra tokie dideli, neturės tokio poveikio bendroje rinkoje.</p> <p>Antras išskirtinumas yra technologinis, t.y. Lietuva, turėdama didelius pajėgumus, neturime ryšio su Europos Sąjunga, taigi, nori nenori, mes fiziškai tinklais esame prijungti prie tos buvusios Tarybų Sąjungos šalių. Taigi, mes norėdami sėkmingai kurti Europos modelį, negalime pilnai jo įdiegti, nes mums įtaką daro kaimynystėje esančios šalys, kurių modeliai visiškai kitokie, jų požiūris skiriasi, taigi, reikia bandyti taikytis prie kažkokio tarpinio varianto ir žiūrėti privalumus iš Europos ekonominės pusės bei tų kitų šalių.</p> <p>Tai toks Baltijos šalių išskirtinumas, ko Europoje praktiškai nerasi, kuris reikalauja tarp dviejų pusių ieškoti suderinimo. Atitinkamai, iš to išplaukia ir reguliavimo, tvarkymo modelis. Paimkime pavyzdį. Paprastoje rinkoje</p>

	<p>niekas nelimituoja už kokią kainą parduoti – rinka nustato. Tuo tarpu mūsų atveju, pvz. Rusija su savo didele generacija, gali padaryti tokį modelį: mes atveriamė rinką, o ji dempinguoja kainas mūsų rinkoje, mūsų gamintojai subankrutuoja, o tada Rusija užkelia kainas. Ir mes nebeturime kur išeiti. Taigi, reikia ieškoti būdų kaip išeiti į kitas sistemas, kaip apsaugoti savo generatorius nuo įtakos Rusijoje ir pan. Tokia specifika, kur daugiau neegzistuoja – apsaugoti savo gamintojus ir ne tiek gamintojus, kiek vartotojus. Taigi, turime palaikyti savo generavimo šaltinius kažkokiose ribose, kad jie bent neiškristų.</p> <p>Kita specifika yra kalbant ne apie pačią rinką, o elektros energetiką platesne prasme, tai resursų kainos, o tai gali įtakoti ir rinkos, ir visas kitas kainas. Dėl tos pačios priklausomybės, neturėdami alternatyvių šaltinių, negalime surasti galimybių, kaip tą įtaką minimizuoti. Pvz. prieš šventes užkėlė kainas dujų 30 proc. Jeigu mes turėtume dujotiekį iš Skandinavijos, tai kaina nebūtų žema, bet būtų tam tikros ribos.</p> <p>Kitas dalykas, Rusija tolerantiškai dar žiūri, jie sako, mazuto kaina yra Roterdamo biržos kaina minus transportas, o iš principo galėtų sakyti: Roterdamo biržos kaina plus transportas minus vienas doleris, kadangi nusipirkus Roterdame reikėtų dar atsivežti. Taip nedaro, bet grėsmė teorinė išlieka. Kuo išskirtinumas labai jautrus, kad reikia labai aiškiai balansuoti tarp partnerystės ir konkurencijos, kol neturim kitų alternatyvų ir neesam pilnaverčiai Europos Sąjungos dalyviai technologiniu požiūriu (neesam sujungi linijomis).</p>
3.2.	<p>Kaip Jūs suprantate, kas yra elektros rinkos dalyviai? Kokie yra elektros rinkos dalyvių santykiai ir kas šiuos santykius reguliuoja?</p> <p>IAE absoliučiai didžiausias rinkos dalyvis (gamybos sektorius). Taip pat unikali yra Lietuvos elektrinė (Elektrėnai). Jos galingumai nedideli, bet kaip rezervo šaltinis pas mus. Vilniaus ir Kauno termofikacinės elektrinės taip pat. Jie neužima dominuojančios padėties, bet juos reikia įvardinti.</p> <p>Vartojimo sektoriuje (didmeninė rinka), užima du didžiausi tiekėjai (apie 80 proc., maždaug po 40 proc. kiekvienas), t.y. Rytų ir Vakarų skirstomieji tinklai. Dar 7 yra, bet sumoje jie gali sudaryti tik iki 20 proc. Mažmeninėje rinkoje tai būtų didžiausios pramonės įmonės. (didmeninėje tiekėjai apjungiami su galutiniais vartotojais).</p> <p>Rinkos operatorius nieko neprekiauja, jis turi užtikrinti aplinką, kurioje būtų prekiaujama. Tai jam labiau tiktu pavadinimas ne rinkos dalyvis, o administratorius. Surenka paraiškas, suskaičiuoja kainas, ir elektrą tarsi parduoda savo vardu, bet negali įsikišti nei į kainas, nei į politiką, nei į nieką, kas susiformavo perkant elektros energiją. Šiuo požiūriu Lietuvos energija (rinkos operatorius) labiau panašu į policininką reguliuojantį ant sankryžos, negu į tą, kuris važiuoja sankryža.</p> <p>Iš esmės tai yra teisės aktai. Energetikos, Elektros energetikos įstatymai, Prekybos elektra taisyklės, Prekybos aukcione taisyklės, t.y. objektyvūs santykiai sugalvoti ne kažkokių sutartinių požiūrių (vienam taip, kitam taip), kur suteiktos atitinkamos prievolės, pvz. nupirkti elektros energijos tam tikrą kiekį už tam tikrą kainą, kaip duoklę valstybei atiduoti, kurie vadinasi viešieji interesai, suteikta teisė tiekėjams nusipirkti iš jų pačių pasirinktų gamintojų ribojama 70 proc. Toks taisyklėmis apibudintas reglamentavimas, kurio priežiūrą mes (rinkos operatorius) turime užtikrinti. Iš esmės čia nėra nieko daugiau, kas yra priimta teisės aktais. Jei nori prekiauti rinkoje, turi gauti licenziją, yra taisyklės išdavimo, tada reikia užsiregistruoti pas rinkos operatorių, bet tai yra taisyklės ir jos visos yra aprašytos.</p> <p>Įstatymų ir kitų teisės aktų priėmimas. T.y viskas ką valstybė ir daro. Galima dar įtakoti pačios įmonės veiklą, pvz. mūsų (Lietuvos energijos) 90 proc. akcijų turi valstybė. Tai per tą nuosavybę, mūsų tam tikrus veiksmus įtakoja būtent pagrindinis akcininkas, t.y. valstybė. Nors formaliai turėtų būti tik tai teisės aktai.</p> <p>Elektros energetikos įstatymas, Energetikos įstatymas, Elektros prekybos taisyklės.</p> <p>Reglamentavimas dar nėra pakankamas. Pvz. Nord pool'e vien tik tai reglamentas prekiauti rinkoje yra labai didelis, apskritai, įvairios taisyklės užima spausdintai lapais po 400 psl. Lietuvoje jeigu visus aktus sudėtume, tai surinktume apie 120 psl. Tai tam tikra prasme yra dirvos dar reglamentavimui. Kitas klausimas, ar to reikia? Pas mus tinklai vieni ir nėra ribojimų, tuo tarpu Švedijos įmonė norėdama nusipirkti Danijoje turi spręsti kelis dalykus: visų pirma, ar tinklais sujungtos valstybės, kitas dalykas, ar Danijos operatorius išleis Švedus, taigi, yra daug dalykų, kuriuos reikia numatyti ir sureglamentuoti. Kitas atvejis, kada rinkoje dalyvauja 2000 ir daugiau žaidėjų, ten (Nord pool'e) milžiniški finansiniai srautai. Atsiranda „Clearing“o reglamentavimas, kad nereikėtų kiekvienam su kiekvienu tvarkyti visus reikalus ir pan. Šiai minutei reglamentavimas yra optimalus. Iš esmės pagrindinis indiktorius ar pakanka, galėtų būti savotiškų skundų skaičius, o mūsų institucija, kuri nagrinėja ikiteisminius skundus yra Kainų komisija. Ir jeigu Komisijoje atsiranda skundas, kur sako: „man nedavė, o atsako, man ir nepriklauso“, tada atsiranda poreikis šitą situaciją reglamentuoti, kad vienas žinotų kiek tai kainuoja, o kitas, kad privalo ir pan. O visokių nesusipratimų, kurie atkeliavo dar iš tarybinių laikų yra, poreikis palaipsniui didėja. Taigi teisinis reglamentavimas šiai minutei yra optimalus, bet tendencijos yra.</p> <p>Svarbiausios yra:</p>

	<p>1. Ūkio ministerija. Ji turi teisę sukurti žaidimo taisykles.</p> <p>2. Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija. Pastaroji priversta Ūkio ministerijos sukurtų taisyklių rėmuose priiminėti savo sprendimus.</p> <p>Rinkos operatorius yra daugiau vykdytojas.</p>
<p>4. Lietuvos elektros energetikos administravimo kaitos įvertinimas:</p>	
4.1.	<p>Kaip vertinate įvykusius pokyčius elektros energetikoje?</p> <p>Pokyčiai visumoje yra teigiami, nes seniau vartotojai, gamintojai, kurie buvo įsivaizduojami tik kaip technologijos grandies dalyviais, atsirado poreikis ieškoti optimalių ekonominių sprendimų, verslumas savotiškas. It tokia tendencija rinkoje yra akivaizdi. Seniau nebuvo įmanoma susišnekėti su žmonėmis, nes jie sąvokų nesupranta. Seniau viršininkas pasakydavo lipti per kalną ir lipdavai, o dabar didelė atsakomybė tenka pačiam. Jei uždirbsi pinigų, niekam nereikės atiduoti, pats galėsi spręsti ką su jais daryti, bet blogai dirbsi, neturėsi. Bet yra ir minusų. Ankščiau buvo pakankamai (ne per daug, o pakankamai) griežta technologinė drausmė. Galima buvo vienoje įmonėje sutelkti grupę labai aukštos kvalifikacijos žmonių, kurie darytų aukštos technologijos ideologiją pačią optimaliausią. Po restruktūrizacijos įmonės išsiskaidė ir privalo kiekviena tai daryti savarankiškai, o kitas neturi teisės įsikišti. Dabartiniame etape atsiranda savotiškas deficitas – įmonei per daug brangu turėti pas save labai aukštos kvalifikacijos specialistus, bet jie neranda aplink, kas galėtų tokią paslaugą pasiūlyti. O tos įmonės, kurios turėjo tuos specialistus, jų užteko tik tada, kai buvo centralizuota organizacinė struktūra. Po restruktūrizacijos daugelis nudreifavo į kitus darbus, kas pakeitė profesijas, kas liko. Bet kuriuo atveju, jų per mažai, kad patenkinti restruktūrizuotų įmonių poreikius ir kai iškyla klausimas kas gali pasiūlyti šią paslaugą, pasirodo, kad nėra dabar. Seniau buvo, bet ant tiek mažai, kad dabar visiems nebeužtenka.</p> <p>Taigi, ekonominė logika ir technologinio patikimumo svarstyklės nepilnai susibalansavo. Jeigu ekonominė logika jau išivyrauja, tai technologinio patikimumo požiūris dar nėra pakankamai išvystytas. Niekam nekyla klausimų, kad blogai, jog niekas nepatikrina, nekontroliuoja darbo kokybės ir pan. Juk ne viską pats matai, galima daryti blogai ir nežinant, kad tai yra blogai. Tai nėra to iš šalies monitoringo, koks seniau būdavo. To rezultate atsiranda rizika didesnė avarių ir pan. Įrengimai sensta, kartais įmonė gal ir pati negalėtų iš savo lėšų finansuoti atnaujinimo. Seniau, kai buvo centralizuota, tokių problemų nebuvo, o dabar reikia eiti į banką. Tada reikia užstatyti, įvertinti turto vertę ir t.t.</p> <p>Pokyčius vertinu 7 balais</p> <p>Elektros administravimo pradžia labai pozityvi buvo (subjektyviu respondento požiūriu): „ką sakau, tą ir įgyvendina, kadangi reikėjo greitai pasiruošti Europos Sąjungai, o laiko nėra...“. Objektyviu požiūriu nereiškia, kad tai gerai buvo, dabar jau atsiranda diskusijos kas yra optimalu ir šios diskusijos pasunkėjo, labiau apgalvotai žengiam į priekį.</p> <p>Šiai dienai administravimas yra pakankamas ir galėčiau vertinti 8 balais.</p> <p>Kodėl pakankamas? Dabartiniai rinkos dalyviai niekuomet nedirbo rinkoje ir šiandien egzistuoja savotiškas psichologinis barjeras, kada teisės aktai suteikia teises ženkliai didesnes, negu naudojasi. Psichologiškai nepasiruošę priimti visas galimas rizikas ant savęs, būti aktyvus. Yra savotiška baimė: truputi nežinau, truputi nemoku ir pan. Šiuo požiūriu mūsų administravimas šiai minutei pakankamas ir gal truputi per didelis. Mes norime truputi daugiau būti aktyvesniais iš kitų, negu jie patys nori. Yra baimė atsakomybės, rizikos, kažkokių naujovių (savarankiško prognozavimo, muitinių dalykų sutvarkymo, užsienio klientų paieškos ir t.t.) suteiktos teisės platesnės, negu naudojasi, bet gal kada nors ir sakys, kad per mažai teisių, reikia daugiau.</p>

Respondentas: R3

Data: 2005 12 06

Eil. nr.	Klausimai
<p>1. Elektros energetikos administravimas:</p>	
1.1.	<p>Kaip suprantate sąvoką „elektros energetikos administravimas“?</p> <p>Aš tai manau, kad tai kažkokia visuma teisinių dokumentų ir priemonių kaip tai įgyvendinti tuo teisinius dokumentus praktikoje. Visuma suderintų tarpusavyje.</p>
1.2.	<p>Kokia yra Lietuvos elektros energetikos administravimo specifika?</p> <p>Elektros energija jau savaime yra išskirtinis produktas, kuris negali būti saugomas ir negali būti suvartojamas rytoj.</p>

	Jis yra vartojimas yra betarpiškas. Tai ir administravimas turėtų tą įvertinti. Nežinau, man atrodo, kad daugelis dalykų elektros energetikoje yra sprendžiama labai operatyviai dėl to „neatidėjimo“, nėra galimybės atidėti.
2. Elektros energetikos administravimo kaitą lemiantys veiksniai:	
2.1.	Kokie veiksniai (priežastys, prielaidos) turėjo įtakos administravimo kaitai (kas paskatino atsirasti pokyčius)? Man atrodo visa tai išplaukia iš tokio makroekonominio reikalavimo, tiek iš Europos sąjungos direktyvų, ES šalių patirtis ir pasirinktas kelias. Manau, mes buvom tarsi įtraukti į tą procesą.
3. Lietuvos elektros energetikos liberalizuotos rinkos administravimo ypatumai:	
3.1.	Kokie yra Lietuvos elektros rinkos ypatumai? Kuo Lietuva skiriasi nuo kitų šalių? Buvo parodyta rinkų skirtumai ar kiek rinkose yra dominuojančių „žaidėjų“ ir visa kita. Ir atrodo, kad yra labai daug panašių tų rinkų lyginant su Lietuva. Mes visą laiką sakėm, kad išskirtinis Lietuvos bruožas yra tas, kad dominuojantys energijos gamybos šaltiniai (Ignalina, Kurnys) yra rezervo monomopolitas, o Ignalina elektros energijos gamyboje didžiausias monopolistas didžiausias reguliuojamom kainom. Bet iš tikrųjų yra ir kitose šalyse tokie veiksniai. Bet aš manau, kad tokie veiksniai... Reikėtų skaidres žiūrėti. Bijau pameluoti labai stipriai, bet ten yra tikriausiai Čekija, Slovakija iš tų – Bulgarija mažiausiai. Bet aš paminėsiu vieną tokį svarbų dalyką kuo mes skiriamės ir kuo mes išsiskiriam, tai kad mes dirbom sinchroniškai su Rusijos energetine sistema ir esam fiziškai labai su ja susiję kas iš tikrųjų kartais labai įtakoja tą mūsų rinką. Nes tarkim rinkos apribojimas gali būti įtakojamas atsitiktinių dalykų – tarkim linijos pralaidumo problemų, kas gali iššaukti kainos padidėjimą Lietuvoje. Arba mes esam priklausomi nuo pirminės energijos teikimo iš tos pačios Rusijos. Tas irgi gali įtakoti mūsų vidaus rinką kainų požiūriu. Bet iš administracinės pusės tai mes visiškai niekuo nesiskiriam. Perspektyva yra nubrėžta direktyvų Europos sąjungos.
3.2.	Kaip Jūs suprantate, kas yra elektros rinkos dalyviai? Kokie yra elektros rinkos dalyvių santykiai ir kas šiuos santykius reguliuoja? Ar kas jie yra ar kokie jie? Tai yra elektrinės, tiekėjai, stambios įmonės. Stambios įmonės kaip laisvieji vartotojai arba tiekėjai, aišku visuomeniniai tiekėjai ir kompanijos. Poįstatyminė bazė kuri yra slapta. Kas liečia elektros energijos perdavimą, skirstymą, ši veikla taip pat reglamentuojama poįstatyminiais aktais.
3.3.	Kokiais svertais valstybė daro įtaką elektros energetikos reguliavimui? Įstatyminiai ir aišku per reguliatorių, kuris yra valstybės organas. Atstovauti reguliuojant, kad ir dominuojančių kačkokių šaltinių rezervą ar elektros energijos gamybos valdžią, kas pas mus būtų elektros reguliatorius. Energetikos įstatymas svarbiausias reglamentuojantis elektros energetikos administravimą. Prekybos elektros energija. Iš tikrųjų yra labai daug poįstatyminių aktų. Nacionalinė energetikos strategija jinais apskritai apima visą energetikos ūkį. Reikėtų skirti, ten aišku dalis yra elektros energetika. Strategija apimanti elektros sektoriaus veiklą. Tai dalis to įstatymo, bet ne pagrindinis. Mes nustatom gaires. Svarbiausia, aišku, ūkio ministerija yra, nes visa administravimo strategija prasideda nuo įstatymų. Įstatymai, aišku eina iš ūkio ministerijos ir kas juos koreguoja ir teikia pasiūlymus tai yra įmonės arba rinkos dalyviai, kurie tuo administravimu yra suinteresuoti. Aš manau ūkio ministerija, kainų komisija ir gal energetikos agentūra gal kažkiek. O komitetai tai kaip yra tiksliai nepasakysiu.. Ir komisijos gal.
4. Lietuvos elektros energetikos administravimo kaitos įvertinimas:	
4.1.	Kaip vertinate įvykusius pokyčius? Aš tą kelią praėjau nuo pačios pradžios, nes kai įsidarbinau, buvo daug chaoso pradžioje, bet aš manau tas rinkos administravimas, tų teisnių aktų, ta prasme suvokimas, platesniame rate, davė tokių rezultatų, kad iš tikrųjų dabar rinkos administravimas labai sklandžiai dabar yra vykdomas, aš manau. Bet esmė yra tame, kad yra daugiau suprantančių, kad rinkos liberalizavimas, rinkos atvėrimas t.y. žingsnis pirmyn. Tai yra ne žingsnis kainų augimo, bet žingsnis vystymuisi. Elektros rinką tai aš įvertinčiau kaip tokią labai ribotą ir mes turim tokį terminą, kad jinais tokia „nėščia“. Bet iš tikrųjų jinais yra pilnai reguliuojama praktiškai. Reguluojama, nes yra dominuojantis šaltinis ir visos kitos kainos.

	Rinkos administravimas vyksta pakankamai aukštam lygy, 8 tarkim. Rinka 7-6 Administravimas 8
4.2.	<p>Kokius galėtumėte įvardinti minėtų elektros energetikos administravimo sistemų privalumus bei trūkumus?</p> <p><i>Privalumai:</i> kad tie aktai administravimo, kurie pagrindiniai yra rinkos administravimui ir tolimesniam vystymui, jie keičiasi, atnaujinami ir labai liberaliai tos institucijos žiūri į poįstatyminių aktų vystymą.</p> <p><i>Trūkumai:</i> rinkos administravime man atrodo, kad politinė įtaka, interesų įtaka trukdo. Interesai tai reiškia, kad stiprios politinės jėgos gali įtakoti įstatyminių ar poįstatyminių aktų nuostatas.</p> <p>Sunku pasakyti, nes tas įtakojimas nepriklauso nuo ... manau kad reikėtų didesnio aktyvumo platesnio rato rinkos dalyvių. Tai tikrai padėtų. Kad nebūtų aktyvus vienas, du, o visi aktyvūs ir suinteresuoti dalyvauti toje veikloje. Iš tikrųjų kas liečia pačią rinką, rinkos administravimą, tai daug vilčių dedama į tą elektroninę prekybą. Elektroninė prekyba yra labai sudėtingas mechanizmas. Elektroniskai prekiauti, elektroniskai sukurti tą aplinką, adaptuojant ją ir pasiimant pavyzdį iš kitur ... ir yra visiškai kitas suvokimas apie pačią rinką, ką ji turi duoti, kaip jiniai yra įteisinta ir koks teisinis pagrindas joje. Yra daug suprantančių žmonių, kurie yra įsisažinę ir žino netgi niuansus ir gali pakreipti viena ar kita linkme. Dėl ko ir kyla kartais konfliktai su viena ar kita puse. Vieni patenkinti, kiti ne. Bet pats tas sąmoningumas dalyvauti, ta prasme laisvai prekiauti, laisvai teikti pasiūlymus, ta prasme nebijoti rizikuoti iš tikrųjų tai yra dar nepriimtinas daugeliui rinkos dalyvių.</p> <p>Mes labai daug kalbame apie energetikos sektoriaus administravimą ir vystymą kompleksiskai, t.y. administruojant ne tik rinkos elektros energijos bet ir elektros energijos žymėjimą, susieti elektros prekybą su teršalų prekyba. Administruoti tą veiklą, kuri susijusi su teršalais. Pasiūlymas kompleksiskai viską vykdyti gal būt privedtų prie kažkokių tai vieningų principų. Ta prasme neišsiskirtų tos rinkos kažkokiais skirtingais administraciniais žingsniais ar ten principais.</p>

Respondentas: G1

Data: 2005 12 08

Eil. nr.	Klausimai
1. Elektros energetikos administravimas:	
1.1.	<p>Kaip suprantate sąvoką „elektros energetikos administravimas“?</p> <p>Veiksmų atlikimas, tikslu užtikrinti dalyvavimą elektros energijos rinkoje.</p>
1.2.	<p>Kokia yra Lietuvos elektros energetikos administravimo specifika?</p> <p>Lietuvos energetikos sektorius glaudžiai susijęs su užsienio elektros energetikos sektoriais.</p>
2. Elektros energetikos administravimo kaitą lemiantys veiksniai:	
2.1.	<p>Kokie veiksniai turėjo įtakos administravimo kaitai?</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. rinkos liberalizavimas 2. prekyba elektros energija tarptautinėje rinkoje
3. Lietuvos elektros energetikos liberalizuotos rinkos administravimo ypatumai:	
3.1.	<p>Kokie yra Lietuvos elektros rinkos ypatumai? Kuo Lietuvos skiriasi nuo kitų šalių?</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Lietuvos elektros rinka nekonkurencinga – mažai lygiaverčių rinkos dalyvių. 2. Lietuvos rinka faktiškai visiškai priklauso nuo Rusijos federacijos.
3.2.	<p>Kaip Jūs suprantate, kas yra elektros rinkos dalyviai? Kokie yra elektros rinkos dalyvių santykiai ir kas šiuos santykius reguliuoja?</p> <p>Tai fiziniai / juridiniai asmenys siūlantys pirkti ar parduoti elektros energiją. Rinka dalyvių santykius apsprendžia šalies, kurioje tie santykiai vyksta įstatymai, bei tarpusavio susitarimai.</p>
3.3.	<p>Kokiais švertais valstybė daro įtaką elektros energetikos reguliavimui?</p> <p>Teisiniais ir politiniais. Ūkio ministerija, komisija turi didžiausią įtaką elektros energetikos administravimui.</p>

4. Lietuvos elektros energetikos administravimo kaitos įvertinimas:	
4.1.	<p>Kaip vertinate įvykusius pokyčius?</p> <p>Nauda: rinkos dalyvis turėdamas visą operatyvinę informaciją gali efektyviai dalyvauti rinkoje.</p> <p>mažėja vyriausybės išlaidos elektros ūkio reguliavimui</p> <p>Sunkumai: 1. kadangi rinka nekonkurencinga – galimi rinkos dalyvių piktnaudžiavimai naudojantis dominuojančia padėtimi (formuojant tiekimo sąlygas, kainodaroje ir pan.)</p> <p>2. Lietuvos o taip pat ir Baltijos rinkos yra mažos tarptautiniu mastu, taigi ši elektros rinka nebus finansiškai pajėgi – neaišku ar bus ekonomiškai pateisinama esamos ir būsimos išlaidos rinkos pakeitimui. Vertinčiau 5 ir 4 (administravimą) balais.</p>
4.2.	<p>Kokius galėtumėte įvardinti minėtų elektros energetikos administravimo sistemų privalumus bei trūkumus?</p> <p><i>Privalumai:</i> rinkos dalyviai laisvi ir nepriklausomi. Plati veiksmų laisvė</p> <p><i>Trūkumai:</i> nėra mechanizmo, kaip apsaugoti galutinį vartotoją nuo tiekėjo savivalės. Galimos korupcinės apraiškos. Manau, kad užtektų jei esamos institucijos dirbtų efektyviai pagal galiojančius įstatymus ir tai jau būtų pasikeitimas.</p>

Respondentas: G2

Data: 2005 12 08

Eil. nr.	Klausimai
1. Elektros energetikos administravimas:	
1.1.	<p>Kaip suprantate sąvoką „elektros energetikos administravimas“?</p> <p>Elektros energetikos administravimas tai – respublikos elektroenergetinio ūkio organizavimas, koordinavimas, kontrolė, jo politikos formavimas bei ją reguliuojančių sistemų kūrimas ir įgyvendinimas, užtikrinant efektyviausią išteklių panaudojimą siekiant strateginių tikslų su tam tikromis teisėmis ir atsakomybėmis.</p> <p>Administravimo lygmenys:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. respublikos mastu – vyriausybė (ūkio ministerija), komisijos 2. rinkos mastu – PTO, RO (atitinkamai pardavimo tinklo operatorius, rinkos operatorius) <p>įmonių mastu – administracijos su vadovais priešakyje.</p>
1.2.	<p>Kokia yra Lietuvos elektros energetikos administravimo specifika?</p> <p>Administravimas specifinis, reikalaujantis daug sąnaudų, patirties, kadangi galutinis elektros energetikos produktas elektros energija savo fizine prasme momentinis produktas kuris čia pat pateikiamas ir suvartojamas.</p>
2. Elektros energetikos administravimo kaitą lemiantys veiksniai	
2.1.	<p>Kokie veiksniai turėjo įtakos administravimo kaitai?</p> <p>Pagrindė politiniai: Nepriklausomybės atkūrimas, t.y. perėjimas iš to meto TSRS jurisdikcijos į Lietuvos respublikos. Eurointegracijos procesai nulėmę rinkos kūrimą. Svarbiausios kaitos datos:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. AB „Lietuvos energija“ reorganizavimo įsakymas dėl šilumos ūkio atskyrimo 1996 2. AB „Lietuvos energija“ įsakymas reorganizavimo – 2000m. gegužės 18d. 3. prekybos rinkoje pradžia 2002m. sausio 1d. 4. prekybos ateities kontraktų principu 2003 sausio 1d. 5. elektros energetikos įstatymas 2004 liepos 1d. <p>Šios datos turėjo didelę įtaką rinkos administravimui. Energetinių įmonių administravimui.</p>
2.2.	<p>Kurie veiksniai yra svarbiausi? Kodėl?</p>

	<p>Politiniai veiksniai svarbiausi. Todėl kad keitėsi santvarka (valstybės valdymo požiūri), atsirado būtinybė įvesti rinkos sąlygas dėl privačios nuosavybės atsiradimo. o taip pat vykstant eurointegracijos, o kartu ir globalizacijos procesams. T.y. iš valstybės kontroliuojamos monopolijos, kokia anksčiau buvo Lietuvos elektros energetika, nuo 2002m. sausio 1d. Įsigaliojus elektros energetikos įstatymui pereinama prie rinkos sąlygų, kai elektros teikėjo, kurią lemia jo paslaugos kokybę ir patraukli elektros kaina.</p> <p>Veiksnius dar būtų galima grupuoti:</p> <p>Politiniai –ekonominiai Socialiniai- teisiniai</p>
<p>3. Lietuvos elektros energetikos liberalizuotos rinkos administravimo ypatumai:</p>	
<p>3.1.</p>	<p>Kokie yra Lietuvos elektros rinkos ypatumai? Kuo Lietuvos skiriasi nuo kitų šalių?</p> <p>Per trumpą laikotarpį elektros energetikos rinka transformavosi pakankamai dinamiškai. ES šalyse ši transformacija vyksta, tačiau Lietuvai iškeltas uždavinys, tuos pačius žingsnius padaryti per keletą metų. Lietuvoje negalime turėti daug panašių elektros rinkos dalyvių, todėl konkurencinė elektros rinka Lietuvoje negalima. Galima kalbėti apie bendrą Baltijos elektros rinką. Nors tai sudėtinga: 1.mažas gamintojų skaičius ir jie skirtingi; 2. mažas Baltijos elektros rinkos dydis.kaip rodo Skandinavijos šalių patirtis elektros gamyboje parodė, kad gali būti finansiškai pajėgi, jei momentinės rinkos („spot“ rinkos metinė apyvarta bus nemažiau kaip 40TWh, „spot“ rinka paprastai sudaro apie 10-15 proc. Visos rinkos. Baltijos šalys dabar pagamina 10 kartų mažiau. Todėl ji (Baltijos šalių rinka) problematiška. Nes rinkos kaina nustatoma tik tada teisingai, jei elektros energija (ypatinga prekė) tuo pat metu jie gaunama ir vartojama) artima momentinei.</p>
<p>3.2.</p>	<p>Kaip Jūs suprantate, kas yra elektros rinkos dalyviai? Kokie yra elektros rinkos dalyvių santykiai ir kas šiuos santykius reguliuoja?</p> <p>Iš pradžių reikėtų paaiškinti elektros rinkos struktūrą. Ji susideda iš dviejų nuoseklių dalių: 1.mažmeninė elektros rinka – tai galutinių vartotojų ir jiems elektrą perduodančių tiekėjų bendravimo aplinka 2. Didmeninė elektros rinka – tai tiekėjų ir gamintojų bendravimo aplinka. Pirmu atveju šiai dienai buitiniai ir laisvieji vartotojai ir visuomeniniai ir nepriklausomi tiekėjai. Antru atveju gamintojai ir tiekėjai (nepriklausomi, visuomeniniai) Rinkos dalyviams bendrauti būtinas jungtinis bendravimo būdas. Visos prekybos jungiamoji dalis Rinkos operatorius, prekybos elektra taisyklės, aukciono taisyklės, rinkos dalyvių ...? pas rinkos operatorių. Gamintojai turi turėti leidimą gaminti ir gali turėti nepriklausomo tiekėjo licenziją jei nori prekiauti su laisvaisiais vartotojais. Vartotojai kurie nori pasirinkti tiekėją turi turėti nepriklausomo tiekėjo arba laisvo vartotojo licenziją.</p>
<p>3.3.</p>	<p>Kokiais svertais valstybė gali įtakoti elektros energetikos administravimą?</p> <p>Įstatymais, poįstatyminiais aktais. Na, o svarbiausi teisės aktai, reguliuojantys elektros energetikos administravimą yra šie: Vyriausybė: viešuosius interesus atitinkančių paslaugų sąrašas; veiklos elektros energetikos sektoriuje licenzijavimo taisyklės; elektros energijos importo sąlygos. Ūkio ministerija: prekybos elektros energija taisyklės; prekybos elektros energija aukcione taisyklės; įpareigojimų teikti viešuosius interesus atitinkančius paslaugas davimo taisyklės; elektros energijos kuriai gaminti naudojami atsinaujinantys ir atliekiniai energijos ištekliai, gamybos ir supirkimo skatinimo tvarka; elektros tinklo kodeksas; dispečerinio valdymo nuostatai; elektrinių ir elektros tinklų eksploatavimo taisyklės. Institucijos, turinčios didžiausią įtaką elektros energetikos administravimui: Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija: laisvųjų elektros energijos vartotojų nustatymo tvarka; visuomeninių elektros energijos tarifų viršutinės ribos nustatymo metodika; rinkos dalyvių viršijančių 25 proc. Rinkos kainos reguliavimo tvarka; balansavimo energijos kainos reguliavimo tvarka; perdavimo ir skirstymo paslaugų kainų viršutinių ribų nustatymo metodika; viešuosius interesus atitinkančių paslaugų kainos nustatymo metodika. Per įstatyminę bazę yra sukuriama valstybės įtaka elektros energetikos administravimui. Trūksta konkurencinės rinkos sukūrimo.</p>
<p>4. Lietuvos elektros energetikos administravimo kaitos įvertinimas:</p>	

4.1.	<p>Kaip vertinate įvykusius pokyčius elektros energetikoje?</p> <p>Iš pradžių pokyčiai elektros energetikoje, kuri buvo kontroliuojama monopolija kurioje kaip niekur stipriai išreikštas centralizavimas, atrodė sudėtingi. Tačiau sukūrus įstatymus, poįstatyminius aktus, sukūrus rinkos santykius nors pati rinka nėra konkurencinė arba labai mažai konkurencinė, patys pokyčiai jau neatrodo sudėtingi. Viso to pasėkoje tapo įdomiau dirbti. Įstatymai taisyklės leidžia vartotojams pasirinkti tiekėją, kainą. Apskritai įmanoma efektyviai valdyti elektros ūkį. AB „Lietuvos energija“ pagrindinė veikla tapo vykdyti nacionalinio balansavimo funkciją – derinti būtinus elektros gamybos tiekimo su gamintojų ir tiekėjų nurodytais kiekiais, koordinuoti gamintojų dispečerinių veiksmus.</p> <p>Vertinčiau 7 pokyčius ir 8 administravimą.</p>
4.2.	<p>Kokius galėtumėte įvardinti minėtų elektros energetikos administravimo sistemų privalumus bei trūkumus?</p> <p><i>Privalumai:</i> plėtojant elektronines bendravimo sistemas t.p. paplitus asmeninių kompiuterių tinklui, internetui ir jo teikiamomis galimybėmis ir operatyvumui, prekyba, o tuo pačiu jos administravimo sistema ėmė vykti virtualioje aplinkoje, kuomet sandoriai sudaromi naudojantis bendrąja duomenų baze (centralizuota), o rinkos dalyviai naudojami kompiuterinėmis ryšio priemonėmis. Kiekvienas rinkos dalyvis savo asmeninio kompiuterio ekrane mato savo konkurentų ir būsimųjų prekybos partnerių pasiūlymus ir pagal šiuos pasiūlymus, sandorių sudarymo rezultatus, kad būtų išlaikyti skaidrios konkurencijos principai. Bendroji (centralizuota) duomenų sistema garantuoja pasiūlymų anonimiškumą iki pat sandorių įregistravimo.</p> <p><i>Trūkumai:</i> daugelio administravimo sistemų techninė bazė pasenusi. Sudėtinga ... valandinius elektros kiekius mažmeninės rinkos dalyviams (vartotojams). Valandinė elektros apskaita yra visų didmeninės rinkos dalyvių (tiekėjų ir gamintojų) problema.</p> <p>Įstatymai įgalinantys atnaujinti rinkos apskaitos techninę bazę galėtų pašalinti trūkumus.</p> <p>Elektros rinkai sukurti reikia įvykdyti kelis techninius reikalavimus. Konkurencinė elektros energetikos rinka galima tik taip vadinamoje „valdomoje energetikos srityje“, t.y. tokioje energetikos sistemoje, ar jos dalyje, reikia turėti technologinę galimybę automatiškai palaikyti ... nustatytose reikiamose ribose, automatiškai užtikrinti galios mainus? tarp sistemų sutartų grafikų ir bet kuriuo momentu užtikrinti ... tarp pareikalaujamos galios ir generuojamos bei iš kitur perkamos galios. Tuo tarpu Lietuvos elektrinių agregatai? Yra dideli (lyginant su sumine apkrova ir ... todėl dažni dabar reguliuoja Rusija. Rusijos įtaka Baltijos elektros rinkai neutralizuoti nepakaks techninių priemonių, bet reikės ir atitinkamų sutarčių.</p>

Respondentas: G3

Data: 2005 12 08

Eil. nr.	Klausimai
1. Elektros energetikos administravimas	
1.1.	<p>Kaip suprantate sąvoką „elektros energetikos administravimas“?</p> <p>Administravimas tai rinkos santykių suvaržymų įvedimas turint tikslą gauti vienpusę naudą (arba atskirai firmai arba susivienijimams arba valdymo organams atskirų rinkos dalyvių sąskaita).</p>
1.2.	<p>Kokia yra Lietuvos elektros energetikos administravimo specifika?</p> <p>Mūsų valstybėje skirtumo praktiškai nėra, tik nuo tokio administravimo kenčia praktiškai kiekvienas visuomenės narys (pvz. – elektros energijos kaina eiliniams vartotojams 5 kartus didesnė negu gamintojo pardavimo kaina. . girdėjau, kad Suomijoje ar kitur kainų skirtumas du kartus).</p>
2. Elektros energetikos administravimo kaitą lemiantys veiksniai:	
2.1.	<p>Kokie veiksniai turėjo įtakos administravimo kaitai?</p> <p>Administravimo kaitai turėjo įtakos nepamatuotas elektros energetikos privatizavimo modelis, elektros kainų nustatymo naujų metodikų įvedimas. Labiausiai pokyčiams į blogąją pusę turi nekontroliuojamas ir labai dažnas</p>

	poįstatyminių aktų keitimas.
2.2.	<p>Kurie veiksniai yra svarbiausi? Kodėl?</p> <p>Neturi keistis elektros energetikos reguliuojantys norminiai aktai. Kai bus pastovumas rizikos dalyviai sugebės prisitaikyti ir nereikės didelio administravimo. Čia turi būti tik ekonominiai veiksniai. Politinius, socialinius veiksnius turi reguliuoti valstybė, skiriant atitinkamas lėšas o ne visiškas dalyvių ekonominių veiksmų sąskaita.</p>
3. Lietuvos elektros energetikos liberalizuotos rinkos administravimo ypatumai:	
3.1.	<p>Kokie yra Lietuvos elektros rinkos ypatumai? Kuo Lietuva skiriasi nuo kitų šalių?</p> <p>Lietuvos elektros rinkai pagrindinę įtaką daro Ignalinos AE ir jos komandinis reguliavimas. Ignalinos AE elektros kainoje neįvertinti visi išlaidų elementai ir taip iškreipiami rinkos santykiai.</p>
3.2.	<p>Kaip Jūs suprantate, kas yra elektros rinkos dalyviai? Kokie yra elektros rinkos dalyvių santykiai ir kas šiuos santykius reguliuoja?</p> <p>Rinkos dalyviai tai gamintojas, tarpininkas ir vartotojas įskaitant kiekvieną, pas kurį yra apskaita. Elektros rinkos dalyvių santykiai turi susiformuoti išimtinai pagal rinkos dėsnius. Naujų „administracinių „dėsnių““ sukūrimas tik sužlugdys rinką.</p>
3.3.	<p>Kokiais svertais valstybė daro įtaką elektros energetikos reguliavimui?</p> <p>Valstybė gali įtakoti šį administravimą sukurdamą veiksmingą viršpelnio įstatymą, kuris sudarytų sąlygas sąžiningiems rinkos dalyvių santykiams ir veiksmingai eliminuotų sukčius. Ūkio ministerijai elektros energetika yra tik šalutinė veiklos sritis ir todėl jos sprendimai tikrai neskatina elektros energetikos rinkos tobulinimo ir elektros energetikos plėtros pagal ES priimtą tvarką (koogeneracijos, atliekinės energijos panaudojimas, energetikos perspektyva ir prognozės. Kainų komisija primena 1950 metų kainų nustatymo organus (suskaičiuoja viena, o po to priima visai ką kita.</p>
4. Lietuvos elektros energetikos administravimo kaitos įvertinimas:	
4.1.	<p>Kaip vertinate įvykusius pokyčius elektros energetikoje?</p> <p>Elektros energetikoje įvykę pokyčiai šiuo metu neskatina techninio progreso, naujovių įdiegimo, naujų energetinių ekonomiškų pajėgumų įdiegimo, koogeneracijos 100 proc. Išnaudojimo ir t.t.</p> <p>Pasiūlymas būtų skatinti mažo galingumo koogeneracinius įrenginius (pvz. Iki 50 arba 100 kW galios) su šiuolaikišku kuro naudojimo koeficientu. (Vokiečių praktika). Vertinčiau 4 ir pokyčius ir administravimą.</p>

Respondentas: T1

Data: 2005 12 09

Eil. nr.	Klausimai
1. Elektros energetikos administravimas:	
1.1.	<p>Kaip suprantate sąvoką „elektros energetikos administravimas“?</p> <p>Sąvoką elektros energetikos administravimas suprantame kaip šalies elektros energetikos sektoriaus vidaus padėties ir išorės aplinkos analizę, stebėjimą, įtakojimą, pasiūlymų ir išvadų teikimą, elektros energetikos ūkio veiklą reglamentuojančių teisės aktų rengimą, suderinimą su veikiančiais Lietuvos Respublikoje ir ES.</p>
1.2.	<p>Kokia yra Lietuvos elektros energetikos administravimo specifika?</p> <p>Elektros energetikos nuo kitų sektorių administravimo skiriasi savo įtaka šalies politiniam ir ekonominiam augimui,</p>

	saugumo užtikrinimu. Elektros energetikos veikla ir toliau liks iš dalies monopolinė. Dėl to, atsižvelgiant į viešuosius (visuomeninius) interesus, liks reguliuojama ir reglamentuojama įstatymais ir kitais teisės aktais.
2. Elektros energetikos administravimo kaitą lemiantys veiksniai:	
2.1.	Kokie veiksniai turėjo įtakos administravimo kaitai? Veiksniai (priežastys, prielaidos) turėję įtakos administravimo kaitai: 1. Elektros rinkos liberalizavimas. 2. Ignalinos atominės elektrinės uždarymo procesas. 3. Bendra Europos šalių, kaimyninių šalių patirtis ir pokyčiai jų elektros energetikos sektoriuje. 4. Didelė priklausomybė nuo pirminės energijos išteklių tiekėjų iš Rytų.
2.2.	Kurie veiksniai yra svarbiausi? Kodėl? Manome, kad Ignalinos atominės elektrinės uždarymo procesas. Lietuvos ekonomika labai priklausys nuo bendros situacijos pasaulio energijos išteklių rinkose ir nuo politinės situacijos su kaimyninių šalių valstybėmis. Juos būtų galima grupuoti. Ekonominiai veiksniai – rinkos liberalizavimas, politiniai – santykiai su kaimyninių šalių valstybėmis, socialiniai – ekonominiai - Ignalinos atominės elektrinės uždarymo procesas.
3. Lietuvos elektros energetikos liberalizuotos rinkos administravimo ypatumai:	
3.1.	Kokie yra Lietuvos elektros rinkos ypatumai? Kuo Lietuvos skiriasi nuo kitų šalių? Pasikeitusio požiūrio dėka bei dėl valstybinių monopolijų problemų, susijusių visų pirma su augančiu ir išryškėjusiu neefektyvumu, imtasi reformų, kurių kryptis buvo energetikos rinkos liberalizavimas (arba sukūrimas, tais atvejais, kai rinka apskritai nefunkcionavo). Praktiniai tokių reformų žingsniai pasireiškė šiose kryptyse: - Restruktūrizacija. Nuo infrastruktūros kaip monopolijos atskiriamos veiklos, kurios nėra pačios monopolinės. Energetikoje restruktūrizavimas akivaizdžiausias – buvusi vieninga veikla išskaidoma į gamybą/gavybą (produkto pagaminimas), perdavimą (jo transportavimo dideliais atstumais iki vietos, nuo kurios bus paskirstomas vartotojams, infrastruktūra), paskirstymą (produkto paskirstymo vartotojams infrastruktūra), tiekimą (teisinius ekonominius produkto pirkimo – pardavimo vartojimui/naudojimui santykius). - Reguliavimas. Reguliavimo tikslas yra suprantamas kaip „efektyvios konkurencijos“ užtikrinimas. - Privatizavimas. Privatizavimas daugeliu atveju rekomenduojamas, bet kol kas jis plačiau diegiamas atskirtose srityse, kurios nebelaikomos monopolinėmis. Reforma siekė sukurti konkurenciją elektros gamyboje bei paskirstyme vartotojams. Elektros transportavimo sektorius paliktas monopolinei struktūrai, nes laikoma, kad nepraktiška tiesti papildomus elektros tinklus šalia jau veikiančiųjų. Svarbiausi teisės aktai reglamentuojantys elektros energetikos administravimą: <u>Energetikos įstatymas; Elektros energetikos įstatymas; Prekybą elektros energija reglamentuojantys teisiniai dokumentai; Elektros energijos skirstymo veiklą reglamentuojantys dokumentai;</u> Elektros tinklų kodeksas; Kiti poįstatyminiai aktai. Svarbiausios institucijos, turinčios didžiausią įtaką elektros energetikos administravimui (valdymui), atsižvelgiant į įstatymų ir poįstatyminių aktų suteiktas teises ir įgaliojimus yra: Lietuvos Respublikos Vyriausybė; Lietuvos Respublikos ūkio ministerija; Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija; Valstybinė energetikos inspekcija prie Ūkio ministerijos; Rinkos operatorius.
3.2.	Kaip Jūs suprantate, kas yra elektros rinkos dalyviai? Kokie yra elektros rinkos dalyvių santykiai ir kas šiuos santykius reguliuoja? Rinkos dalyviais gali būti visi juridiniai ar fiziniai asmenys, turintys: leidimą gamybai; ir (ar) leidimą eksportui; ir (ar) tiekimo licenciją, be to, šie asmenys turi turėti elektros energijos pirkimo/pardavimo dvišalę sutartį (šaltinis - Elektros energetikos įstatymas). Pagrindiniai elektros rinkos principai (šaltinis - Elektros energetikos įstatymas): sąžininga konkurencija; savarankiškumas; patikimumas, sąžiningumas; atsiskaitymų tarp elektros rinkos dalyvių užtikrinimas; elektros rinkos dalyvių lygiateisiškumas. Rinkos dalyvių santykius reglamentuoja Elektros energetikos įstatymas, prekybos elektros energija taisyklės ir kiti teisės aktai.
3.3.	Kokiais svertais valstybė daro įtaką elektros energetikos reguliavimui?

	Elektros rinkos dalyvių santykius valstybė per vyriausybę ar jos įgaliotą instituciją gali įtakoti priimant elektros energetikos administravimą įtakojančius įstatymus ir teisės aktus. Taip pat elektros energetikos ūkio nuolatinę stebėseną, priežiūrą ir kontrolę vykdo LR Ūkio ministerija ir Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija. Prekybą elektros energija organizuoja Rinkos operatorius.
4. Lietuvos elektros energetikos administravimo kaitos įvertinimas:	
4.1.	<p>Kaip vertinate įvykusius pokyčius elektros energetikoje?</p> <p>Nors dauguma valstybių, o ypač išsivysčiusios, yra pradėjusios energetikos reformas, tačiau rezultatai yra įvairūs, o ir įgyvendinamos priemonės ne visada vienodos. Atlikti veiksmai liberalizuojant energetikos pramonę padėjo Lietuvai tapti pavyzdžiu likusioms Baltijos šalims.</p> <p>Įvertinti pokyčius derėtų 8 balais, o administravimą t.p. 8 balais.</p> <p>Elektros energetikos administravimas - tai būtina priemonė, leidžianti užtikrinti efektyvią konkurenciją ir rinkos liberalizavimo būtinybę. Valstybės reguliavimo tiesioginės priežastys gali būti traktuojamos kaip išorinės ir tiesiogiai nepriklausančios nuo energetinės politikos, tačiau energetinė politika sukuria prielaidas, kurios leidžia arba neleidžia efektyviai reaguoti į pokyčius. Todėl būtent prielaidų, susijusių su energetikos politika, įvertinimas yra svarbiausias.</p>
4.2.	<p>Kokius galėtumėte įvardinti minėtų elektros energetikos administravimo sistemų privalumus bei trūkumus?</p> <p><i>Privalumai:</i> Suteikiama teisė/galimybė galutiniam produkto vartotojui galimai mažiausiomis sąnaudomis pasinaudoti tam tikru produktu.</p> <p><i>Trūkumai:</i> Turėtų būti ne tik įvardinta teisės aktuose, bet ir užtikrinama aiškios administravimo sistemos ribos ir nepriklausomumas.</p> <p>Pastovus įvairaus pobūdžio teisės aktų savalaikis atnaujinimas ir pritaikymas, atsižvelgiant į elektros energetikos sektoriaus veiklą, pokyčius ir perspektyvas.</p> <p>Tobulinti elektros energetikos veiklos priežiūrą, skatinti elektros energetikos veiklos efektyvumą, skaidrumą, rinkos dalyvių konkurenciją, palyginamumą ir kita.</p>

Respondentas: T2

Data: 2005 12 09

Eil. nr.	Klausimai
1. Elektros energetikos administravimas:	
1.1.	<p>Kaip suprantate sąvoką „elektros energetikos administravimas“?</p> <p>Elektros energetikos administravimą iš savo pozicijos įvardintų kaip valstybės kainų reguliavimas. Valstybė diktuoja kainas.</p>
1.2.	<p>Kokia yra Lietuvos elektros energetikos administravimo specifika?</p> <p>Šiame sektoriuje dažniau kyla konfliktų dėl kuro kainų ir kainų nustatymo. Joks kitas sektorius tokiu dažnumu nepasižymi. Konfliktai kyla. Reikia kompetentingų asmenų.</p>
2. Elektros energetikos administravimo kaitą lemiantys veiksniai:	
2.1.	<p>Kokie veiksniai turėjo įtakos administravimo kaitai?</p> <p>Pagrindiniai veiksniai būtų įstatyminės bazės kūrimas, kuri sudaro sąlygas atsirasti rinkai, t.y. kuriama įstatymais rinka. Kitas veiksnys būtų privatizavimas, t.y. valstybinio turto skaidymas ir atidavimas į privačias rankas tam, kad būtų pagrįstai ūkiškai valdomas ir taip atneštų didesnę naudą rinkos sąlygomis.</p>
2.2.	<p>Kurie veiksniai yra svarbiausi? Kodėl?</p> <p>Smulkinant, galima būtų išskirti tokias priežastis kaip kuro kainos ir ekonominiai (nors ir pirmas yra ekonominis).</p>

	Tai galima teigti, kad pagrindinė grupė veiksmų atvedusių prie administravimo kaitos yra ekonominiai veiksniai.
3. Lietuvos elektros energetikos liberalizuotos rinkos administravimo ypatumai:	
3.1.	<p>Kokie yra Lietuvos elektros rinkos ypatumai? Kuo Lietuva skiriasi nuo kitų šalių?</p> <p>Lietuvoje yra labai maža rinka, jos praktiškai nėra... nėra kam konkuruoti, nes aiškus lyderis yra Ignalinos atominė elektrinė, kuri pigiausiomis kainomis gali tiekti elektrą ir tiekti jos labai daug. Rinka iškraipyta.</p>
3.2.	<p>Kaip Jūs suprantate, kas yra elektros rinkos dalyviai? Kokie yra elektros rinkos dalyvių santykiai ir kas šiuos santykius reguliuoja?</p> <p>Dalyvius galima būtų pavadinti asmenis, kurie turi licencijas įgalinančias juos dalyvauti rinkoje. Kitas kriterijus atskiriant dalyvius nuo kitų asmenų rato, būtų tie, kas realiai prekiauja elektros energija, o ne tik turi licenciją. Pagrindiniai svertai sureguliuojantys rinkos dalyvių santykius yra kaina. Ir tai yra normalu, tai rinkos savireguliacinis mechanizmas, tik pas mus labai kišamasi į rinką, valstybė reguliuoja kainas ir šis natūralus mechanizmas sugriaunamas.</p>
3.3.	<p>Kokiais svertais valstybė daro įtaką elektros energetikos reguliavimui?</p> <p>Įstatymais. Valstybė reguliuoja išleisdama įstatymus, kurdama teisės aktus ir pan. Elektros įstatymas, Energetikos įstatymas, poįstatyminiai aktai. Bet tai nėra gerai, reikėtų mažiau reguliuoti kainas, lanksčiau į tai žiūrėti. Pagrindinės – Kainų komisija ir Ūkio ministerija. Reguliuoja kainas ir kuria ribas rinkai.</p>
4. Lietuvos elektros energetikos administravimo kaitos įvertinimas:	
4.1.	<p>Kaip vertinate įvykusius pokyčius elektros energetikoje?</p> <p>Sunku pasakyti. Viskas normos ribose, bet nėra ir gerai. Nepasakyčiau dabar kodėl, bet bendras išpūdis yra tik patenkinamas. Pokyčiai - 5 balai. Taip pat patenkinamai vertinu administravimą. Nėra labai gerai administruojama, bet ir nėra blogų kraštutinių. (5 balai).</p>
4.2.	<p>Kokius galėtumėte įvardinti minėtų elektros energetikos administravimo sistemų privalumus bei trūkumus?</p> <p><i>Privalumai:</i> Pagrindė tai, kad atsirado nepriklausomi tiekėjai. Sudarytos minimalios sąlygos šiems tiekėjams dirbti.</p> <p><i>Trūkumai:</i> Reguliuojamos kainos. Taip sugriaunama rinkos idėja. Reikia didesnio rinkos liberalizavimo, panaikinti ar sušvelninti esamą kainų reguliavimą. Kainų reguliavimą palikti galima tik išimtiniais atvejais, o ne kaip taisyklę naudoti. Kad efektyvesnė būtų veikla, reikia neduoti nepriklausomo tiekėjo licencijos gamintojams. Suderinti paskirstymo ir perdavimo kainas su skirstomaisiais tinklais.</p>

Respondentas: N1

Data 2005 12 06

Eil. nr.	Klausimai
1. Elektros energetikos administravimas:	
1.1.	<p>Kaip suprantate sąvoką „elektros energetikos administravimas“?</p> <p>Su tuo Lietuvoje dar truputi problema yra. Administruoti bando daug kas – ir Ministerija, ir Vyriausybė, tik ne tie,</p>

	<p>kuriems užkrauta atsakomybė už tai. Labai plati šita sąvoka. Galima kalbėti apie administravimą kaip gamybą, kaip paskirstymą ar pan. Bendrai ir vienu sakiniu, tai būtų: vieno monolitinio šakos organizmo visų funkcijų derinimas, norint turėti (pasiekti) užsibrėžtą rezultatą. Užsibrėžtas rezultatas yra kintamas (galima kiekvienais metais atskirą knygutę parašyti...), kiekvienais metais yra sudaroma veiksmų programa tikslams siekti. Koks tas tikslas turi būti, tai čia nuo a iki z. Pirmiausia, turi bendrovė, kokia ji bebūtų (privati ar valstybinė), tikslą, tai sėkmingai dirbti ir turėti pelną. O kad tai būtų pasiekta, tai turi būti ir energijos gamyba, ir tiekimo patikimumas, ir kadru darbingumo palaikymas (personalo tinkamo parinkimas) ir t.t. Ūkio šakos, kaip vienyčio organizmo, visų funkcijų derinimas siekiant užsibrėžto tikslo.</p>
1.2.	<p>Kokia yra Lietuvos elektros energetikos administravimo specifika?</p> <p>Apie tai galima šnekėti iš elektros energijos svarbos prizmės. T.y. kas būtų, jeigu nebūtų elektros energijos..? jeigu batų fabrikas vieną parą pabus patamsyje, tai vienos pasekmės, o jeigu visa valstybė pabus patamsyje, tai jau bus kitos pasekmės. Palikus be elektros visuomenei svarbius objektus – lignonines, kariuomenę, pavojus kyla visai visuomenei.</p> <p>Taigi, šitam sektoriuje turi viskas veikti darniai ir efektyviai. Iš to išplaukia pirmiausia šie principai: drausmė, atsakomybė, kompetencija. Ir šis sąrašas nėra baigtinis.</p>
2. Elektros energetikos administravimo kaitą lemiantys veiksniai:	
2.1.	<p>Kokie veiksniai turėjo įtakos administravimo kaitai?</p> <p>Europa su liberalizavimu susidūrė jau prieš 20 metų. Pvz. 5 batų gamyklos nori parduoti batus. Greičiausiai parduos ta, kuri pateiks kokybiškesnę prekę mažesne kaina. T.y. efektyviau, pigiau pagaminusi parduos greičiau, nes pigiau. Skirtingos elektrinės gamina elektra ir kurios tai daro efektyviai, parduos, kitos ne. Elektros energetikoje gaminamas tas pats kilovatas, bet skirtingos sąnaudos jam pagaminti. Pvz. vienoje elektrinėje vienam kilovatui pagaminti reikia vieno žmogaus, kitoje trijų. Suprantama, vieno žmogaus gaminamam kilovatui sąnaudos yra mažesnės (bus pigiau). Taigi, kur technologijos geresnės, ten kilovatas pigesnis. Todėl tas, kuris diegia naujas technologijas, naudoja mažiau sąnaudų, parduos greičiau ir uždirbs geriau. Tam, kad vartotojas galėtų rinktis kaip nuėjęs į turgų, buvo pradėta galvoti, ką reikia padaryti ir nuspręsta, kad elektros energetikos šaką reikia liberalizuoti ir sudaryti sąlygas vartotojui rinktis.</p> <p>Taigi, pagrindiniai veiksniai: 1. kokybė – tai reiškia dažnumas ir įtampa, naujos technologijos, mažesni nuostoliai perdavimo elektros tinkluose ir t.t.; ir 2. kaina.</p> <p>Čia kita problema. Visi nori parduoti ir daug, vadinasi pigiau (urminė prekyba turi privalumų). Nusipigina ir nebesirūpina apie turto vertės išlaikymą, naujo turto sukūrimą, žodžiu, mažiau investicijų į technologijas, į saugumą... ir dabar jau kalbama, kad liberalizavimas ne visada suteikia tą naudą, kuri reikalinga visuomenei. O visuomenei reikia, kad elektra būtų tada, kada reikia ir tiek, kiek reikia, patikima. Čia atsiranda visuomenės socialiniai interesai. Minėtų dalykų suderinimas verčia galvoti valstybę kaip įsikišti į laisvą rinką, kad šiuos interesus apsaugoti. Tai prasidėjo, kai įvyko avarijos (atsijungimai) Šiaurės Amerikoje, Italijoje, Danijoje, Švedijoje. Buvo pradėta laikytis nuomonės, kad valstybė turi pasilikti svertus ir pasilikti galimybę koku tai laipsniu įsikišti ir prižiūrėti, kad turtas būtų nenugyvenęs. Lietuvoje priežastys dėl to, kad mes norime eiti į Europos rinką.</p>
2.2.	<p>Kurie veiksniai yra svarbiausi? Kodėl?</p> <p>Kokybė, Kaina, Bet visa tai persmelkta siekiu integruotis į ES. Žr. 2.1.</p>
3. Lietuvos elektros energetikos liberalizuotos rinkos administravimo ypatumai:	
3.1.	<p>Kokie yra Lietuvos elektros rinkos ypatumai? Kuo Lietuvos skiriasi nuo kitų šalių?</p> <p>Bet kokios sąlygos Lietuvoje liberalizavimui? Lietuvoje yra atominė Ignalinos elektrinė, Vilniaus, Kauno termofikacinės ir yra Elektrėnai. Tai pagrindinės. Atominė parduoda į tinklą po 6 ct. pigiausiai ir gali užkišti visą rinką. Termofikacinės parduoda 8 ct., gali ir pigiau gal. Elektrėnai po 12, bet kai pabrangs dujos, bus 17 ct. Vadinasi atominė su termofikacinėm leidžia pirkėjui rinktis. Bet čia greičiau diskriminacija, nes visi pirkėjai visų pirma pirks</p>

	<p>iš atominės ir ši gali patenkinti visus pirkejus. Taigi, sąlygų rinkai nėra, kadangi ribotos galimybės rinktis iš ko pirkti. O pas mus nuo 2007 liepos 1 d. skaitysis, kad rinka atverta. Bet niekad tokių sąlygų (realios rinkos) nebus. Čia rinka yra iškraipyta, nebent bus įmanoma pirkti Ispanijoje, Suomijoje, bet mes neturim dabar ryšio, ir neaišku kada tikrai turėsime. Kažkada žinoma atsiras, bet reikia nemažai laiko. Tiesa, su Suomija atsiras, bet čia mažos apimties ryšys.</p> <p>Lietuvoje yra suvartojamas 7,5 mlrd. Kilovatų, o kad rinką sukurt, Europos patirtis rodo, kad turėtų būti suvartojama apie 30 mlrd., t.y. 4 kartus didesnis. Čia nuo gamintojo priklauso, kadangi perdavimo tinklas pasiims savo dalį, o skirstomieji tinklai užmes tiek pat, kiek reikia atsiimt, o gamintojas diktuoja bazinę kainą, todėl tarp jų turi būti konkurencija. Pas mus konkurencija būtų, jeigu turėtume bent 2 atominės elektrines.</p> <p>Kai uždarysime atominę, situacija truputi pasikeis. Dabar valstybė nustato kvotas, kiek tinklas turi nupirkti iš atominės elektrinės, kiek turi iš termofikacinių. Elektrėnai stovi kaip rezervinis šaltinis, jeigu pritrūktų, pvz. nedirba atominė, tada dengia savo gamyba. Taigi pirmiausia iš termofikacinių pirkimas bus. Bet jų darbas, galima sakyti, sezoniškas. Kada vyksta ir šildymas mieste ir elektros gamyba, ji yra pigi. Jeigu dirbs vasara, kada miesto nereikia šildyti, tada elektros energija bus tokia pati kaip Elektrėnų. Taigi, kaina, po atominės uždarymo kils, ir vasara bus aukštesnė. Tada bus galima kalbėti apie šiokią tokią rinką. Taigi, rinkos turguje nebus, kol sėdės tik vienas obuolių pardavėjas.</p> <p>Taigi, rinka bus jei eisime į Europą, jungsimės su ja. Net jeigu su Baltijos valstybėmis tik susijungsime, rinka nelabai išeina, nes nesudarom 30 mlrd. kilovatvalandžių poreikio. Galima būtų padaryti generuojančią bendrą įmonę visų elektrinių galingumų, kuri priduotų į tinklą, o ten iš bendro katilo pirktų. Bet šitai nesukurta. Latviai ant hidro elektrinių laikosi. O jų savikaina nėra didelė. Estų dar brangesnė, nes jie degina skalūnus. Bet save jie tenkina ir dar dalį dasiperka iš mūsų ir Rusijos.</p> <p>Siekiant rinkos, iš pradžių reikėtų sukurti rinką visų trijų Baltijos šalių ir jungtis prie Europos. Dabar kalbama apie rinką nuo Lisabonos iki Vladivostoko. Ir Rusija nori dalyvauti, vyksta konferencijos seminarai šia tema. Tada būtų rinka.</p> <p>Bet visų pirma siekiama sukurti aukštos įtampos tinklų – didmeninę rinką, kur prekiaujama urmu, parduodama ne į mūsų paskirstomą tinklą, o parduodama Lenkijai, Latvijai, Estijai, iš ten į Suomiją, į Rusiją. Po truputį viskas juda į priekį, bet ne taip greitai kaip norėtųsi.</p>
3.2.	<p>Kaip Jūs suprantate, kas yra elektros rinkos dalyviai? Kokie yra elektros rinkos dalyvių santykiai ir kas šiuos santykius reguliuoja?</p> <p>Gamintojai, elektros energijos perdavėjai (aukštos įtampos linijos), elektros skirstytojai (tiekėjai), vartotojai (laisvieji (galintys pasirinkti vartotoją) ir visuomeniniai (iki 2007 m. nelaisvi)</p> <p>Energetikos įst., Elektros energetikos įstatymas ir visi poįstatyminiai aktai (jų yra 14-16).</p> <p>Rinka yra valstybės reguliuojama kažkoku laipsniu visose valstybėse, išskyrus gal 4 (be reguliatorių), kur yra tikrai laisva rinka.</p> <p>Lietuvoje rinka kainų atžvilgiu yra reguliuojama, kainą nustato ir tvirtina Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija. Pastaroji nustato tik viršutinę ribą, kokia gali būti aukščiausia.</p> <p>Energetikos įstatymas, Elektros energetikos įstatymas, Vartojimo taisyklės, Elektros prekybos taisyklės, Kainų komisijos nutarimai ir t.t.</p> <p>Susijusių yra labai daug, t.y. ir CK, ir Buhalterinės apskaitos įstatymas ir t.t., bet pagrindiniai yra anksčiau minėti. Svarbiausios yra: Ūkio ministerija ir Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija.</p>
3.3.	<p>Kokiais svertais valstybė daro įtaką elektros energetikos reguliavimui?</p> <p>Pagrindiniai: Kainų komisija; Ūkio ministerija per energetikos departamentą „kišasi“ (nustato strategiją ir pan. – kur ką vystyti, ar statyti naują reaktorių, ar susijungti ir t.t.). Nors daugiau jie „maišo“, pvz. linija su Lenkija jau būtų buvusi, jeigu ne Ūkio ministras Babilius, kuris uždraudė. Nes energetikai Lenkų ir Lietuvių jau buvo sutarę bei sutartį paruošę. Tai politikų kišimasis ne visada prilygsta efektyviam reguliavimui.</p> <p>Taip pat valstybinė energetikos inspekcija priežiūrą veda, Darbų saugos inspekcija. Jie tiesiogiai rinkos neįtakoja, bet prižiūri techninius dalykus, tačiau, jeigu bus techniniai dalykai netvarkoje, tada ir rinka negalės funkcionuoti.</p>

4. Lietuvos elektros energetikos administravimo kaitos įvertinimas:

4.1. Kaip vertinate įvykusius pokyčius elektros energetikoje?

Visus pokyčius veikia išorės faktoriai: visos respublikos ekonominė politika, politikai patys, prisiderinimas prie Europos Sąjungos direktyvų. Vertinti reikėtų pozityviai. Jeigu mes nusprendėme derintis prie rinkos santykių, jungtis prie Europos energetinių sistemų, mes turim ir judėti šia linkme. Apskritai, mūsų veiksmus Europa vertina teigiamai.

Iš to, ko reikalauja gyvenimas, tai vertinam teigiamai. Pirmiausia atskyrėm gamybą nuo perdavimo ir nuo tiekimo. Atskyrėm visą kitą veiklą, visokias poilsio bazes, sanatorijas, vaikų darželius, gyvenviečių išlaikymus ir t.t. Čia yra infrastruktūra ir ji turi pati tvarkytis pgl. savo dėsnius ir pan. Atsisakėm visokios šalutinės veiklos ir tas buvo reikalinga vien dėl to, kad būtų skaidri savikaina, ji nebūtų išpūsta, kad ji būtų tik energijos gamyba, perdavimas ir tiekimas. Kad vartotojas nemokėtų už energetikų socialines sferas ar poreikių tenkinimus. Reorganizavimą tokį ūkio derėtų vertinti labai teigiamai, tai reikėjo jau seniai padaryti. Normalizuojasi gyvenimas (žmonės daugiau uždirba ir galės pasirinkti poilsio bazę ar sanatorija ir pan.), o tas buvo sumaišyta, ir tiltus statydavo, ir visko buvo.

Žinoma, rinkoje valstybė turi pasilikti galimybę pastatyti į vietą ir savininką, ir privatizuotoją, kad užbėgti avarijai už akių. Ir kainą reikia nustatyti, ir ribas kiek privalo investuoti ir pan. Visa Europa apie tai šneka, tai pasieks ir mus. Mums dar anksti, turim perteklių, tačiau pasieks ir mus, ir tam reikia pasiruošti.

Visus pokyčius Lietuvoje, tas kas pasiekta – 8 balai, dar yra kas daryti.

Daug trūkumų administravime. Apskritai energetikos administravimas turi labai daug trūkumų, atitinkamai ir tam tikros jos dalys. Viso ūkio administravimą, kurį vykdo ūkio ministerija, susitvarko patenkinamai, bet nelabai gerai – vidutiniškai vertinčiau. Čia daug ko trūksta. Vertinant ir Vyriausybę, ir Ministeriją, ir politikus – 6 balai.

Gamyboje – 8.

Perdavimo – 9, (čia ir šiaip lengviau).

Skirstymas ir tiekimas šiai dienai – 7.

4.2. Kokius galėtumėte įvardinti minėtų elektros energetikos administravimo sistemų privalumus bei trūkumus?

Žr. 4.1.

Privalumai: jokių, labai jau reikia galvoti, kad sugalvoti kokius.

Trūkumai:

Perspektyvinio planavimo trūkumas, prognozavimo stoka. Tai apima labai daug dalykų: ir tarpsteminiai ryšiai su kitomis valstybėmis, ir t.t. čia yra trypčiojimas vietoje.

Nustatyti, kas yra atsakingas už visą energetikos ūkį Lietuvoje. Dabar skaitosi Ūkio ministerija, bet ten specialistų nėra. Ateina žmonės iš gatvės, kurie apie energetiką žino tiek kiek. Vienas kitas ten išmoko per dešimt metų.

JAV prezidento inauguracijos kalba pradedama nuo energetikos. Pas mus nei prezidentas, nei premjeras nepadedą, tik pamini kažkur viduryje, taigi, požiūris atsiranda dėl svarbos ribotas. Pvz. (palyginimui) į "Maximos" parduotuvės atidarymą prezidentas (Adamkus) atvažiuoja, o kai energetikai pakviečia į koki savo renginį, jam laiko nėra. Taigi, reikėtų skirti daugiau dėmesio, svarbą energetikos įvertinti tinkamai. Ir to dėmesio turi skirti visos grandys (ir Seimas, ir Vyriausybė, ir kt.) ir ne tik tada, kai rinkimai vyksta, kai balsus reikia laimėti, o kasdiena.

Kaip jau buvo minėta, trūksta kvalifikuotų specialistų su patirtimi (yra tik vienas kitas – departamentų direktoriai ir pan.) administravime.

Valstybė turi turėti galimybę kištis.

Valstybė turi skirti daugiau lėšų mokslo tiriamiems darbams valstybės mastu, kad įgyvendinti mūsų tą strategiją energetikos. Ten turi būti vystomos tokios kryptys: taupymas, naujos technologijos ir pan.. Be mokslo čia neapsieisi, o lyginant su ES senbuvėmis šalimis, skiriama labai mažai – ES skiria apie 2 proc. nuo BVP, o Lietuvoje – 0,6 proc.

Taip pat, politikai, pramoninkai turi suprasti, kad pigumas tai dar nerodo, kad mes kažką tai pasiekėm, gal pigumas yra, kad mes kažką aukojam. Gal aukojam aplinkosaugą, gal tas pačias naujas technologijas, bet lazda turi du galus. Visi nori, kad ir elektra būtų pigi, ir oras švarus, o viskas kainuoja. Europoje išmetama 5 mlrd. anglies dvideginio į atmosferą. Tai gal reikia brangiau mokėti už energiją, bet sugaudyti tą dvideginį ir susandėliuoti, kad nebūtų to šiltnamio efekto.

Valstybė turi rūpintis integracija į Vakarų sistemas.

Apsispręsti dėl naujo reaktoriaus statybos. (Žr. išvadas ir rekomendacijas Seimui).

Mes labai lėtai judam.

Eil. nr.	Klausimai
1. Elektros energetikos administravimas:	
1.1.	<p>Kaip suprantate sąvoką „elektros energetikos administravimas“?</p> <p>Tai valdžios institucijų įsikišimas į elektroenergetikos veiklą įstatymų, taisyklių, tvarkų ir kitų teisinių aktų išleidimu ir jų laikymosi priežiūra turint tikslą pakreipti elektros energetikos vystymosi ir funkcionavimą ta linkme kaip nustatyta valstybinėje Energetikos strategijoje.</p>
1.2.	<p>Kokia yra Lietuvos elektros energetikos administravimo specifika?</p> <p>Kituose sektoriuose administravimo mažiau ten jų funkcionavimas ir vystymasis yra apspręstas rinkos dėsnių. O elektros energetikos sektorius būdamas visų kitų sektorių infrastruktūra ir dar tikslinio pobūdžio, todėl yra didžia dalimi natūrali monopolija ir rinkos dėsniai nelabai gali užtikrinti efektyvumą ir patikimumą, todėl čia tam tikra administracija yra būtina ir jos yra daugiau negu kitur.</p>
2. Elektros energetikos administravimo kaitą lemiantys veiksniai:	
2.1.	<p>Kokie veiksniai turėjo įtakos administravimo kaitai?</p> <p>Elektros energetikos, o ir apskritai istorijoje žvelgiant į 200m praeitį galima pastebėti ciklus privatizavimas – nacionalizavimas – privatizavimas ir t.t. taigi vienas iš kaitos faktorių yra kaip objektyvus vystymosi dėsnis (kaip pvz. Rinkoje cikliškai vyksta krizės). Bet yra ir bei nusistovėjęs administravimo būdas pasikeitus aplinkai (technikos pokyčiai kitose šakose) neužtikrina reikiamo efektyvumo. Pastarųjų metų pokyčius pasaulinėje energetikoje iššaukė piktnaudžiavimas energetikų monopolistine padėtimi. Ir vartotojų spaudimas paskatino atsirast pokyčiams.</p>
2.2.	<p>Kurie veiksniai yra svarbiausi? Kodėl?</p> <p>Tai globalizacija ir laisvas prekių judėjimas. Verčia liberalizuoti ir elektros energetiką sukuriant vieningą energijos kaip produkto rinką. Tai geriausiai išsivysčiusių valstybių ir jų sąjungų pagrindinė politinė nuostata. Ekonominiai: valstybė nepajėgi finansuoti energetikos; per aukštos kainos ir žema kokybė; ne rinkos pagrindu priimti sprendimai neatitinka vartotojų poreikių. Politiniai: didinti visą ekonomikos konkurencingumą ir ekologiškumą. Skatinti informatyvumą apie elektros energijos svarbą kaip būtinos visuomenei.</p>
3. Lietuvos elektros energetikos liberalizuotos rinkos administravimo ypatumai:	
3.1.	<p>Kokie yra Lietuvos elektros rinkos ypatumai? Kuo Lietuvos skiriasi nuo kitų šalių?</p> <p>Dominuoja vienas gamintojas IAE. Nėra kuro šaltinių. Nėra ryšių su kitomis ES šalimis. Fiziškai susieta su Rusija. Maža rinka, sunku arba neįmanoma organizuoti konkurenciją. Šie ypatumai kartu yra ir skirtumai nuo kitų šalių.</p>
3.2.	<p>Kaip Jūs suprantate, kas yra elektros rinkos dalyviai? Kokie yra elektros rinkos dalyvių santykiai ir kas šiuos santykius reguliuoja?</p> <p>Elektros rinkos dalyviai tie kurie perka ir parduoda energijos paslaugas. Tai – tiekėjai, gamintojai ir vartotojai. Pagrindinis principas Lietuvoje yra tai, kad pirkimo – pardavimo procese turi dalyvauti tarpininkas „tiekėjas“ kuris perka iš gamintojo ir perparduoda vartotojui. Taip yra todėl, kad valstybė per prekybos procesą nori realizuoti savo politikos tikslus ir juos įpareigojimų pavidalu uždeda tiekėjui. Nes tiesiogiai vartotojui uždėti negali nes bus teisinis pažeidimas. Įpareigojimai tokie: surinkti pinigus (AE uždarymui) surinkti pinigus „žaliai“ energijai remti ir t.t. Elektros energetikos įstatymas; Tinklų naudojimo taisyklė; Prekybos elektros energija taisyklės; Elektros energijos tiekimo ir naudojimo taisyklės; Viešus interesus atitinkančius paslaugų teikimo taisyklės; Lietuvoje yra dominuojantis IAE. Trūksta decentralizuotos gamybos skatinimo – be jos nebus konkurencijos. Svarbiausios institucijos: Seimas, Vyriausybė ir Ūkio ministerija. Leisdama teisinius aktus. Kainų komisija. Tvirtina viršutines taškų ribas reguliuoja veiklai. Energetikos inspekcija. Kontroluoja techninį saugumą ir patikimą lygį elektros energetikoje.</p>

3.3.	<p>Kokiais svertais valstybė daro įtaką elektros energetikos reguliavimui?</p> <p>Išduodamos licenzijos tinklų operatoriams ir tiekėjams. Išduodama leidimus gamintojams ir tiesioginėms linijoms. nustatydamas privalomas paslaugas kurios atitinka viešą interesą. Reguliuojama paslaugų kainas. Reguliuojama dominuojančias gamintojų kainas.</p>
4. Lietuvos elektros energetikos administravimo kaitos įvertinimas:	
4.1.	<p>Kaip vertinate įvykusius pokyčius elektros energetikoje?</p> <p>Tinkamai atlikta restruktūrizacija suskaldant monopoliją į keletą įmonių ir skaidriai atskiriant reguliuojamą veiklą nuo konkurencinės. Nauda akivaizdi. Įmonės dirba be efektyvaus gamybos kaina apie 8 ct. keletą metų nekyla. Vertinčiau 8 balais.</p>
4.2.	<p>Kokius galėtumėte įvardinti minėtų elektros energetikos administravimo sistemų privalumus bei trūkumus?</p> <p><i>Privalumai:</i> nustatyta ir veikia paslaugas vieno langelio principas žalios energetikos paramos mechanizmas. <i>Trūkumai:</i> per daug laisvės suteikta operatoriams Nėra vartotojų apsaugos mechanizmo Egzistuoja distancija tarp rinkos dalyvių Nėra kainos diferenciacijos pagal kiekį. Administravimas yra per griežtas naujiems gamintojams įeiti į rinką. Ypač smulkiems. Kainodara nėra tobula ir nesukuria motyvų optimaliai funkcionuoti sistemai. Įvertinčiau administravimą 7 balais. Reiktų viešai reglamentuoti techninį prijungimą sąlygų prie sistemos, palengvinti decentralizuotą gamybos plėtrą, sukurti geresnę kainodaros metodiką. Sukurti konkretnesnę teisinę būvį decentralizuotai energetikai sparčiau vystytis ir atpiginti persiuntimo paslaugą – ji dabar brangiausia ES. Nauja AE būtų tik stabdis rinkai ir politinių žaidimų įrankis.</p>

Respondentas: N3

Data: 2005 12 08

Eil. nr.	Klausimai
1. Elektros energetikos administravimas:	
1.1.	<p>Kaip suprantate sąvoką „elektros energetikos administravimas“, ar galėtumėte padėti suprasti kas tai yra?</p> <p>Administravimas, kokio sektoriaus bebūtų, yra sudėtinė vadybos proceso dalis – t.y. veiklų, vyksmų, procesų administravimas. Dar kitais žodžiais tariant, tvarkymas.</p>
1.2.	<p>Kokia yra Lietuvos elektros energetikos administravimo specifika?</p> <p>Administravimas smarkiai skirtis neturėtų dėl sektoriaus. Nebent keletas dalykų, kurie kyla iš to, kad sektoriuje yra valstybinio kapitalo įmonių, kuriose paprastai sunku įgyvendinti efektyvų administravimą; yra daug didelių įmonių, vėlgi administravimas sudėtingesnis; tas pats ir dėl padidinto saugumo ir įmonių veiklos patikimumo.</p>
2. Elektros energetikos administravimo kaitą lemiantys veiksniai:	
2.1.	<p>Kokie veiksniai turėjo įtakos administravimo kaitai?</p> <p>Pagrindiniai: restruktūrizacija, privatizacija, kai kur pasireiškianti konkurencija. Tai būtų pagrindinis tobulėjimo variklis.</p>
2.2.	<p>Kurie veiksniai yra svarbiausi? Kodėl?</p> <p>Konkurencija. Siekis integruotis į ES, kadangi tokia buvo mūsų valdančiųjų politika.</p>

	Jei kalbam apie skatinančius veiksmus, tai tik ekonominiai, kurie savo ruožtu paskatina tinkama linkme ir kitus veiksmus. Dar galima pridėti teisinius, bet jie turi labiausiai netrukdyti, o ne kaip nors įtakoti.
3. Lietuvos elektros energetikos liberalizuotos rinkos administravimo ypatumai:	
3.1.	Kokie yra Lietuvos elektros rinkos ypatumai? Kuo Lietuva skiriasi nuo kitų šalių?
3.2.	Kaip Jūs suprantate, kas yra elektros rinkos dalyviai? Kokie yra elektros rinkos dalyvių santykiai ir kas šiuos santykius reguliuoja? Gamintojas – tiekėjas – vartotojas. Rinkos operatoriai šalia.
3.3.	Kokiais svertais valstybė daro įtaką elektros energetikos reguliavimui? Teisinė bazė. Pastaroji yra pakankama, bet daugelis žmonių nėra pasiruošę psichologiškai rinkai.
4. Lietuvos elektros energetikos administravimo kaitos įvertinimas:	
4.1.	Kaip vertinate įvykčius pokyčius elektros energetikoje?
4.2.	Kokius galėtumėte įvardinti minėtų elektros energetikos administravimo sistemų privalumus bei trūkumus? <i>Privalumai: nėra.</i> <i>Trūkumai: vartotojai nėra pilnai informuoti. Galimas piktnaudžiavimas vartotojų sąskaita. Organizavimo trūkumas.</i>

Respondentas: N4

Data 2005 12 02

Eil. nr.	Klausimai
1. Elektros energetikos administravimas:	
1.1.	Kaip suprantate sąvoką „elektros energetikos administravimas“? Elektros energetikos administravimas – tai yra kompleksas visų normatyvinių aktų ir veiksmų organizacija, kurios yra įsteigtos šitam tikslui ir kuriam yra pavesta.
1.2.	Kokia yra Lietuvos elektros energetikos administravimo specifika? Kadangi elektros energetikos kaip šakos reikšmė šalies visuomeniniam interesui yra žymiai didesnė, negu kitų sektorių, šis sektorius yra administruojamas žymiai griežčiau ir žymiai didesnė yra valstybės įtaka.
2. Elektros energetikos administravimo kaitą lemiantys veiksniai:	
2.1.	Kokie veiksniai turėjo įtakos administravimo kaitai? Ruošiantis Lietuvai stoti į Europos Bendriją, teko prisitaikyti prie įprastos Europos Bendrijoje praktikos, kai elektros energija yra reguliuojama rinkos principais, o ne vertikalčiai integruotos monopolijos. Tai yra pagrindinis veiksnys, turėjęs įtakos Lietuvos elektros energetikos administravimo kaitai atsirasti. Kiti nebuvo tokie reikšmingi.
2.2.	Kurie veiksniai yra svarbiausi? Kodėl? Siekis prisiderinti prie Europos Bendrijoje esamos tvarkos ir į ją integruotis. Integracija buvo pagrindinis, prioritetas Lietuvos tikslas, taigi, ir elektros energetikos administravimo pertvarkymas buvo pajungtas visų pirmiausia šiam tikslui įgyvendinti. Veiksmus galima būtų sugrupuoti: reikalingi integracijai į Europos Bendriją, t.y. Europos Sąjungos reikalavimų išpildymas ir kiti.
3. Lietuvos elektros energetikos liberalizuotos rinkos administravimo ypatumai:	
3.1.	Kokie yra Lietuvos elektros rinkos ypatumai? Kuo Lietuva skiriasi nuo kitų šalių?

	<p>Lietuva skiriasi nuo kitų šalių tuo, kad yra nedidelė ir kad Lietuvoje praktiškai nėra vienodo tipo elektrinių, kurios galėtų viena su kita konkuruoti.</p> <p>Vadinasi, nėra konkurencijos? Jos visos skirtingos, tos elektrinės. Vaizdžiai kalbant, karvė su ožka pagal pieno kiekio davimą konkuruoti negali, nes karvė visada duos daugiau. Bet ir ožka, ir karvė yra ūkiui reikalingos. Taigi ir Lietuvoje, elektrinės buvo statomos skirtingos, ne konkurencijai, o didelės valstybės (TSRS) bendrų poreikių tenkinimui.</p>
3.2.	<p>Kaip Jūs suprantate, kas yra elektros rinkos dalyviai? Kokie yra elektros rinkos dalyvių santykiai ir kas šiuos santykius reguliuoja?</p> <p>Rinkos dalyviai yra: gamintojai, tiekėjai, vartotojai ir rinkos operatorius. Tiekėjai gali būti arba per aukštos įtampos linijas, taip vadinami perdavimo tinklą, o operatorius yra paskirstymo tinklo.</p> <p>Dalyvių santykiai yra sutartiniai, o šiuos sutartinius santykius reguliuoja Elektros prekybos taisyklės, kurias prižiūri rinkos operatorius (arba „Lietuvos energija“).</p> <p>Elektros energetikos įstatymas, Energetikos įstatymas, Elektros prekybos taisyklės, Kainų komisijos nutarimai. Dar yra Nacionalinė energetikos strategija.</p>
3.3.	<p>Kokiais svertais valstybė daro įtaką elektros energetikos reguliavimui?</p> <p>Valstybė elektros energetikos administravimą įtakoja įstatymais, poįstatyminiais aktais per įgaliotas institucijas. Taigi, pagrindinis įrankis yra reglamentavimas ir priežiūra šių aktų įgyvendinimo. Taigi, yra įgaliotos institucijos, kurios šią priežiūrą ir atlieka.</p> <p>Svarbiausios yra: Ūkio ministerija ir Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija.</p>
<p>4. Lietuvos elektros energetikos administravimo kaitos įvertinimas:</p>	
4.1.	<p>Kaip vertinate įvykusius pokyčius elektros energetikoje?</p> <p>Pokyčiai yra visumoje teigiami, jie leidžia Lietuvai integruotis į Europos Bendriją, sudaro sąlygas atvirai rinkai. Žinoma, yra ir kitų pavojų, t.y. konkurencija gali priversti prie to, kad niekas nenorės investuoti į renginių modernizavimą, naujų elektrinių statymą ir pan., o tai gali sukelti pasekmes, kurios buvo Kalifornijoje (JAV) ar Italijoje 2003 m., t.y. avarijos dėl dispečerinių nepakankamos veiklos.</p> <p>Pokyčius vertinu 7 balais</p> <p>Elektros energetikos administravimą vertinu teigiamai, viskas yra įgyvendinama, visos institucijos dirba savo darbą. Rinkos operatorius sukūrė pakankamai gerą mechanizmą.</p> <p>Vertinčiau 8 balais. Ko trūksta? Trūksta informacijos, geresnio bendradarbiavimo bei visuomenės informavimo, tačiau manau, tam reikia tik šiek tiek laiko. Taip pat trūksta specialistų pačiame administravime. Tik kas dešimtas ir dar rečiau yra energetikas.</p> <p>Daugiau visuomenės informavimo, institucijų patirties pasisėmimo iš užsienio valstybių, kuriose elektros rinka įdiegta jau seniai ir kurios jau yra patyrusios ir pakilimų, ir krizinių momentų (turima galvoje avarijas).</p>
4.2.	<p>Kokius galėtumėte įvardinti minėtų elektros energetikos administravimo sistemų privalumus bei trūkumus?</p> <p><i>Žr. 4.1.</i></p> <p><i>Privalumai:</i></p> <p><i>Trūkumai</i></p>

4 priedas. Elektros energijos biržos „Pool“ principo paaiškinimas.

Lietuvoje Elektros energijos birža (aukcionas) (electricity exchange) kol kas tėra kuriama, todėl tenka remtis užsienio šalių patirtimi. Lietuvoje yra diegiamas Šiaurės šalių modelis. Šiaurės šalys yra įsteigę bendrą elektros energijos biržą, vadinamą Šiaurės Baseinu (Nord Pool), kurioje Norvegijos, Suomijos, Švedijos bei Danijos įmonės gali prekiauti elektros energija. „Nord Pool“ lygiomis dalimis priklauso energetikos sistemos operatoriui Norvegijoje (Statnet) bei Švedijoje (Svenska Kraftnat). Nord Pool organizuoja prekybą tiek fizinėje, tiek finansinėje rinkose. Prekiaujant biržoje prekyba vyksta efektyviau, sumažėja prekybos operacijų (transaction) išlaidos. Nord-pool elektros kaina kinta paros laike. Tačiau kainos struktūra bei kitimas vartotojui yra nustatomi sutartyje tarp tiekėjo ir vartotojo. Kaina galutiniam vartotojui gali ir nekisti, arba kisti kitaip nei Nord Pool'e. Kiekvienu atveju tai yra tiekėjo bei vartotojo susitarimo reikalas. Tiekėjas gali pirkti elektrą tiek Nord pool'e tiek ir tiesiogiai iš gamintojo (dalis gali būti iš ten, dalis iš ten). [11]

Elektros energijos kaina rinkoje nėra reguliuojama ir yra numatyta, kad vartotojas gali laisvai pasirinkti jam geriausias sąlygas pasiūliusį tiekėją. Kaina yra nustatoma sutartyje tarp pirkėjo ir pardavėjo. Galutinė elektros kaina susideda iš trijų dalių: elektros energijos kainos, perdavimo kainos, mokesčių. Vartotojas gali įtakoti tik vieną šių dalių - elektros energijos kainą. Mokestis už elektros perdavimą mokamas tinklo savininkui (operatoriui) tame regione. Toliau pavaizduotame paveiksle paaiškinama elektros kainos struktūra Švedijoje. Aptariamoje liberalioje elektros rinkoje (Švedijoje) vartotojas gauna dvi sąskaitas už elektrą – vieną iš elektros tiekėjo, o kitą iš tinklo operatoriaus tame regione. Abi sąskaitas sudaro dvi dalys – kintama dalis priklausanti nuo suvartotos elektros energijos kiekio (kWh), bei fiksuota dalis, nepriklausanti nuo suvartoto elektros kiekio. Fiksuota perdavimo kainos dalis priklauso nuo vartotojo įvado (A) (main fuse level). Fiksuota elektros kainos dalis yra tam tikras tiekėjo nustatytas abonentinis mokestis.

Stambus vartotojas gali pirkti elektrą ir tiesiogiai iš gamintojo. Daugumai individualių vartotojų Švedijoje šiuo metu kaina laiko eigoje nekinta. Tačiau tokios galimybės svarstomos. Tinklo tarifai yra nustatomi tinklo operatoriaus, bei turi būti suderinti su Švedijos energetikos agentūra (STEM). Ši valstybinė institucija prižiūri kad tarifai būtų realūs bei vartotojai nebūtų diskriminuojami. [75], [77], [79].